

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧУВАННЯ ТА
ТОРГІВАІ**

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Навчальний посібник

**Харків
2019**

Глобальна економіка : навчальний посібник [Електронний ресурс] / О.В. Кот, О.А. Круглова, Л.Л. Носач, Л.О. Чернишова, К.Ю. Величко, О.І. Печенка. – Електрон. дані. – Х. : ХДУХТ, 2019. – 141 с.

Укладачі: О.В. Кот, О.А. Круглова, Л.Л. Носач, Л.О. Чернишова,
К.Ю. Величко, О.І. Печенка

Рецензенти: д-р екон. наук, проф. М.В. Чорна;
д-р екон. наук, проф. Грінько А.П.

Кафедра міжнародної економіки

Схвалено науково-методичною комісією економічного факультету ХДУХТ
Протокол від «20» червня 2019 року № 5

Схвалено Вченою радою ХДУХТ
Протокол від «15» липня 2019 року № 16

Схвалено редакційно-видавничою радою ХДУХТ
Протокол від «05» липня 2019 року № 12

У навчальному посібнику висвітлено теоретико-методологічні аспекти та основні принципи глобальної економіки з урахуванням основних напрямків глобалізації та розбудови глобальної економічної системи в сучасних умовах світового господарювання. Навчальний посібник рекомендовано для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини», а також аспірантів та науковців.

© О.В. Кот, О.А. Круглова, Л.Л. Носач,
Л.О. Чернишова, К.Ю. Величко,
О.І. Печенка, укладачі 2019

© Харківський державний університет
харчування та торгівлі, 2019

ВСТУП

Основною тенденцією сучасного економічного розвитку є інтернаціоналізація, але вже в формах глобалізації. Починаючи з 1980-х рр. відбувався перехід від попереднього типу економіки, для якого було характерним домінування національних економічних інтересів (з законодавчими та політичними рамками, властивими кожній окремій державі), до іншого типу – глобальної економіки, яка характеризується надзвичайно високим рівнем взаємозв'язків і взаємозалежності національних господарських систем.

Новий етап і економічний розвиток світу пов'язаний з потужними інтеграційними процесами, які створюють далеко не найсприятливіші для прийняття глобальних рішень міжнародні умови. Вся світова економіка пронизана регіональними інтеграційними групами, торгово-економічними блоками, альянсами і союзами, спеціальними економічними, торговельними, митними, офшорними і іншими зонами і блоками. За таких умов виникає необхідність розуміння природи, передумов факторів становлення глобальної економіки, закономірностей сучасної корпоратизації бізнесу, генезису глобальної економічної інтеграції, форм і механізмів глобального ринку, соціалізації глобальної економіки, напрямів та перспектив інтеграції України в глобальний економічний простір тощо. Дослідження та вивчення усіх зазначених, а також інших важливих для розуміння особливостей глобалізації економіки, аспектів покладено в основу вивчення курсу «Глобальна економіка»

Основна мета навчального посібника – формування розуміння студентами умов і факторів становлення та механізмів функціонування глобальної економіки, засвоєння знань щодо теоретичних положень та практичних засад розвитку глобальної економічної системи, інтеграції знань, набутих студентами протягом вивчення усіх попередніх курсів природничий та суспільний циклів навчання.

Навчальний посібник «Глобальна економіка» складається з двох розділів – «Теоретичні засади глобальних досліджень» та «Сучасні параметри та перспективи глобальної економіки» та десяти тем курсу.

Виклад навчального матеріалу у розрізі тем курсу подано анотацію теми, основний понятійний апарат, контрольні запитання та тестові завдання для перевірки вивченого матеріалу, дискусійні питання для обговорення, евристичні вправи та тематика для написання есе, для кожної теми наведено список рекомендованої для вивчення літератури (основної та допоміжної), яка включає передові наукові, практичні та навчальні матеріали.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЛОБАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Тема 1. Економічна природа глобальних трансформацій

Анотація теми

Глобалізація в системі понять міжнародної економіки: сутність, природа та сукупність трактувань. Чинники та передумови глобалізації. Джерела глобалізації. Структуризація глобалізаційного процесу. Ключові ознаки глобалізації. Позитивні та негативні наслідки сучасної глобалізації. Характеристика основних проблем глобалізації.

Глобалістика як наука, етапи її розвитку. Еволюція концепцій та теоретичної бази глобалістики. Методологія основних шкіл сучасної глобалістики: еколого-економічної, глобальної екології, економічної соціології та інші. Концепція «Межі зростання», яка лежить в основі тематики доповідей Римського клубу (1968р.). Концепція «Сталого розвитку» Л. Брауна (Інститут всесвітніх спостережень (Вашингтон, США). Школа універсального еволюціонізму в глобалістиці Н. Мойсеєва. Школа контрольованого глобального розвитку Д. Гвішіани.

Характеристика основних проблем глобалізації: причина, наслідки. Групи глобальних проблем. Наукова диференціація проблем, їх ранжування, а також встановлення взаємозв'язку і взаємовпливу в динаміці.

Сучасні ідеологічні концепції формування глобальних стратегій. Класичний геополітичний принцип: географічне середовище – держава – зовнішня політика.

Понятійний апарат

Глобалізація (від фр. global – планетарний, всеосяжний) – всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей.

Загальна характеристика глобалізації:

- пов'язана із переходом від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку;
- являє собою новий етап поглиблення взаємозв'язків в

економічній, політичній, культурній сферах на базі підвищення мобільності капіталу, робочої сили, інформації в масштабі світу;

- втілюється із зростаючої взаємозалежності країн світу в результаті зростаючої інтенсифікації міжнародного руху економічних благ, капіталів, дифузії технологій тощо;

- потребує сумісних зусиль урядів держав і міжнародних організацій та сумісного регулювання на міжнародному рівні.

«Глобалізація» у вузькому розумінні – це термін, до якого можна додати різні значення залежно від того, йдеться про окрему компанію, галузь, країну чи про світове виробництво загалом.

Глобалізації у широкому розумінні:

- процес виходу інтересів національних суб'єктів господарювання за межі територіальних кордонів окремих держав поряд з формуванням та розширенням сфери діяльності транснаціональних економічних та фінансових структур;

- процес підняття приватних національних економічних проблем на глобальніший світовий рівень бачення, який вимагає їх вирішення, врахування світових господарських інтересів і мобілізації світових ресурсів;

- безпосередній вплив того, що відбувається в одній складовій світової економіки, на інші її складові, які можуть бути не пов'язаними;

- необхідність координації в загальносвітових масштабах національних економік та фінансових політик з метою створення єдиного світового порядку.

Глобалізація для окремої компанії визначається тим, наскільки компанія розширила географію надходження своїх доходів і в яких масштабах та пропорціях розподілила свої активи в різних країнах, а також тим, наскільки її залучено до експорту капіталу, товарів та ноу-хау через структури, що залежать від неї.

Глобалізація на рівні окремої галузі визначається тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в певній країні взаємопов'язана з її конкурентоспроможністю в іншій країні.

Глобалізація на рівні окремої країни характеризується ступенем взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою загалом.

Глобалізація на світовому рівні визначається економічним взаємозв'язком між країнами, який збільшується та позначається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау, що постійно збільшуються.

Глобалізації, як процес характеризується багаторівневістю, багатомірністю, нерівномірністю, складністю, суперечливістю і

системоутворюючим значенням у формуванні загальнопланетарного господарства.

Фактори глобалізації – це сукупність техніко-технологічних, соціально-економічних, політичних, морально-етичних і культурних чинників.

Індекс глобалізації – один із важливіших показників, що характеризує стан поширення процесів економічної глобалізації, вплив її на країни та ступінь участі країн у процесах глобалізації.

Економічна глобалізація – обсяг міжнародної торгівлі, прямі іноземні інвестиції та запаси, портфельні інвестиції та різного роду виплати (зокрема зарплати), що відбуваються з перетинанням державних кордонів.

Соціальна глобалізація – трансфери, міжнародні поїздки та туризм, обсяг міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень і переказів; кількість користувачів Інтернет, кількість інтернет-серверів, надання послуг телебачення, торгівля газетами; кількість ресторанів «Макдональдс» та магазинів «Ікеа», торгівля книжками;

Політична глобалізація – членство держав у міжнародних організаціях, кількість посольств, участь у місіях Ради Безпеки ООН та міжнародні договори.

Термін «глобалізація» уперше з'явився в науковому обігу в 1983р., в статті Т. Левіта, опублікованій у журналі «Гарвард бізнес ревію»; ним він так назвав феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляли багатонаціональні корпорації. З того часу поняття глобалізації значно розширилося й збагатилося дефініціями.

Перший напрямок глобалізації - глобалізація розглядається, як феномен світової економіки, її принципово нова стадія розвитку; рушійна сила глобалізації – ринкова економіка й нові технології, а перспективи розвитку планетарної економіки – глобальна цивілізація⁴ свобода переміщення факторів виробництва повинна привести до переливання капіталу із країн з високим рівнем доходу в бідні країни з низькою ціною праці, що спричинить в останніх інтенсивне економічне зростання, а в остаточному підсумку відбудеться конвергенція регіонів з низьким і високим рівнями доходу.

Другий напрямок глобалізації – не визнається феномен глобалізації; сутність глобалізації вбачають у надмірно високому рівні взаємозалежності національних економік, еволюційному розвитку міжнародного поділу праці, що виступає рушійною силою; глобалізація – результат історичного еволюційного розвитку світової

економіки; перспективи такої глобалізації - інтеграція за одночасної регіоналізації.

Глобалізації у документах ООН визначається, як «... загальний термін, що позначає усе більше складний комплекс трансграничних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інструментами й ринками ... Глобалізація проявляється в розширенні потоків товарів, технологій і фінансових засобів, у неухильному рості й посиленні впливу міжнародних інститутів цивільного суспільства, у розширенні масштабів трансграничних комунікаційних і інформаційних обмінів, приході всього через Інтернет, у трансграничному перенесенні захворювань і екологічних наслідків, і в усе більшій інтернаціоналізації певних типів злочинної діяльності».

Основні типи процесів глобальної інтеграції: економічна, політична, культурна, інформаційна.

Економічна глобальна інтеграція (ЕГІ) – це тип об'єднання між державами та окремими людьми чи групами людей (міжнародні структури) у сфері енергетики, торгівлі, транспортних зв'язків, промисловості, бізнесу, що передбачає формування єдиного економічного простору, в межах якого долаються торговельні та таможні бар'єри, здійснюється вільний товарообіг та обмін капіталом. Економічна інтеграція є найбільш складним і важливим процесом об'єднання держав у єдину глобальну модель розвитку, оскільки вона визначає всі інші типи інтеграції.

Перший рівень ЕГІ – держави так званого «золотого мільярда», які мають високий середній дохід на душу населення (приблизно 20 тис. дол. на рік), високий технологічний рівень та високі темпи зростання валового продукту.

Другий рівень ЕГІ – держави, які є постачальниками сировини та дешевої робочої сили для економіки країн першого рівня (тобто це сучасні колонії).

Третій рівень ЕГІ – так звані архаїчні анклавні, які не досягли критичної відмітки у своєму розвитку, яка б давала змогу їм долучитись у глобальну систему.

Політична інтеграція – це такий тип об'єднання між націями-державами, який передбачає реалізацію спільних політичних інтересів. Політична інтеграція, своєю чергою, передбачає формування всесвітнього демократичного уряду, глобального громадянського суспільства, глобальної демократії, глобальної держави, про що вже йшлося у попередніх розділах.

Інформаційна інтеграція – це тип об'єднання між державами у сфері реалізації інформаційно-комунікативних інтересів (міжнародні

телевізійні канали, міжнародні ЗМІ тощо), який оснований на принципі реалізації інформаційної свободи.

Культурна інтеграція – передбачає об'єднання між державами під час взаємообміну відповідними цінностями. Культурна інтеграція здебільшого стосується налагодження міжкультурно-комунікативної взаємодії між народами, в результаті якої відбувається так зване «схрещення культур», що взаємозбагачує національні культури та формує нові культурні цінності.

Форми прояву глобалізації:

- становлення загальнопланетарного науково-інформаційного простору, глобальної інформаційної інфраструктури; інтенсифікація міжнародних трансакцій, розвиток електронної комерції, становлення ринків робочої сили, товарів;
- швидке збільшення світового фінансового ринку; різке збільшення обсягів і швидкості переміщення капіталів;
- інтенсифікація глобальних фінансових операцій; збільшення відкритості й взаємозалежності економік;
- становлення єдиного світового виробництва на базі розміщення складових частин виробничо-збутового процесу в різних країнах;
- виникнення нових глобальних економічних суб'єктів і нових форм ринкового поводження;
- міжнародний рух циклічних коливань економіки; уніфікація ведення бізнесу;
- формування нової системи глобального керування; збільшення кількості наднаціональних структур регулювання світового господарства, міжурядових і неурядових міжнародних організацій;
- інформаційно-культурне зближення народів, поширення єдиних стандартів життя; формування специфічних інтересів і нових розбіжностей, порушення рівноваги світової екосистеми й загострення глобальних проблем тощо.

Хронологічні хвилі глобалізації згідно Всесвітнього банку:

I. (1870-1914 рр.) – дотепер не перевершена, оскільки питома вага міжнародної торгівлі у валовому світовому доході за цей період збільшилась удвічі, кумулятивний обсяг інвестицій у країни, що розвиваються, досяг 32%, міграція охопила 10% населення;

II. (1950-1970 рр.) – пов'язана з відновленням рівня міжнародних зв'язків до попереднього стану після їхнього руйнування в період двох світових війн, що фактично розпочалось на Бреттон-Вудській конференції, продовжилось на переговорах про створення

нових умов розвитку міжнародної торгівлі між країнами третього світу й 23 розвинутими державами, що об'єдналися в ГАТТ

III. (починаючи з 1970 р.) – спричинена потужним розвитком сучасних інформаційних і транспортних технологій та розпочалась під час численних раундів торговельних переговорів, найдовшим із яких був Уругвайський. Її початок можна співвіднести до заснування Світової організації торгівлі (1995 р.), коли сучасний світовий ринок став повністю контрольованим: у межах кожної держави його регулює влада встановленням квот, інших нетарифних і технічних обмежень, а глобальний ринок майже повністю перебуває під контролем ТНК.

Цикли глобалізації:

I. Античний цикл (VIII ст. до н. е. - II ст. н. е.), в який входять: хвиля диференціації (VIII-IV ст. до н. е.); хвиля інтеграції (III ст. до н. е. - II ст. н. е.).

II. Середньовічний цикл (III-XIII ст. н. е.), що об'єднує: хвилю диференціації (III-VII ст. н. е.); хвилю інтеграції (VUI-XIII ст. н. е.).

III. Цикл Нового часу (XVI-XXI ст.), що охоплює: хвилю диференціації (XI-XVIII ст.); хвилю інтеграції (XVI-XXI ст.).

Перша школа глобалістики – представляє концепцію «Меж зростання». Проблема меж економічного зростання лежить в основі тематики доповідей Римського клубу (1968 р.). А. Печчеї та інші засновники Римського клубу надали особливого значення людині. А. Печчеї запропонував глобальну Програму Нового Гуманізму, суть якої саме в «людській революції», в інтеграції людей світу, в формуванні світової людської спільноти, здатної до колективних зусиль з планування і управління заради спільного майбутнього людства, оскільки альтернативою може бути відсутність будь-якого майбутнього.

Друга школа глобалістики представляє основну концепцію «Сталого розвитку». Ця парадигма розроблена під керівництвом Л. Брауна в Інституті всесвітніх спостережень (Вашингтон, США), який виробив низку проектів «Стан світу». Міжнародна комісія ООН з навколишнього середовища і розвитку використала цю глобальну концепцію для підготовки доповіді «Наше спільне майбутнє» (1987 р.). Генеральна Асамблея ООН ухвалила спеціальну резолюцію «Екологічна перспектива до 2000 року і надалі» (1987 р.), згідно з якою сталий розвиток повинен був стати керівним принципом діяльності ООН, урядів і приватних підприємств, організацій та установ.

Школа універсального еволюціонізму в глобалістиці розвивається під керівництвом академіка Н. Мойсеева на базі вчення

В. Вернадського про ноосферу (школа глобальної екології). Піддаються критиці доповіді Римському клубу за їхнє розуміння ролі природи як пасивної та її пасивної реакції на результати діяльності людства. Глобальну природу слід розглядати як самоорганізовану систему, реакція якої хоч і непрогнозована через величезну кількість критичних порогових факторів, але неминуха в довгостроковому плані. Ініціатори концепції закликають враховувати зворотну реакцію біосфери на процеси глобального розвитку. Ця школа є антагоністичною щодо концепції сталого розвитку.

Школа контролюваного глобального розвитку Д. Гвішиані почала реалізацію програми «Моделювання глобального розвитку», маючи за мету створення системи моделей альтернативного глобального розвитку і рекомендацій щодо вибору оптимальних управляючих стратегій. При цьому значна увага надавалася соціальним проблемам.

Школа мітозу біосфер вважають важливою у разі переходу до практичної діяльності щодо раціоналізації взаємодії людства з навколишнім середовищем. Ідея створення школи полягає в тому, щоб досягнуті результати використовувати для покращання земної біосфери і для формування ноосфери.

Школа світ-системного аналізу (І. Уоллестайн, США) розробляє парадигму, в центрі якої розвиток економік, історія систем і цивілізацій. Кінець ХХ ст. розглядають як кризу переходу від капіталістичної світ-системи, що домінує у світі з 1500 р., до поки що невизначеної посткапіталістичної системи. Капіталістична світ-система розглядається як перша історична форма глобальної системи, яка безупинно розвивається у взаємодії ядра («золотий мільярд»), напівпериферії і периферії світу.

Передумови глобалізації: політичні; виробничі, науково-технічні й технологічні; організаційні; економічні; інформаційні; соціально-культурні.

Позитивне значення глобалізації важко переоцінити: незмірно множаться можливості людства, повніше враховуються всі аспекти його життєдіяльності, створюються умови для гармонізації. Глобалізація світової економіки створює серйозну основу для вирішення загальних проблем людства. Остаточним результатом глобалізації, як сподіваються багато фахівців, повинно стати загальне підвищення добробуту у світі.

Негативний прояв глобалізації проявляється у високій ймовірності втрат і збільшення ризиків глобалізації економіки, оскільки глобалізація передбачає, що країни стають не просто

взаємозалежними з причини формування системи міжнародного інтегрованого виробництва, зростання обсягів світової торгівлі та потоків іноземних інвестицій, інтенсифікації руху технологічних нововведень тощо, але й вразливішими щодо негативного впливу світогосподарських зв'язків. Світова практика доводить, що виграш від глобалізації розподіляється не завжди рівномірно між країнами та суб'єктами економічної діяльності.

Глобальні проблеми – сукупність життєво важливих проблем людства, від розв'язання яких залежить його саме існування та перспективи розвитку. Глобальні проблеми пов'язані з природними, економічними і соціальними явищами, що виникли в процесі розвитку сучасної цивілізації. Вони мають загальносвітовий характер як за масштабами і значенням, так і за способами вирішення, що потребують координації зусиль усього світового співтовариства.

Ознаки глобальних проблем:

- ці проблеми викликаються діями людини (несвідомими або цілеспрямованими);
- вони мають довгострокові негативні наслідки;
- характеризуються не тільки економічними, але і соціальними наслідками;
- масштаб негативних наслідків виходить за межі конкретного регіону і носить загальнонаціональний характер;
- їхнє вирішення вимагає колосальних витрат, непосильних для окремої держави.

Загальноприйнятий варіант класифікації глобальних проблем:

1. Універсальні проблеми політичного і соціально-економічного характеру (глобальна проблема сталого розвитку світу, глобальна проблема суспільної організованості й керованості світовим співтовариством тощо).
2. Глобальні проблеми переважно природно-економічного характеру (енергетична, продовольча, сировинна, ресурсна тощо).
3. Глобальні проблеми переважно соціального характеру (демографічна, міжнаціональних і міжконфесійних відносин, демократії, духовності, охорони здоров'я, корупції, безробіття, організованої злочинності тощо).
4. Глобальні проблеми екологічного характеру (забруднення навколишнього середовища, розвитку системи «людство – природа» тощо).

5. Глобальні проблеми інформаційного характеру («інформаційного вибуху», створення єдиного інформаційного поля, інформатизації суспільства тощо).

6. Глобальні проблеми технологічного характеру («високої» технологізації виробництва, освіти, управління тощо).

7. Глобальні проблеми науково-інтелектуального характеру (інтеграції науки, кризи освіти тощо).

8. Глобальні проблеми змішаного типу (війни і миру, міжнародного тероризму, культури, цивілізації).

Глобальна стратегія – глобальний розвиток та система напрямів, підходів щодо вирішення глобальних проблем та зменшення їх впливу на країни.

Глобальна стратегія у вужчому розумінні означає надання національній стратегії країни глобальної орієнтації стосовно нових можливостей і нових загроз.

Концепції багатопольярного світу – всі держави світу ідентичні, за винятком рівня їх могутності (військова сила, рівень економічного розвитку тощо); політика держав на світовій арені залежить від реального розподілу могутності між ними. Характерною ознакою багатопольярності є нездатність будь-якої держави досягти своїх цілей одноосібно. Держави змушені гарантувати свою безпеку у боротьбі з могутнішим супротивником за допомогою утворення союзів.

Концепції «переходу впливу» –у будь-який проміжок часу в системі міжнародних відносин домінує гегемон, який певною мірою визначає політику всіх інших держав. Поступово, внаслідок нерівного економічного розвитку і пов'язаних з цим змінами у розподілі військової могутності здатність гегемона впливати на перебіг подій поступово зменшується. Інша країна, яка розвивається стрімкішими темпами, починає претендувати на лідерство. До неї приєднуються країни, які невдоволені політикою колишнього гегемона, та країни, які намагаються потрапити до табору потенційного переможця. Виникає нова коаліція держав, а боротьба за лідерство завершується війною.

Концепція «уніпольярного світу» визначальним поняттям цієї концепції є «уніполь», який складається з демократичних країн, що мають визначальне значення у світових процесах.

Контрольні питання

1. Розкрийте сутність і природу глобалізації.

2. Надайте хронологічну послідовність еволюції напрямків глобалізації.
3. Визначте типи та форми прояву глобалізації.
4. Визначте хронологію етапів розвитку та еволюції концепцій глобалізації.
5. Означте передумови, позитивні та негативні наслідки сучасної глобалізації.
6. Надайте характеристику основних глобальних проблем.
7. Розкрийте зміст сучасних ідеологічних концепцій формування глобальних стратегій.

Тести для перевірки знань

1. На думку більшості вчених, глобалізація починається:
 - а) з епохи Великих географічних відкриттів (XV-XVII ст.)
 - б) з епохи Реалізму (XIX ст.)
 - в) з епохи Відродження (XIII-XVI ст.)
 - г) з епохи Декадансу (XIX-XX ст.)
2. Основним чинником, що зумовив можливість розвитку глобалізації цих процесів, було:
 - а) розвиток інституційного забезпечення соціальних процесів
 - б) науково-технічна революція в області інформатики
 - в) встановлення світової гегемонії та посилення світового впливу США
 - г) посилення явищ регіоналізації світового простору
3. Як співвідносяться між собою поняття «інтернаціоналізація» та «глобалізація»?
 - а) глобалізація є вищим шаблоном інтернаціоналізації суспільного життя
 - б) глобалізація є єдиним шаблоном інтернаціоналізації суспільного життя
 - в) глобалізація та інтернаціоналізація знаходяться на одному рівні ієрархії
 - г) дані поняття взагалі невзаємопов'язані
4. Політична глобалізація передбачає:
 - а) посилення політичного впливу корпоративних структур на розвиток держав
 - б) зміну традиційної ролі держави
 - в) зниження інтенсивності міждержавних політичних взаємодій
 - г) всі відповіді правильні
5. Одним із проявів глобалізації є:

а) посилення національно центричних сил
б) активізація діяльності транснаціональних компаній
в) виключення окремих держав із світового економічного простору

г) усі відповіді правильні

6. За умов сучасної глобалізації, зазвичай:

а) держави є повністю незалежними у вирішенні власних фінансових та господарських питань

б) держави не мають можливості самостійно вирішувати власні фінансові питання

в) держави не займаються вирішенням власних фінансових питань

г) усі відповіді правильні

7. Яке з наведених визначень найповніше розкриває зміст поняття «глобалізація» та охоплює всі аспекти цього планетарного явища:

а) тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв'язання глобальних проблем людства

б) складне явище посилення взаємозалежності економік, що виникає у зв'язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів

в) процес завдяки якому досягнення, рішення і діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу

г) явище посилення закритості економік окремих держав

8. Яке з наведених визначень найповніше розкриває зміст поняття «глобалізація»?

а) процес посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, який виражається в утворенні світового ринку товарів і послуг, фінансів

б) становлення глобального інформаційного простору, перетворення знання в основний елемент суспільного багатства

в) сукупність викликів і проблем сьогодення

г) впровадження і домінування в повсякденній практиці міжнародних відносин і внутрішньополітичного життя народів принципово нових і універсальних ліберально-демократичних цінностей

9. Держави перестали прив'язувати вартість національних грошових одиниць до золота та долара після падіння:

а) започаткування системи золотовалютного стандарту

б) падіння системи золотовалютного стандарту

в) даний процес не пов'язаний із системою золотовалютного стандарту

г) правильної відповіді немає

10. Глобальна економіка включає в себе такі основні елементи:

А) міжнародну науково-технічну сферу

Б) світові ринки і міжнародну торгівлю

В) міжнародну валютно-фінансову систему

Г) усі відповіді правильні

Питання для обговорення

1. У чому різниця між поняттями: «глобалістика», «глобалізація» та «глобалізм»?

2. Які специфічні особливості мають сучасні глобальні трансформації?

3. Чи існують сильні та слабкі сторони глобалізації?

4. Під впливом який істотних процесів відбувалося становлення глобалізації як явища?

5. Чи існує ідеологічна парадигма глобалізації?

6. Який вплив чинять школи глобалістики на розвиток цивілізації?

7. У чому проявляється парадокс історичної еволюції глобалізації?

8. Чи існує взаємозв'язок між глобальними проблемами людства?

9. Чи можливо вирішити хоча б одну із глобальних проблем людства на сучасному етапі світового розвитку?

10. З якою митою вивчаються глобальні стратегії розвитку?

11. Чи підтримуєте Ви «концепцію багатопольярного світу»?

12. Яка з трьох концепцій глобальних стратегій розвитку, на Ваш погляд, є найнезаперечною?

Евристичні завдання

Завдання 1. Дайте відповідь «вірно» чи «не вірно»

1. Уперше термін «глобалізація» з'явився в науковому обігу в 1983р., в статті Т. Левіта, опублікованій у журналі «Гарвард бізнес ревію»; ним він так назвав феномен злиття ринків окремих продуктів,

що виробляли багатонаціональні корпорації.

2. Економічна інтеграція, на думку С.К. Бетяєва, є важливим процесом саме тому, що вона дала змогу поділити країни на три рівні. Перший рівень – це держави, які є постачальниками сировини та дешевої робочої сили для економіки країн першого рівня (тобто це сучасні колонії).

3. Досягнення школи «Сталого розвитку» полягає в результативних спробах моделювання світової економічної динаміки. При цьому брались п'ять взаємопов'язаних змінних величин: населення, капіталовкладення, використання невідновлюваних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виробництво продовольства.

4. Школа контрольованого глобального розвитку Д. Гвішиани почала реалізацію програми «Моделювання глобального розвитку», маючи за мету створення системи моделей альтернативного глобального розвитку і рекомендацій щодо вибору оптимальних управляючих стратегій. При цьому значна увага надавалася соціальним проблемам.

5. Серед глобальних проблем першої групи, які сьогодні постають перед людством, є проблеми запобігання ядерній війні і збереження миру, проблема зміцнення міжнародної безпеки.

Вчені передбачають, що накопичення вуглекислого газу в атмосфері може до 2050 р. підвищити середню температуру на поверхні землі на 1,5-4,5 градусів, що викличе танення криги в морях, океанах, горах та призведе до підвищення рівня Світового океану до 2100 р. на 1,4-2,2 м, внаслідок чого будуть затоплені берегові зони, що негативно відобразиться на економіці багатьох країн.

Завдання 2. Заповніть таблицю «Генезис глобальної інтеграції»

ПОЧАТКОВА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ	
Взаємопов'язаність національних економік на базі традиційних форм міжнародних економічних відносин	
ЛОКАЛЬНА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ	
СИСТЕМНА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ	
ПОЛІСИСТЕМНА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ	

Завдання 3. Додайте у таблицю пропущені відповідності переваг та недоліків наслідків глобалізації

<i>Переваги (позитиви) глобалізації</i>	<i>Недоліки (негативи) глобалізації</i>
- поглиблення спеціалізації й міжнародного поділу праці, що сприяє підвищенню середнього рівня життя й розширенню життєвих перспектив населення;	
	- посилення протиріч між глобальними та національними інтересами в умовах відсутності дієвої системи глобального управління та ефективних механізмів міжнародної координації.
- збільшення виграту від торгівлі на взаємовигідній основі, що задовольняє всіх (окремих осіб, компанії й інші організації, країни, торговельні союзи й навіть цілі континенти);	
	- істотне ослаблення традиційних національних систем державного регулювання економіки та створення нових міжнародних, наднаціональних механізмів регулювання.
- підвищення продуктивності праці внаслідок раціоналізації виробництва на глобальному рівні й поширення передових технологій, а також конкурентного тиску внаслідок безперервного впровадження інновацій у світовому масштабі.	
	- вихід недоліків та провалів ринку (недовиробництво суспільних благ і послуг, негативні зовнішні ефекти, концентрація економічної влади (монополізація) за межі державних кордонів, їх поширення у планетарному масштабі);

<i>Переваги (позитиви) глобалізації</i>	<i>Недоліки (негативи) глобалізації</i>
- створення основи для вирішення глобальних проблем людства, насамперед екологічних, на основі об'єднанням зусиль світового співтовариства, консолідації ресурсів, координації дій у різних сферах	

Тематика есе

1. Глобалізації через призму етимологічного погляду
2. Суб'єктивізм глобалізації
3. Зростання взаємозв'язку і взаємозалежності національних економік в умовах глобалізації.
4. Глобалізація у своєму прояві злиття національних ринків у єдиний світовий ринок.
5. Архаїчна глобалізація: сутність концепції.
6. Глобальна економіка як історичний соціально-економічний процес.
7. Передумови глобальної інтеграції
8. Тотальний характер глобальної інтеграції.
9. Концепція світ-системного аналізу Дж. Аррігі та визначення перспектив інтеграції вітчизняних підприємств у глобальну економіку.
10. Місце концепції етногенезу Л. Гумільова у формуванні уявлень про сутність і змістовність глобалізації.
11. Концепція «політичного екстремізму» З. Бжезінського.
12. Концепції «ліберального антифундаменталізму» Дж. Сороса.

Література для вивчення теми

Основна

1. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. – Електрон. дані. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 233 с.
2. Глобальна економіка: навчальний посібник / Т.В. Шталь, Ю.Б. Доброскок, О.О. Тищенко, Н.В. Проскурніна, Ю.О. Світлична – Харків: Видавництво «Форт», 2016. – 358 с.
3. Ковтун О.І. Глобальна економіка: підручник / О.І. Ковтун, П.О. Куцик, Г.І. Башнянин; [за заг. ред. Ковутна О.І.]. – Львів: Видавництво ЛКА, 2014. – 704 с.

Додаткова

1. Кирилов Ю. С. Вплив процесів глобалізації на розвиток національних економік / Ю.С. Кирилов // Ефективна економіка № 12, 2016 : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5297>
2. Павлик О. В. Сутність глобалізації у податковому регулюванні економічного розвитку / О. В. Павлик // Ефективна економіка № 5, 2015 : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4095>
3. Войтович Р.В. Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку / Р.В. Войтович // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10vrvfsg.pdf>
4. Шевченко О. В. Наукова думка про дослідження глобальних проблем людства / О. В.Шевченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 134. 2018 : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <file:///C:/Users/Suprem/Downloads/3363-12362-1-PB.pdf>

Тема 2. Становлення глобальної економіки

Анотація теми

Сутність та особливості глобальної економіки. Історична еволюція глобальної економіки. Джерела конкурентоспроможності в глобальній економіці. Сучасні ідеологічні концепції формування глобальних стратегій та концепції розвитку глобальної економіки.

Картографія світу у новітньому геоекономічному просторі. Закономірності функціонування глобальної економіки. Зміна орієнтирів глобального розвитку. Сутність протиріччя як рушійної сили розвитку. Основні протиріччя глобальної економіки. Глобальні економічні суперечності. Парадоксальна природа глобальних трансформацій. Альтерглобалізм: передумови виникнення, сутність та форми. Течії альтерглобалізму. Значення альтерглобалізму для розвитку глобалізації.

Понятійний апарат

Глобальна економіка – це зовсім нова історична реальність, відмінна від світової економіки, у якій нагромадження капіталу відбувається в усьому світі.

Глобальна економіка – це економіка, у якій національні економіки залежать від діяльності глобалізованого ядра. Останнє містить фінансові ринки, міжнародну торгівлю, транснаціональне виробництво, науку і технологію та відповідні види праці. Загалом можна визначити глобальну економіку як економіку, чії основні компоненти мають інституціональну, організаційну й технологічну здатність діяти як спільність (цілісність) у реальному часі або у вибраному часі в планетарному масштабі.

Методологія глобальної економіки ґрунтується на реалізації системного комплексного підходу до дослідження глобальних проблем не в статичності, а в динаміці світового розвитку, тобто під час глобальних трансформацій і глобалізації розвитку.

Перша особливість глобальної економіки – фінансовий капітал став наймовірніше рухливим. Інвестори можуть переміщати гроші через кордони з невеликими обмеженнями з боку національних урядів або навіть за їхньої відсутності.

Друга особливість глобальної економіки – наявність глобальної мережі комунікацій, яка була створена завдяки технологічним нововведенням, що зробили можливим для мільярдів

людей одночасно спостерігати події, що відбуваються в будь-якій частині планети (наприклад, Олімпійські ігри). 90-ті рр. XX ст. означали початок ери глобальної інформатизації світової економіки.

Третя особливість глобальної економіки – всезростаючий міжнародний поділ праці. Для розвинених країн сировинна економіка стала маргінальною; економіка стає усе менш матеріалоемною; інформація як результат і як ресурс взагалі не вимагає ні сировини, ні енергії. А успішний розвиток «нових індустріальних країн» багато в чому визначається вибором «свого» місця та міжнародним поділом праці і пристосуванням до тих структурних змін, які відбуваються на Заході.

Характеристики «геоекономіки»:

- прискорення процесу глобалізації економіки в останні десятиліття, коли різні ринки (капіталу, технології, товарів, праці) ставали дедалі більше взаємозалежними та інтегрованими в багатопланову мережу ТНК;

- об'єднання різних видів ринків (товарів, послуг, інформації, фінансів);

- взаємозалежність і взаємодія національних економік як результат поглиблення інтеграційного процесу;

- універсалізація, що виявляється в дедалі більшій подібності національних систем економічного регулювання.

Основні чинники визначення форми й результатів конкурентної боротьби:

- технологічні потужності;

- доступ на великий, інтегрований і багатий ринок;

- різниця між виробничими витратами у сторони-виробника й цінами на цільовому ринку;

- політичні можливості національних і міжнародних інститутів управляти стратегіями зростання країн або регіонів, що перебувають під їхньою юрисдикцією.

Глобальний індекс конкурентоспроможності (GIC) – ґрунтується на мікроекономічних і макроекономічних основах національної конкурентоспроможності та рівні продуктивності країни

Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom) розраховується за середнім арифметичним десяти показників, а саме: свобода бізнесу, торгівля, фінансовий сектор, інвестиції, праця, монетарна та фіскальна свободи, гарантії прав власності, розмір бюрократичного апарату і ступінь захисту від корупції.

Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, Hdi) – інтегральний показник, що розраховується щорічно для

міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території Встановлює мінімальний і максимальний діапазон параметрів для кожного виміру, а потім показує місце кожної країни, виражене в значеннях від 0 до 1.

Концепції розвитку глобальної економіки розроблялися Римським клубом, Міжнародним інститутом прикладних досліджень у Відні, Паризькою групою, Асоціацією сприяння ООН, Радою з вивчення людства, Інститутом «Відкрите суспільство» (Фонд Сороса) та іншими фондами.

Модель Римського клубу «Перебудова світового порядку» (підготував Я. Тінберген; розробки Б. Гаврилішина, Д. Медоуза, Д. Форрестера та інших) передбачає розробку правил й законів світового співтовариства, світової культури, а також засад майбутньої світової держави, здатної керувати щораз більшим рівнем взаємозалежності.

План Е. Канта про «Вічний мир» відносять до пропозицій про необхідність та створення міжнародних інститутів для регулювання відносин між націями й державою. Нині створено понад 10 проєктів Всесвітньої Конституції. Всі вони ґрунтуються на тезі про необхідність переглянути принцип національного суверенітету у сучасному його розумінні й підводять до ідеї поступової інтернаціоналізації всіх світових ресурсів на основі принципу спільних надбань людства. Всі розроблені конституції ґрунтуються на необхідності створення ефективних наднаціональних закладів, завданням яких має бути оптимальне управління планетарною системою.

Найбільші недоліки більшості концепцій та моделей – асиметричний підхід у стосунках між основними та периферійними співтовариствами та нерівноправний глобальний поділ праці.

Основні чинників глобального розвитку:

- структура, практика й логіка сучасної глобальної економіки, заснованої на новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологіях, спричинили новий міжнародний поділ праці, який не лише призводить до змін балансу економічної влади між провідними промислово розвиненими країнами, але й сприяє розвиткові тенденції створення економічної багатополарності;

- піднесення НІС як рівноцінних конкурентів промислово розвинутих країн у виробництві високотехнологічної продукції;

- нова глобальна інформаційно-орієнтована економіка віддає перевагу здійсненню технологічних ривків у розвитку за рахунок впровадження ноу-хау на противагу думці, що переважала раніше, про

одержання короткострокових переваг від використання дешевої робочої сили й сировини у країнах третього світу.

Закономірностей функціонування глобальної економіки:

- загальноцивілізаційний прогрес завдяки глобальній доступності ресурсів і технологічно-управлінським новаціям;
- зростання масштабів міжнародного виробництва, формування механізмів урівноваження глобального попиту та пропозиції;
- активізація інтеграції мікро- і макроструктур;
- нерівномірний розподіл витрат і доходів на глобальних ринках, що зумовлює непропорційність розвитку і поглиблює розрив у соціально-економічному, науково-технологічному розвитку між країнами і регіонами.

Моделі-проекти глобального розвитку, що набули широкої популярності і практичного використання:

- 1) «Світ-1» та «Світ-2» Дж. Форрестера, виконані у 1970-х рр. XX ст. на замовлення Римського клубу;
- 2) «Межі зростання» («Світ-3») Д.Л. Медоуза;
- 3) проект «Людство перед вибором» М. Месаревича та Е. Пестеля;
- 4) проект «Майбутнє світової економіки» В. Леонтьєва, розроблений наприкінці 1970-х рр. XX ст. на замовлення ООН;
- 5) проект «Link» Л. Клейна.

М. Голанського розробив модель «систем, що саморозвиваються / самовідтворюються» – дозволила автору створити картину сучасного світового господарства і скласти довготермінові прогнози світового економічного розвитку; виявила, що інтерпретація спаду світового виробництва на душу населення є втратами світовим господарством якостей «системи, що саморозвивається».

І. Валлерстайн досліджує соціально-економічну та демографічну поляризацію світу. До того ж стверджує, що відносний політичний спокій і процвітання багатьох розвинених держав є прямим наслідком поляризації. Але міждержавна система не може бути світовою імперією, де влада концентрується в одній країні або регіоні. Відносини між країнами І. Валлерстайн бачить як боротьбу між державами за своє лідерство у світі.

М. Чешков досліджує спільноту країн, що розвиваються, як особливе утворення, а також вивчає динаміку його розвитку.

О. Неклесса розробив модель світоустрою, яка відображає особливості сучасних міждержавних відносин у вигляді шестиярусної схеми. До її складу входять чотири регіони (північно-атлантичний, тихоокеанський, євразійський, південний), а також два

транснаціональні простори (транснаціональний світ і «глибокий» Південь).

А. Батлер структурує світ, умовно поділивши держави на три групи:

1) перший світ – це розвинені країни («золотий мільярд»), який складається з трьох зон (Північна Америка, Західна Європа та Японія);

2) другий світ – це середньорозвинені країни СНД, Сходу Європи, Китай, Індія, для яких характерною є політика відмови від минулих моделей розвитку і переходу до реформ;

3) третій світ об'єднує Африку, Латинську Америку, Близький та Середній Схід, Східну Азію (за винятком Південної Кореї, Тайваню та КНР); Південну Азію (за винятком Індії). Особливістю цих країн є не тільки низький рівень соціально-економічного розвитку, але й їхня присутність у світовій економіці як об'єкти, а не суб'єкти.

Суперечливість економічної, фінансової глобалізації проявляється у такому:

1) різко збільшується розрив між країнами світу – розрив, який не випадково збігся з початком глобалізації і пояснюється стрибкоподібним наростанням нееквівалентного обміну;

2) на ґрунті глобалізації відбувається загрозлива для людства деформація фінансово-ринкових механізмів та інструментів.;

3) серйозні загрози стабільному розвитку економіки виходять від експансії глобального капіталу, особливо капіталу спекулятивного.

Традиційний підхід у дослідженні міжнародних економічних трансформацій передбачає використання:

- класичних уявлень про міжнародну економіку як про механічну суму економік окремих країн;

- систему поглядів, основою якої є політична карта світу, котра підпорядковує економічну (господарську) карту.

Геоелектронічний підхід до вивчення глобальної економіки полягає у:

- новому уявленні глобальної економіки як єдиної економічної системи, де економіки окремих країн та їхні господарчі структури тісно взаємопов'язані;

- системі поглядів, в основі якої господарча карта світу (геоекономічний атлас) заміщує геополітичний поділ світу (політичну карту).

Інтернаціоналізовані відтворювальні ядра (ІВЯ) - інтернаціоналізована частка сфери виробництва та інтернаціоналізована частка сфери обігу (або обміну капіталів, фінансів, товарів тощо).

Виробничо-комерційні агломерації (ВКА) транснаціональних корпорацій (ТНК), транснаціональних банків (ТНБ) – це агломерації діяльність яких перетинає кордони держав і створює ареали (простори) економічної інфраструктури, які можуть поширюватися на декілька національних господарств. Країни розрізняються за певною спеціалізацією: є країни або ареали країн, що експортують на світовий ринок робочу силу, або ареали країн-експортерів сировини, енергоносіїв тощо.

Неоекономіка – характеризується гармонічним симбіозом техногенних позасистемних факторів (етнонаціональних, культурологічних, морально-етичних) для відтворення не тільки товарної маси, але й якості життя;

Гео економічні горизонти можна визначити як національну місію країни, що проєктується на геоекономічний атлас світу.

Гео економічний атлас світу об'єднує:

- проєкцію ареалів національних економік та ареалів транснаціональних економічних анклавів, що взаємодіють у світовому економічному просторі;
- інтерпретацію глобального простору у формі, зручній для стратегічного оперування, прийняття стратегічних рішень;
- розподіл глобального простору на окремі сегменти;
- поля (простори) для отримання світового доходу.

Національний економічний атлас є вираженням геоекономічного атласу світу на локальному рівні, що формується окремою країною.

Гео економічний атлас виступає одним із найефективніших засобів геоекономічного підходу до вивчення світового простору як багаторівневої міждержавної системи. Діяльність у такій системі є ефективною, якщо суб'єкт глобальних відносин має: здатність швидко адаптуватися до її вимог і змін і розуміється на інноваційних технологіях.

Контрольні питання

1. Окресліть сутність та особливості глобальної економіки.
2. Визначте джерела конкурентоспроможності в глобальній економіці.
3. Які існують концепції розвитку глобальної економіки?
4. Дайте характеристику закономірностей функціонування глобальної економіки.

5. Як представлена картографія світу у новітньому геоeкономічному просторі?

Тести для перевірки знань

1. *Вкажіть причину поглиблення глобалізаційних процесів:*

а) процес посилення співробітництва між країнами та посилення їх взаємозалежності

б) посилення диспропорційності соціально-економічного розвитку країн та їх груп

в) науково-технічний прогрес

г) потепління клімату на планеті

2. *Якими показниками можна оцінити ступінь інтегрованості національної економіки у глобальну економічну систему?*

а) розвиток політичної системи та наявність громадського суспільства в країні

б) мотивація до праці

в) диверсифіковані форми міжнародних розрахунків

г) співвідношення зовнішньоторговельного обороту і ВВП

3. *Яку ознаку матиме глобальна економіка?*

а) відсутність будь-якої циклічності розвитку

б) коливання від піку розвитку економіки до її депресивного стану будуть досить значними і частішими, ніж раніше

в) глобалізація ніяк не вплине на економічний цикл

г) усі відповіді правильні

4. *Чи треба підприємствам, що діють на національному рівні, орієнтуватися на глобальне конкурентне середовище?*

а) Так, тому, що наявні лідери на глобальному рівні є джерелом конкурентних переваг, у тому числі і на національному рівні

б) Ні, тому що без відповідної орієнтації підприємство може бути конкурентоспроможним на внутрішньому ринку, а врахування конкурентного середовища доцільно за умови виходу на зовнішні ринки

в) Так, якщо підприємство працює виключно на зовнішніх ринках

г) Ні, в жодному разі

5. *Глобалізація стає причиною:*

а) більшої поляризації країн

б) вирівнювання умов економічної життєдіяльності у світовому масштабі

в) відсутності конкуренції

г) усі відповіді правильні

6. Головними показниками глобалізації на світовому рівні є:

а) економічний взаємозв'язок між країнами, який відбивається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау

б) ступень взаємозв'язку економіки кожної країни зі світовою економікою в цілому

в) пропорції прибутків, що стримали конкуруючі компанії окремої країни у всіх головних регіонах світу

г) співвідношення зустрічних інвестицій з усім інвестованим у конкретну галузь капіталом

7. Головними показниками глобалізації на рівні окремої країни є:

а) ступінь взаємозв'язку економіки країни зі світовою економікою в цілому

б) рівень взаємозв'язку конкурентоспроможності компаній в даній країні з їх конкурентоспроможністю в іншій країні

в) співвідношення обсягів зустрічної торгівлі з обсягом світового виробництва

г) співвідношення зустрічних інвестицій з усім інвестованим у цю країну капіталом

8. Головними показниками глобалізації на рівні компанії є:

а) міжнародне розосередження надходжень від продажів та основних активів

б) внутрішньофірмова торгівля напівфабрикатами, заготовками, готовою продукцією; внутрішньофірмові потоки технологій

в) взаємозв'язок конкурентоспроможності компанії в даній країні з конкурентоспроможністю в іншій країні

г) концентрація капіталу, що зростає через активізацію та злиття компаній

9. Кінцевим результатом глобалізації, як сподіваються багато фахівців, повинне стати:

а) загальне підвищення добробуту у світі

б) зникнення фізичних кордонів між країнами

в) формування єдиного органу управління всіма національними економіками

г) правильної відповіді немає

10. Формування глобальної стратегії відбувається на підставі:

а) концепції однополярного світу

б) концепції багатопольярного світу

в) всі відповіді вірні

г) вірної відповіді немає

Питання для обговорення

1. Яка різниця між «глобальною економікою» та «світовою економікою»?
2. Завдяки чому в середині 70-х років ХХ ст. світова економіка почала поступово перетворюватися в транснаціональну?
3. За яких умов сировинна економіка стала маргіальною?
4. Під впливом яких інтеграційних процесів відбувається формування «геоекономіки»?
5. Чому структура глобальної економіки визначається динамікою конкуренції між економічними агентами й локальними утвореннями (країнами, регіонами, економічними областями)?
6. Чому технологічні потужності – це характеристика системи, яку можна назвати «технологія – виробництво – суспільство»?
7. Як Ви поясните твердження, що різниця між ціною й витратами зовсім не є субститутом технологічних потужностей, а поширення технології по усьому світі конкурентна стратегія, заснована на низьких витратах?
8. Які чинники, на Ваш погляд, дають змогу національним економікам досягати найбільшого економічного зростання і довгострокового добробуту?
9. Чи здатна якась конкретна організація або структура забезпечити добробут й безпеку всього населення світу?
10. Які чинники можна віднести до головних у досягненні успіху на шляху до глобальної інформаційної економіки?
11. Першопричини серйозних загроз стабільному розвитку економіки.

Евристичні завдання

Завдання 1. Дайте відповідь «вірно» чи «не вірно»

1. Головним чинником для досягнення успіху на шляху до глобальної інформаційної економіки є розподіл праці, заснований на розвиткові й використанні високого рівня технологій на протипагу попередній концепції, яка ґрунтується на примітивних і невисоких технологіях.

2. Протиріччя між розвиненими економіками й такими, що розвиваються, виступають на передній план, не поступаючись місцем конкурентній боротьбі між технологіями різного рівня.

3. Практика залучення іноземних інвесторів за рахунок надання їм короткострокових переваг, орієнтованих на використання дешевої сировини й робочої сили, поки зберігається у сучасній економіці.

4. Уряди багатьох держав периферії все більше припиняють пропонувати різноманітні пільги інвесторам і кредиторам з метою залучення прямих іноземних інвестицій, зокрема через створення вільних економічних зон. Ця практика залучення іноземних інвестицій стала загальноприйнятою серед держав, що розвиваються, і країн з перехідною економікою.

Промислово розвинені країни, незважаючи на стабільне зміцнення глобальної інформаційної економіки, продовжують бути зацікавленими у використанні джерел недорогої сировини й дешевої робочої сили. Більшість компаній з розвинутих країн переводять свої виробничі потужності в країни, де значно менші вимоги до екологічних стандартів і набагато нижча вартість сировини й робочої сили. Подібну стратегію не можна розглядати як довгострокову, а швидше як таку, що розрахована на короткострокову вигоду у зв'язку з кон'юктурою, що склалася.

Завдання 2. Заповніть усі осередки таблиці «Головні параметри економічної глобалізації» (заповнений рядок 1 є прикладом для виконання)

№ з.п.	Сфера економічної діяльності	Кількісні параметри	Якісна характеристика	
			Ідеальний зразок	Реальний стан
1	Міжнародне виробництво	- Кількість ТНК - Обсяги продажів ТНК	Світовий баланс виробничої діяльності на основі ефективного ресурсо-використання	Асиметрична децентралізація виробництва, дематеріалізація товарних потоків
2	Міжнародна торгівля (у % від ВВП)			
3	Міжнародні інвестиції			
4	Міжнародні фінанси			

Завдання 3. Заповніть усі осередки таблиці «Карти геополітичного атласу» (заповнений рядок 1 є прикладом для виконання)

Карта	Характеристика
Політична карта світу	відображає геополітичні події
Організаційно-економічна карта	
Карта видів діяльності (геоекономічний регіоналізм)	
Карта геокультурного простору	
Геофінансова карта	
Митна карта	
Військово-стратегічна карта	
Товарно-вартісна карта	
Договірні карта	
Ресурсна (сировинна) карта	
Екологічна карта	
Етноекономічна карта	

Тематика есе

1. Глобальна економіка як історичний соціально-економічний процес.
2. Принципи взаємодії національних економік із зовнішнім середовищем у глобальних умовах.
3. Постіндустріальна цивілізаційна модель як вища техногенна фаза світового розвитку.
4. Значення стратегії гео економічного простору для національних анклавів.
5. Питання пошуку нових підходів та моделей для прийняття довготермінових стратегічних рішень.
6. Новий інформаційний простір на глобальному рівні – «простір потоків».
7. Деформація фінансово-ринкових механізмів та інструментів: загрози для людства.
8. Суперечливості економічної та фінансової глобалізації.
9. Європейський неоекономічний симбіоз.
10. Сучасна трансформація урядових і державних органів.
11. Гармонічний симбіоз техногенних позасистемних факторів (етнонаціональних, культурологічних, морально-етичних) для відтворення якості життя.
12. Сучасні світові виробничо-комерційні агломерації.

Література для вивчення теми

Основна

1. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. – Електрон. дані. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 233 с.
2. Глобальна економіка : навчальний посібник : у 2-х частинах. Частина 1. Теоретичні засади глобальних досліджень : [Електронне видання] / В. В. Липов. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 228 с.
3. Глобальна економіка: навчальний посібник / Т.В. Шталь, Ю.Б. Доброскок, О.О. Тищенко, Н.В. Проскурніна, Ю.О. Світлична – Харків: Видавництво «Форт», 2016. – 358 с.

Додаткова

1. Кирилов Ю. Є. Вплив процесів глобалізації на розвиток національних економік [Електронний ресурс] / Ю.Є. Кирилов // Ефективна економіка № 12, 2016. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5297>
2. Пахомова О.А. Сутність та закономірності розвитку глобальної економічної трансформації [Електронний ресурс] / О.А.Пахомова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/14-2015/8.pdf>
3. Берггрен Н. Преимущества экономической свободы [Електронний ресурс] / Н. Берггрен. – Режим доступу : http://www.freetheworld.com/papers/berggren_review.pdf.
4. Формування стратегій організаційного розвитку суб'єктів господарювання в умовах глобалізації світової економіки [Електронний ресурс] / І.П. Продіус, Т.Б. Городецька, В.С. Задорожнюк // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 3-4 (4-5). – С. 13-16. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/n4-5.html>

Тема 3. Регулятивні інститути глобальної економіки

Анотація теми

Об'єктивність формування глобальної системи регулювання світогосподарських відносин. Вестфальська система та еволюція глобальної системи регулювання. Чинники еволюції інститутів системи міжнародних відносин (політичні, економічні, глобальні). Еволюція регулюючої ролі держави в економіці за умов глобалізації. Сучасна системи координації економічної політики держав: об'єкти, види, завдання. Державно-корпоративний глобалізм.

Інституціональна складова глобального регулювання. Поняття «міжнародний інститут» та характеристика його складових. Основні етапи розвитку та характеристика типології сучасної системи міжнародних організацій. Глобальні регуляторні інститути. Формування системи Об'єднаних Націй. Економічні структури ООН як регулятори міжнародних економічних відносин. Недоліки системи наднаціонального регулювання. Проблеми реформування міжнародних економічних організацій глобального рівня.

Основні напрями регулювання світової торгівлі. Система міжнародних організацій, що здійснює координацію і багатостороннє регулювання міждержавних торговельно-економічних відносин, та їх вплив на розвиток глобальної економіки. Завдання регулювання міжнародних фінансових відносин на сучасному етапі. Роль ключових міжнародні валютно-фінансових та кредитних інститутів у глобальній економіці. Міжнародні комерційні та некомерційні організації як провідник процесів глобалізації.

Понятійний апарат

Основні передумови формування глобальної системи регулювання світогосподарських відносин:

1. Необхідність ефективного управління складними міжнародними економічними комплексами, складові яких розташовані у різних частинах світу.

2. Інтенсивний розвиток міжнародної взаємодії країн у гуманітарних сферах людської активності (освіти, науки, охорони здоров'я, довкілля тощо), що потребує глобального управління та регулювання.

3. Необхідність координування дій у найважливіших економічних питаннях на міжнародному рівні, спільного забезпечення макро- та мікроекономічної рівноваги у межах цілого світового господарства, а не окремих країн.

Характерні ознаки глобальної системи регулювання світогосподарських відносин:

- сформована нова суперструктура мегарівня економічного регулювання;
- диверсифікована структура; національні механізми регулювання соціально економічного розвитку;
- взаємодія національних міжнаціональних і наднаціональних форм та методів регулювання;
- вирівнювання базових параметрів національних систем регулювання, а також адаптація їх до загальносвітових критеріїв побудови регульованих механізмів.

Процес формування глобальної системи регулювання світогосподарських відносин віддзеркалює зміну базових орієнтирів економічної ефективності розподілу ресурсів – з підвищенням значення глобальних критеріїв ефективності.

Проблем глобальної системи регулювання:

- 1) дезінтегрованність системи, слабкий рівень узгодженості окремих її частин, що інколи суперечать одна одній;
- 2) дисбаланс між двома сторонами системи економічної глобалізації: між процесами лібералізації торгівлі та процесами створення системи міжнародних норм регулювання;
- 3) збільшення розриву в рівнях економічного розвитку між найбагатшими і найбіднішими країнами світу є загрозою для розколу світу;
- 4) дисонанс між різними рівнями системи глобального регулювання;
- 5) нерівномірність розвитку різних підсистем глобального регулювання;
- 6) слабкі регульовані підсистеми, які забезпечують функції контролювання та слабка узгодженість між різними структурами системи глобального регулювання.

Характерні ознаки процесу трансформації місця та значення держави в управлінні розвитком економіки в умовах глобалізації:

- держави поступово втрачають можливості для ефективного використання традиційних інструментів макроекономічного регулювання (тарифних, нетарифних валютно-кредитних, фінансових тощо);

- економічні процеси, особливо у валютно-кредитній сфері, набули потужного глобального характеру і не підпадають під регулювальний вплив держави.

Альтернативні стратегії захисту суверенітету держав:

1) стратегія оборонної інтервенції передбачає використання таких економічних заходів, як введення бар'єрів, зокрема тарифних, а також встановлення контролю за переміщенням капіталу, щоб стимулювати національні компанії інвестувати капітал у національну економіку;

2) стратегія наступальної інтервенції передбачає надання субсидій національним компаніям.

Ефективність функціонування корпорацій з управління соціально-територіальними системами, в які все більше трансформуються сучасні держави, залежить від того, наскільки успішно вони інтегруються у глобальну економіку, у глобальні мережі суб'єктів глобальної діяльності.

Держави як інститути нині прийнято розглядати з позицій корпорацій, яким останні потрібні лише як знаряддя внутрішньої і зовнішньої експансії (у деяких концепціях йдеться про відмирання держав як інституцій у майбутньому у глобальній економіці, оскільки вони стали об'єктами експлуатації глобальними корпораціями).

Відмінності держави і корпорації: держави, переважно, виступають за соціалізацію розвитку економіки, а корпорації працюють за принципами повної ринкової комерціалізації, лібералізації і десоціалізації розвитку.

Система глобального менеджменту – формується в результаті інтегрування великих держав з глобальними корпораціями (розвиненим країнам Заходу легше протистояти глобальним корпораціям, крім того, вони навчилися співпрацювати з останніми).

Соціальна функція корпорацій: глобальні корпорації не беруть на себе ніякої соціальної відповідальності і не виконують соціальних функцій за межами своїх структур, а, навпаки, зменшують їх всередині своїх структур.

Фінансова глобалізація спряє перерозподілу соціального капіталу з одного регіону в інший через механізми діяльності транснаціональних фінансових корпорацій.

Каталізатор політичної та соціальної кризи держави – щораз більша система транснаціональних корпорацій, або система економічного глобалізму, яка вимагає переходу до «корпоративної держави», або «держави-корпорації». На думку К. Оме (США), XXI ст. означатиме кінець ери нації-держави [12, 13; 24].

Основні принципи державно-корпоративного глобалізму:

- конкуренцію в економіці;
- комунікативність;
- підвищення стандарту і якості життя; відкритість і свобода пересування капіталу, товарів і послуг, робочої сили;
- пріоритет інтелектуального капіталу (над матеріальними і фінансовими ресурсами);
- розподіл і координація влади на державному, регіональному і міжнародному (глобальному) рівнях.

Метакорпорації з економіко-правової точки зору - ця структура, яка є об'єднанням кількох юридичних осіб (хоча б деякі з них є комерційними організаціями), яке в більшості випадків власне статусом юридичної особи не володіє.

Метакорпорації відповідно до контрактної теорії фірми – це є і ринок, і фірма, які є альтернативними системами трансакції. Фірма та ринок є граничними проявами у своєрідному континуумі, який містить множину проміжних форм, що узгоджують як ціновий, так і командний механізми управління. Саме ці проміжні (гібридні) форми і є метакорпораціями.

Основні сфери діяльності ТНК: політична, науково-технічна, військова та економічна.

Характерні ознаки участі ТНК у формуванні системи глобалізму:

- доступ до нових ринків збуту (розпад СРСР) та цілих галузей через участь ТНК у процесах приватизації;
- формування потужних фінансових конгломератів через прискорення глобалізації фінансового сектора економіки;
- концентрація в руках ТНК основних передових технологій;
- формування системи глобальної конкуренції;
- розширення можливостей ТНК до спекуляції на ринках різних країн та регіонів;
- посилення регіональних інтеграційних процесів;
- перенесення виробництва ТНК у країни з дешевою робочою силою завдяки розвитку глобальних комунікацій і новим можливостям інформаційної економіки.

Характеристика впливу корпорацій на глобальну економіку:

1) обмеженість державної форми управління та участь ТНК у конкурентній боротьбі між двома системами глобального управління;

2) ТНК претендують не лише на управління економікою, а й на управління суспільством загалом – глобальним суспільством;

3) виникнення та посилення низки глобальних загроз і викликів державам-націям з боку глобальних корпорацій;

4) незворотний характер експансії глобальних корпорацій і істотний вплив не лише на менш захищені, слабкі, країни, що розвиваються, а на країни свого походження, базування;

5) вплив корпорацій на територіальне розміщення продуктивних сил через реалізацію їх стратегій злиття, поглинання, конгломерації та вертикальної інтеграції;

6) до кінця XX ст. переважно закінчився період кількісного зростання ТНК і їхній розвиток відбувався переважно в напрямі зростання вартісних обсягів глобальних трансакцій.

Критерії належності до міжнародних організацій:

- договірна основа;
- об'єднання різнонаціональних сторін (держав, юридичних та фізичних осіб);
- погоджені, спільні, постійні цілі;
- наявність міжнародного установчого документа;
- постійні організаційні інституції;
- політико-організаційні норми (статут, процедуру, членство, порядок прийняття рішень);
- юридична рівність учасників;
- самостійні права й обов'язки;
- відповідність цілей створення та діяльності загальновизна-ним принципам і нормам міжнародного права.

Типи сучасних міжнародних організацій:

Членство держав:

• *міждержавні (міжурядові)* – це об'єднання держав, створені на основі міжнародної угоди, оформлені в систему постійно діючих органів, мають визначену та погоджену мету, міжнародну правосуб'єктність і засновані згідно з нормами міжнародного права

• *недержавні* – організаційно оформлені за спільними або близькими соціальними, політичними, економічними, ідейними, професійними та іншими інтересами об'єднання різних громадських угруповань з різних країн

• *змішані* – це організації, які складаються як з представників урядів, так і представників професійних спілок та робітників

Географічне охоплення:

• *глобальні (всесвітні)* – це організації, членами яких є представники всіх (чи майже всіх) країн світу або регіонів

- *регіональні* – це організації, в роботі яких бере участь велика кількість представників певного регіону

- *субрегіональні* – це організації, які утворені з представників невеликої кількості одного або різних регіонів

Компетенція (функціональне охоплення, спрямованість):

- *універсальні* (загальної компетенції) – це організації, які охоплюють широке коло відносин між членами (економічних, політичних, культурних тощо)

- *спеціальні* (вузької компетенції) – це організації, які мають обмежені цілі, створені для співробітництва в одній галузі (наприклад праці, охорони здоров'я, цивільної авіації тощо) або охоплюють певний напрям діяльності (політику, науку, культуру, релігію тощо)

Характер повноважень (юридичний статус)

- *міжнародні* – це утворення конфедеративного типу, тобто форма державного устрою, за якої держави, що входять у конфедерацію, повністю зберігають свою незалежність, мають власні органи державної влади та управління; для координації дій з метою досягнення спільної цілі вони створюють спеціальні спільні органи

- *наднаціональні* – це утворення федеративного типу, тобто форма державного устрою, за якої держави, що входять у федерацію, мають як власні конституції, законодавчі, виконавчі та судові органи, так і наддержавні органи влади для вирішення спільних проблем

Період функціонування:

- *тимчасові* – діють впродовж зазначеного в установчих документах організації терміну

- *постійні* – діють за угодами на певний строк (10-20 років), який можна продовжувати згідно з процедурою організації

Порядок вступу до організації:

- *відкриті* – організації, членом яких може стати будь-яка держава на свій розсуд

- *закриті* – організації, які можуть приймати нового члена лише за згодою початкових засновників та за дотримання ним деяких інших умов

Міжнародні організації розглядаються багатьма теоретиками як перший функціональний крок на шляху об'єднання всього людства в єдине світове співтовариство, які в своїй діяльності спираються на норми й принципи міжнародного права та набувають певної правоздатності та дієздатності, беруть участь у створенні й застосуванні міжнародних норм.

Основна мета «уніфікації» всіх національних економік з позиції «глобалізаторів» – нав'язати правила гри, які дають змогу останнім вільно та вигідно для них переміщувати товари та ресурси, свідомо нарощувати залежність і заборгованість країн, особливо тих, які потребують фінансування та доступу на зовнішні ринки.

Основними причинами глобальної кризи управління:

1) рішення, які приймає державна бюрократія і бюрократія глобальних міжнародних організацій, є відірваними від реальних інтересів людей;

2) глобальні міжнародні організації, такі як G7, МВФ, ОЕСР, СБ, СОТ діють фактично не в інтересах держав, а інтересах самої системи глобалізму, штучно підтримуючи її за рахунок кредитів державам;

3) міжнародні організації не можуть виграти протистояння тотальному економічному тиску глобальних корпорацій – найбільшому виклику ХХІ ст.;

4) діяльність міжнародних економічних структур викликає ще одне занепокоєння – екологічні загрози.

Система міжнародної безпеки – це сукупність спеціальних зобов'язань, гарантій, взаємозв'язків і механізмів, що існують між її учасниками та спрямовані на забезпечення її стабільного існування та розвитку. До того ж забезпечення стабільного функціонування такої системи визначається здатністю її учасників використовувати та обирати шляхи ефективного запобігання і подолання будь-яких загроз глобальній системі.

Характеристики нової міжнародної торговельної системи:

- стала загальним підґрунтям для значного прискорення формування глобальної системи економічного регулювання, зокрема прискореної у лібералізації міжнародної торгівлі;

- розширила кількість залучених країн світу за рахунок країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою, ставши глобальною в суто географічному вимірі;

- заклала підвалини для поширення лібералізації торгівлі та регулювальних норм на нові сфери, які раніше не потрапляли до її уваги, що дало змогу їй перерости у комплексну систему лібералізації та регулювання міжнародних економічних відносин загалом;

- забезпечила СОТ функцію найбільшої потужної міжнародної інституції для регулювання міжнародних торговельних і тісно пов'язаних з нею інших форм міжнародних економічних відносин.

СОТ – законодавча і інституціональна основа міжнародної торговельної системи, механізм багатостороннього узгодження і

врегулювання політики країн-членів в сфері торгівлі товарами та послугами, врегулювання торговельних спірних питань і розробки стандартної зовнішньоторговельної документації.

Угода про створення СОТ – містить 29 правових документів і 25 міністерських декларацій, які визначають права і обов'язки країн в рамках багатосторонньої торговельної системи, що увібрали в себе все найкраще, що було досягнуте в рамках ГАТТ і додали багато нового.

Головне завдання СОТ – лібералізація світової торгівлі шляхом її врегулювання переважно тарифними методами про послідовному скороченні рівня імпортного мита, а також ліквідація різних нетарифних бар'єрів, кількісних обмежень та інших перепон у міжнародному обміні товарами і послугами.

Антиглобалістська критикують діяльність СОТ: пов'язана з невиконанням належним чином функцій врегулювання процесів глобалізації та частим обмеженням поширення її позитивного ефекту; значний бюрократизм.

Контрольні питання

1. Об'єктивність формування глобальної системи регулювання світогосподарських відносин.
2. Проблеми глобальної регулювальної системи.
3. Трансформація місця та значення держави в управлінні розвитком економіки в умовах глобалізації.
4. Державно-корпоративний глобалізм.
5. Метакорпорації як характерні суб'єкти глобальної економіки та їхній вплив на розвиток сучасної глобальної економіки.
6. Інститут в умовах глобалізації. Глобальні регуляторні інститути.
7. Міжнародні організації в інституційному середовищі глобальних трансформацій.
8. Вплив глобальної регулювальної системи СОТ на розвиток глобальної економіки.

Тести для перевірки знань

1. *На глобальне переміщення виробничого потенціалу впливає:*
 - А) зростаюча мобільність капіталу, потужний потік кредитування країн третього світу
 - Б) зусилля багатонаціональних інститутів
 - В) прогресу у сферах транспортування та телекомунікацій

Г) усі відповіді правильні

2. *Поляризація світової економіки вважається:*

А) позитивним явищем

Б) негативним явищем

В) нейтральним явищем

Г) усі відповіді правильні

3. *Які документи регулюють процеси розв'язання глобальних проблем в світовому масштабі?*

А) Декларація Стокгольмської конференції ООН

Б) Всесвітня хартія природи

В) Конституція України

Г) Статут Європейського Союзу

4. *Глобальний «еґоїзм» країн-лідерів приводить до:*

А) вирівнювання доходів населення в світовому масштабі

Б) глобальної нерівності доходів

В) зникнення кордонів національних держав

Г) усі відповіді правильні

5. *На чому базується структурний критерій приналежності до ТНК?*

а) транснаціональний статус визначається різною країною приналежністю власників фірми або її вищого управлінського персоналу;

б) транснаціональність де термінується кількістю країн, у яких функціонує фірма;

в) приналежність базується на базі двох підходів а + б;

г) усі відповіді вірні.

6. *Стратегія, що базується на основних стратегіях конкуренції (найнижчих витрат, диференціації, фокусування), але має специфічну особливість – використовуючи її, ТНК вносить зміни до свого стратегічного підходу в різних країнах залежно від конкурентних умов – це:*

а) глобальна стратегія ТНК;

б) багатонаціональна стратегія ТНК;

в) стратегія з урахуванням конкурентних сил;

г) всі попередні відповіді невірні.

7. *Чи можна назвати виникнення та функціонування транснаціональних стратегічних альянсів як продукт глобального міжнародного середовища?:*

а) так, це новий феномен в еволюції ТНК;

б) ні, це продукт мультинаціонального середовища;

в) ні, це специфічна риса транснаціонального середовища;

г) всі попередні відповіді невірні.

8. *Переваги ТНК перед іншими формами організації міжнародного бізнесу полягають у:*

а) можливості підвищення ефективності та конкурентоспроможності через доступ до ресурсів іноземних держав;

б) можливість використання у власних інтересах особливостей державної, зокрема податкової політики, у різних країнах, відмінностей у курсах валют;

в) вірно а і б.

9. *Оберіть найбільш повне визначення. Трансформація – це:*

А) дія або процес зміни форми, вигляду, природи або характеру суспільства або окремої структури

Б) дія або процес зміни форми, вигляду, природи економічної системи

В) перехід від одного стану економічної системи до іншого

Г) правильної відповіді немає

10. *До яких наслідків може привести економічний глобалізм?*

А) до збільшення свободи дій підприємств (корпорацій) в національних межах

Б) до втрати самостійної діяльності на мікрорівні

В) до об'єднання мікро та макрорівнів

Г) повної уніфікації податкового законодавства усіх без виключення країн

Питання для обговорення

1. Чому існує необхідність ефективного управління складними міжнародними економічними комплексами?

2. Що впливає на інтенсивність розвитку міжнародної взаємодії країн у гуманітарних сферах людської активності?

3. У чому полягає координування дій у найважливіших економічних питаннях на міжнародному рівні?

4. Що означає термін «нова суперструктура мегарівня економічного регулювання»?

5. Чому важливо вирівнювати та адаптувати до загальносвітових критеріїв побудови регульовальних механізмів базові параметри національних систем регулювання?

6. Що лежить в основі зміни базових орієнтирів економічної ефективності розподілу ресурсів у світі?

7. Як Ви поясните той факт, що останній час відбувається значне поширення транснаціональної злочинності?

8. Що в сучасних умовах впливає на значне зниження соціальної ефективності регулювальних механізмів?

9. Які передумови інтернаціоналізації традиційно «внутрішніх» сфер державного регулювання, таких як оподаткування, соціальна політика, трудове законодавство, освіта і професійна підготовка кадрів тощо?

10. Доцільність введення бар'єрів, зокрема тарифних і встановлення контролю за переміщенням капіталу в сучасних умовах.

11. Наслідки сучасної трансформуються держав в міжнародні корпорації.

12. Соціальної відповідальності і соціальна функція корпорацій за межами своїх структур.

Евристичні завдання

Завдання 3. Дайте відповідь «вірно» чи «не вірно»

1. На економічну діяльність ТНК припадає понад 50% світового виробництва, більше ніж 75% світової торгівлі та міжнародної міграції капіталу, більше ніж 80 % міжнародного обміну технологіями. За останні десятки років лідером серед країн з найбільшими ТНК є США.

2. Глобальні корпорації пригнічують національне виробництво у відсталих країнах, нав'язуючи їм залежність від своєї продукції, витісняючи у такий спосіб з ринків національних виробників.

3. ТНК створюють великий резерв робочих місць в усьому світі, підвищуючи ціни на світовому ринку праці до мінімуму.

4. Проникаючи на національні ринки країн, що розвиваються, ТНК, перш за все, виконують соціальних завдань з передавання високих технологій, досвіду з менеджменту тощо.

5. Для регулювання та вирішення глобальних проблем людства міжнародне співтовариство створило систему міжнародних організацій, яка об'єднує їх понад чотири тисячі, 300 з яких – міждержавні.

6. Лібералізація торгівлі, яку забезпечує регулювальна система СОТ, сприяє поширенню глобалізації.

Завдання 1. Заповніть усі осередки таблиці «Еволюція процесів глобалізації» (заповнений рядок «Завоювання: - універсальні імперії» є прикладом для виконання)

Стадії глобалізації				
Епохи	Провідні чинники			Наслідки глобалізації: суспільно-політичний лад
	Держава, нація, культура	Технологія	Економіка	
Завоювання: - універсальні імперії	+	-	+	державно-регіональний імперіалізм
Колоніалізм: - економічні імперії - географічні відкриття				
Промислові імперії				
Світові війни				
Інформаційно-технологічна революція				
Глобальний корпоративізм				

Завдання 2. Заповніть осередок «Приклади організацій» таблиці «Типи сучасних міжнародних організацій» (заповнений рядок «Міждержавні (міжурядові)» є прикладом для виконання)

Типи організацій	Приклади організацій
<i>міждержавні (міжурядові)</i>	ООН, ЄС, НАФТА, МВФ, Світовий банк, СОТ
<i>недержавні</i>	
<i>змішані</i>	
<i>глобальні (всесвітні)</i>	
<i>регіональні</i>	
<i>субрегіональні</i>	
<i>універсальні</i>	
<i>спеціальні</i>	
<i>міжнародні</i>	
<i>наднаціональні</i>	
<i>тимчасові</i>	
<i>постійні</i>	
<i>відкриті</i>	
<i>закриті</i>	

Тематика есе

1. Нова експансія глобальних корпорацій.
2. Посилення залежності регіональних та національних ринків від силових центрів глобалізму.
3. Сучасні загрози системи міжнародної безпеки.
4. Зміна балансу сил у сучасному міжнародному середовищі.
5. Шлях удосконалення світових та регіональних механізмів реагування і взаємодії.
6. Зміна зовнішньополітичних пріоритетів і цілей держав-членів Організації з питань безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) і Організації Північноатлантичного договору (НАТО).
7. Конфлікт в Україні та інші чинники безпеки в Європі.
8. Еволюція формування системи глобального економічного регулювання.
9. Система міжнародних організацій з регулювання світової торгівлі.
10. Проблеми розподілу ефектів від свободи торгівлі розподіляється між окремими регіонами світу і групами країн.
11. Асиметрія і дисбаланс діяльності СОТ.
12. Важелі прогресивного розвитку світового господарства.
13. Історичні аспекти регулювання транснаціональної діяльності.
14. Діяльність ОЕСР щодо регулювання транснаціональної діяльності.

Література для вивчення теми

Основна

1. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. – Електрон. дані. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 233 с.
2. Транснаціональні корпорації: навчальний посібник / І.О. Давидова, К.Ю. Величко, О.І. Печенка – Харків: Видавництво «Форт», 2018. – 175 с.
3. Ковтун О.І. Глобальна економіка: підручник / О.І. Ковтун, П.О. Куцик, Г.І. Башнянин; [за заг. ред. Ковутна О.І.]. – Львів: Видавництво ЛКА, 2014. – 704 с.

Додаткова

1. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму: Монографія. — К.: КНЕУ, 2003. – 360 с.

2. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): Монографія [Електронний ресурс] / За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.М.Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. - 680 с. – Режим доступу: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Monogr/88aa5a63-4abf-478d-87a3-366bb63d7941.pdf
3. Башнянин Г.І. Механізми діяльності та стратегії розвитку транснаціональних корпорацій як ключових акторів сучасної глобалізованої економіки [Електронний ресурс] / Г.І. Башнянин О.І. Ковтун, П.О. Куцик // Економіст – №2, лютий, 2015. – Режим доступу: file:///C:/Users/Suprem/Downloads/econ_2015_2_5.pdf
4. Лимонова Е.М. Дослідження впливу ТНК на країни базування та приймаючі країни [Електронний ресурс] / Е.М. Лимонова, К.О. Воробйова // Європейський вектор економічного розвитку. 2014. - № 2(17). – С. 121-130. – Режим доступу: duer.edu/uploads/vidavnitstvol_4-15/10107.pdf.

Тема 4. Політекономія глобального економічного циклу

Анотація теми

Типи суспільств (доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне). Еволюція розвитку національного господарства залежно від типу суспільства та продуктивних сил. Порівняльна характеристика розвитку національного господарства за типами суспільств. Фази та етапи розвитку світової економічної системи. Властивості розвитку національного господарства. Циклічність розвитку економічної системи: теорія та види. Характеристика економічних циклів за тривалістю.

Моделі розвитку національних економічних систем та їх класифікація відповідно до теорії моделювання та управління. Модель сталого розвитку. Секторальна модель розвитку. Розподіл видів економічної діяльності за секторами економічної системи. Факторна модель розвитку.

Понятійний апарат

Поділ суспільства за кількістю рівнів управління й мірою диференціації:

- прості, де немає керівників і підлеглих, бідних і багатих (такі первісні племена трапляються подекуди й нині);
- складні, де існують кілька рівнів управління і соціальних прошарків.

Поділ суспільства за способом здобування засобів до існування:

- суспільство первинних мисливців і збирачів, що проіснувало кількасот тисяч років;
- аграрне (традиційне) суспільство, з яким зв'язують зародження держави, класів, появу міст, писемності тощо;
- індустріальні та постіндустріальні суспільства.

Постіндустріальне суспільство – суспільство, в економіці якого переважає інноваційний сектор економіки з високопродуктивною промисловістю, індустрією знань, з високою часткою в ВВП високоякісних та інноваційних послуг, з конкуренцією у всіх видах економічної та іншої діяльності, а також більш високою

часткою населення, зайнятого в сфері послуг, ніж в промисловому виробництві. Термін запровадив американський соціолог Д. Белл.

Доіндустріальне суспільство відноситься до конкретних соціальних характеристик і форм політичної і культурної організації, які були поширені до настання промислової революції; визначальним чинником розвитку було сільське господарство, а головними інститутами – церква та армія.

Індустріальне суспільство – суспільство, в якому закінчено процес створення великої, технічно розвиненої промисловості (як основи і провідного сектора економіки) та відповідних соціальних і політичних структур; етап розвитку суспільства, коли основна маса населення зайнята на заводах і фабриках (в індустрії); головними інститутами є промисловість з корпорацією і фірмою на чолі.

Постіндустріальне суспільство – суспільство, в економіці якого переважає інноваційний сектор економіки з високопродуктивною промисловістю, індустрією знань, з високою часткою в ВВП високоякісних та інноваційних послуг, з конкуренцією у всіх видах економічної та іншої діяльності, а також більш високою часткою населення, зайнятого в сфері послуг, ніж в промисловому виробництві; головні індикатори – інформація, теоретичні знання з вищою школою, як місцем формування і зосередження цих знань.

Основні закономірності і тенденції еволюції суспільства:

- кожна наступна стадія (формація) є в кілька разів коротшою від попередньої – капіталістична від феодальної, феодальна від рабовласницької, рабовласницька від первісної. Найтривалішою була первісна формація, яка проіснувала кількості тисяч років;
- різні народи і нації навіть у межах однієї держави розвиваються з неоднаковою швидкістю; скажімо, у США є райони, в яких зберігся доіндустріальний устрій життя (наприклад, індіанські резервації).

Соціальний прогрес – це узагальнювальне поняття, складовими якого є економічний, технічний і культурний поступальний розвиток суспільства; історичні зміни з позитивними наслідками є прогресом, з негативними – регресом.

Модернізація в соціологічному розумінні – це вдосконалення суспільства, яке робить його таким, що відповідає сучасним вимогам, це відмова від старих форм і пошук нових. Інакше кажучи, це означає спрямування суспільства на шлях прогресивного розвитку.

Органічна модернізація – є підготовленою всім перебігом попередньої еволюції самої країни.

Неорганічна модернізація – є відповіддю на виклик зовнішніх обставин.

Деіндустріалізація – важлива складова трансформації економіки кінця ХХ ст., яка виявляється у значному скороченні кількості зайнятих у промисловості, зменшення значення вторинного сектору у формуванні валової доданої вартості та валового внутрішнього продукту, інколи – у зниженні обсягів виробництва.

Термін «деіндустріалізація» трактується як абсолютне і/чи відносне скорочення випуску промислової продукції, зайнятості, виробничих потужностей. Зменшення частки промисловості у структурі зайнятості населення та валової доданої вартості спостерігалось упродовж останніх десятиліть у всіх розвинутих країнах світу.

Деіндустріалізація розвинутих країн відбувається під впливом:

1) підвищення ефективності промислового виробництва, яке дає змогу знизити собівартість продукції та промислову зайнятість населення;

2) зростання прибутків у споживачів, що спонукає їх до більших витрат на послуги.

Форми розвитку економічної системи:

1) *еволюційна*, пов'язана з поступовими усвідомленими кількісними та якісними змінами в продуктивних силах;

2) *революційна*, що характеризується стрибкоподібним неусвідомленим переходом від одного стану економічних явищ і процесів до іншого або стрибкоподібною зміною у продуктивних силах.

Стадії процесу розвитку економічної системи: виникнення, формування, зростання, проходження, розпад, зникнення. Перші три стадії (виникнення, формування, зростання) характеризують висхідний, три останні (проходження, розпад, зникнення) – спад руху економічної системи.

Перша фаза життєвого циклу суспільного відтворення – формування (становлення, пожвавлення). Починаються капіталовкладення, зростають ціни, виробництво, зайнятість, процентні ставки. Пожвавлення охоплює насамперед види економічної діяльності, що поставляють засоби виробництва, і завершується досягненням передкризового рівня за макроекономічними показниками.

Друга фаза життєвого циклу суспільного відтворення – зростання (піднесення, бум); прискорення економічного розвитку

виявляється в серії нововведень, виникненні маси нових товарів і нових підприємств, у стрімкому зростанні капіталовкладень, курсів акцій і інших цінних паперів, процентних ставок, цін і заробітної плати; зростає напруженість банківських балансів, збільшуються товарні запаси.

Третя фаза життєвого циклу суспільного відтворення – криза (спад); скорочується обсяг виробництва, знижується ділова активність, падають ціни, відзначається затоварення, зростає безробіття й різко збільшується кількість банкрутств; ступінь негативного впливу економічних криз на окремі види економічної діяльності різний.

Четверта фаза життєвого циклу суспільного відтворення – депресія; відбувається пристосування господарського життя до нових умов і потреб, пошук нової рівноваги; характерні невпевненість, безладні дії, довіра підприємців до ринкової кон'юнктури відновлюється повільно, вони не ризикують вкладати значні кошти в бізнес, хоча ціни й умови господарювання стабілізуються; нерідко знижується норма відсотка.

Циклічність – це об'єктивна форма розвитку національної економіки і світового господарства як єдиного цілого. Інакше кажучи, закономірний рух від однієї макроекономічної рівноваги в масштабі економіки загалом до іншої.

Характерна ознака циклічності – рух економічної системи не по колу, а по спіралі, отже, вона є формою прогресивного її розвитку. За сучасних умов циклічність можна розглядати як один зі способів саморегулювання ринкової економіки.

Цикл – у теорії трактується як період розвитку економіки від початку однієї кризи до наступної.

Економічний цикл (у класичному трактуванні) об'єднує такі фази: кризу, депресію, поживлення та піднесення, яке знаходить остаточне відображення у новій кризі.

Прояви економічних циклів можна побачити за деякими ознаками показників економічної активності, основними з яких є: рівень завантаженості виробничих потужностей; сукупні обсяги виробництва; загальний рівень цін; зайнятість населення (безробіття) та рівень його доходів; прибутки та курси акцій найбільших корпорацій; динаміка попиту на товари тривалого користування; інвестиції та контракти на нове будівництво тощо.

На кожному з них реалізуються загальні функції управління, формуються відповідні моделі розвитку та методи управління

розвитком національного господарства, які, своєю чергою, перетворюються на конкретні управлінські рішення.

Види економічних циклів за ознакою тривалості: сезонні, короткі, середньострокові та довгі.

Сезонні цикли найбільше впливають на сільське господарство, будівництво, туризм тощо. Проявляється в різному ступені зайнятості в цих видах економічної діяльності влітку і взимку, у коливаннях цін на продукцію, послуги тощо.

Короткі цикли (цикли Кітчина) – виникають у результаті неправильних очікувань підприємців (метод «спроб і помилок»), зміни масової поведінки споживачів та зміни в оборотних коштах, що призводить до дисбалансу між попитом і пропозицією в ринковій кон'юктурі.

Середньострокові цикли – мають чотири фази, які змінюють одна одну на основі внутрішніх законів національного господарства: криза, депресія, пожвавлення та піднесення (економічне зростання).

Цикли Жуглара, J-цикл – мають чотири фази, які передбачають безперервний перехід від однієї фази до іншої; кожний цикл розпочинається з кризи, яка є початковою фазою, наступною фазою є фаза пожвавлення, далі – піднесення, у результаті циклічного розвитку остання фаза змінюється новою кризою.

Довгі цикли (цикли Кузнеця) - відтворювальні, або будівельні, цикли, які спричинені зміною поколінь обладнання, демографічними змінами, також можуть бути спричинені й особливостями економічної політики уряду.

Довгі хвилі Кондратьєва тривають близько 50 років, усередині них виділено дві фази – підвищувальну і спадну; початок «великого» піднесення М. Кондратьєв пов'язував з масовим впровадженням у виробництво нових технологій, із залученням нових країн до світового господарства, зі змінами обсягів видобування золота.

Термін «модель» (з лат. *modulus* – міра, зразок) в економічній літературі трактується як математичний опис об'єкта, а також формула, яка визначає закони його функціонування; у разі прогнозування розвитку об'єкта – це модель об'єкта, яка дає змогу отримати інформацію про можливі стани об'єкта в майбутньому і шляхи досягнення цього стану.

«Економічні моделі» – спрощений опис реальності, призначений для отримання гіпотез щодо економічної поведінки, які можуть бути перевірені. Важливою особливістю економічної моделі є те, що вона обов'язково суб'єктивна в обґрунтуванні, оскільки немає об'єктивних показників економічної діяльності.

Комплексні класи економічних моделей:

1) теоретичні моделі шукають обґрунтування гіпотези для перевірки наслідків економічної поведінки (наприклад, що агенти

максимізують конкретні цілі (завдання) залежно від обмежень, які чітко визначені в моделі);

2) емпіричні моделі, на відміну від теоретичних, спрямовані на перевірку якісних прогнозів теоретичної моделі й трактування цих передбачень точними, вимірювальними результатами.

Функціональні (факторні) моделі – описують функції, які виконують основні складові системи

Модель фізичного процесу – будується на основі виявлення математичних залежностей змінних процесу виробництва

Процедурні моделі – описують порядок і зміст управлінських впливів у системі

Економічні моделі ґрунтуються на визначенні залежностей між різними показниками економічної системи

Експертні моделі мають вигляд спеціальних формул для обробки експертних оцінок і дозволяють описати функціонування об'єкта моделювання

Форми опису економічних моделей:

а) *словесний опис* – найпростіший спосіб, застосований в експертних оцінках (сценарний прогноз);

б) *графічний опис* – використовується на ранніх стадіях прогнозування (методи екстраполяції);

в) *блок-схема, матриці-рішення* (метод «дерево цілей»);

г) *математичний опис* у вигляді формул, математичних моделей (метод ковзної середньої), що описують теорію економічної поведінки.

Моделі розвитку економічних систем – економіко-математичний опис розвитку економічної системи, який визначає закони функціонування, дає змогу спрогнозувати, на підставі визначених тенденцій, перспективну траєкторію розвитку та окреслити шляхи її досягнення. Моделі розвитку економічних систем характеризуються єдиними, спільними ознаками теоретичного та емпіричного змісту, які залишаються незмінними протягом тривалого часу та перебувають поза впливом сезонних чинників.

Модель сталого розвитку. Сталий розвиток (англ. *sustainable development*) сприяє економічному та соціальному зростанню, ставить у центр уваги людину, яка всю свою діяльність орієнтує на досягнення максимальної гармонії з природою

Модель сталого розвитку оприлюднила в квітні 1987р. Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку (МКНСР) та сформулювала поняття «сталого розвитку» як стратегію, реалізовану в такий спосіб, щоб однаково забезпечити задоволення

потреб у розвитку і збереженні навколишнього середовища і для нинішніх, і для майбутніх поколінь.

Сутність моделі сталого розвитку полягає у забезпеченні гармонійного розвитку національного господарства, що виявляється у відносинах «держава – соціум – природа», та передбачає його несумісність з проявами революційних, катастрофічних змін. Отже, ця модель знаходить відображення в економічному механізмі природокористування, який передбачає зміну ustalених уявлень про людські цінності, розроблення спеціальної податкової системи, оцінку використання природних ресурсів тощо.

Секторна модель розвитку економічної системи – це емпірична модель, яка дає змогу дослідити структурні зміни у національному господарстві відповідно до технологічного підходу, що ґрунтується на провідному значенні продуктивних сил у розвитку суспільства, встановити зв'язки між структурними елементами та спрогнозувати майбутні періоди.

Інституційні сектори економіки відповідно до системи національних рахунків: нефінансові корпорації, фінансові корпорації, сектор загального державного управління, домашні господарства, некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства.

Сектори економіки за ознакою виду економічної діяльності:

- 1) первинний, тобто пов'язаний з видобутком сировини та її переробленням на напівфабрикати;
- 2) вторинний, тобто пов'язаний з переробленням одержаних у первинному секторі продуктів, зокрема, енергетика;
- 3) третинний, тобто пов'язаний зі сферою послуг, нематеріальним виробництвом.

Факторні (функціональні) економіко-математичні моделі дослідженні розвитку об'єктів макrorівня, використовуються як теоретичні аналоги минулого та ймовірного майбутнього розвитку та виконують різні практичні функції (аналітичні, прогностичні, програмні).

Суть факторних моделей економічного розвитку полягає у встановленні кількісних зв'язків між макроекономічними показниками.

Сутність моделювання – пошук такої комбінації чинників економічного розвитку, яка дасть змогу максимально сконцентрувати наявні ресурси і забезпечити найоптимальніше (не завжди або не обов'язково високе) економічне зростання.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте типи суспільств (доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне).
2. Визначте фази та етапи розвитку економічної системи.
3. Зазначте особливості циклічності та циклів розвитку економічної системи: теорія та види.
4. Окресліть моделі розвитку національних економічних систем та їхню класифікація.
5. Визначте особливості моделі сталого розвитку, секторної моделі розвитку та факторної моделі розвитку.

Тести для перевірки знань

1. Термін «постіндустріальне суспільство» запровадив американський соціолог Д. Белл.:

- А) економіст Дж. Кенні;
- Б) соціолог Д. Белл;
- В) філософ Ю. Павленко;
- Г) економіст Б. Шипош.

2. Функціональні (факторні) моделі – ...:

- а) описують функції, які виконують основні складові системи;
- б) будуються на основі виявлення математичних залежностей змінних процесу виробництва;
- в) описують порядок і зміст управлінських впливів у системі;
- г) ґрунтуються на визначенні залежностей між різними показниками економічної системи.

3. Представник трисекторної моделі розвитку економічних систем:

- а) Д. Белл;
- б) К. Кларка;
- в) А. Льюїс;
- г) В. Іноземцев.

4. Представник двосекторної моделі розвитку економічних систем:

- а) Д. Белл;
- б) К. Кларка;
- в) А. Льюїс;
- г) В. Іноземцев.

5. До неокейнсіанських моделей розвитку економічних систем відносять:

- а) модель лінійних стадій розвитку (зростання) У. Ростоу;
- б) модель ендогенного зростання;
- в) модель зовнішньої залежності;
- г) модель сталого (стійкого) розвитку.

6. До неокласичних моделей розвитку економічних систем відносять:

- а) модель лінійних стадій розвитку (зростання) У. Ростоу;
- б) модель ендогенного зростання;
- в) модель зовнішньої залежності;
- г) модель сталого (стійкого) розвитку.

7. До капіталістичних (ринкових) моделей розвитку економічних систем відносять:

- а) англосаксонську неоліберальну модель;
- б) континентальну європейську модель;
- в) класичну ліберально-капіталістичну модель;
- г) модель розвитку «Сеульський консенсус».

8. До класичних моделей розвитку економічних систем відносять:

- а) англосаксонську неоліберальну модель;
- б) континентальну європейську модель;
- в) класичну ліберально-капіталістичну модель;
- г) модель розвитку «Сеульський консенсус».

9. Вторинний сектор економічної системи включає наступні види економічної діяльності:

- а) надання комунальних послуг;
- б) переробна промисловість;
- в) діяльність готелів та ресторанів;
- г) фінансова діяльність.

10. Четвертинний сектор економічної системи включає наступні види економічної діяльності:

- а) надання комунальних послуг;
- б) переробна промисловість;
- в) діяльність готелів та ресторанів;
- г) фінансова діяльність.

Питання для обговорення

1. Взаємозв'язок різних історичних періодів і різних типів суспільств.
2. Соціальний інститут держава, як поштовх до появи складних суспільств.

3. Чому глобалізація інтенсифікує процеси скорочення промислового виробництва?
4. Прояви економічних циклів в суспільстві.
5. Зміна стадії розвитку суспільства.
6. Інформаційне суспільство: виникнення та особливості.
7. Значення циклів для дослідження економічних процесів.
8. Взаємозв'язок основних елементів моделі сталого розвитку.
9. Вплив постіндустріальної трансформації на структуру національного господарства.
10. Сутність принципу розподілу видів діяльності за К. Кларком.
11. Беззаперечність чи на безперечність теорії трьох секторів.
12. Формування передумов для впровадження «зеленої економіки».

Евристичні завдання

Завдання 1. Дайте відповідь «вірно» чи «не вірно»

1. На початку індустріалізації 80% населення було зайнято у сільському господарстві, 10% - в обробних виробничих галузях (промисловості та будівництві) і 10% - у секторі послуг. У ході індустріалізації зростає частка зайнятих у вторинному секторі за зменшення частки первинного. Зростання відбувається доти, доки не сягне приблизно 50% загальної чисельності зайнятого населення..

2. Домінуючи над виробничою і фінансовою сферами, інформаційна сфера визначає їх характер.

3. Глобалізація інтенсифікує процеси збільшення промислового виробництва у розвинутих країнах передусім через переміщення працеінтенсивних і часто малокваліфікованих виробництв у країни, що розвиваються.

4. Соціальні реформи безпосередньо зачіпають інтереси людей, стосуються тих проблем, що зв'язані з матеріальним рівнем і способом їхнього життя, доступом до соціальних благ, здоров'ям тощо.

5. Теоретичні моделі споживчої поведінки агента, зазвичай, передбачають позитивний зв'язок між витратами і доходами, тоді як емпірична адаптація теоретичної моделі намагається знайти числове значення

Завдання 2. Заповніть усі осередки таблиці «Еволюція розвитку національного господарства залежно від типу суспільства та продуктивних сил» (заповнений рядок «Стаді І» є прикладом для виконання)

Стадії		Фактори виробництва	Види, концепції	Пріоритетний вид діяльності
1	До-індустріальне суспільство	Капітал	Види: торговий; виробничий; банківський	Сільське господарство
		Праця	Концепція «дармових благ природи»	
		Природні ресурси (земля)		
2	Індустріальне суспільство		Види: людський; природний; фінансовий	
			Трудова теорія К. Маркса	
			Теорія відповідних рент	
3	Пост-індустріальне суспільство	Капітал		
		Праця		
		Природні ресурси		
		Інформація, знання, інновації (пріоритетний)		

Завдання 3. Заповніть усі пропущені осередки таблиці «Порівняльна характеристика розвитку національного господарства за типами суспільств» (заповнений рядок «Основний ресурс» є прикладом для виконання)

Ознаки	Типи суспільства		
	Доіндустріальне	Індустріальне	Постіндустріальне
Основний ресурс	Природні ресурси	Капітал	Інновації, інформація, знання
Капітал			
Провідний тип власності			
Центр системи			
Людський капітал			
Характер праці			
Домінантні інтереси			
Пріоритетний вид діяльності			
Особливості розвитку			
Суб'єкти господарювання			
Головні ознаки розвитку			
Чинники успіху			
Орієнтація на споживача			

Завдання 4. Заповніть усі пропущені осередки таблиці «Порівняльна характеристика розвитку національного господарства за типами суспільств» (заповнений рядок «Первинний сектор (S1)» є прикладом для виконання)

Сектор (Si)	Національна класифікація видів економічної діяльності	Міжнародна класифікація видів економічної діяльності
Первинний сектор (S1)	<ul style="list-style-type: none"> • Сільське господарство, мисливство та лісове господарство • Рибальство та рибицтво • Добувна промисловість 	<ul style="list-style-type: none"> • Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство • Добувна промисловість і розроблення кар'єрів • Діяльність домашніх господарств
Вторинний сектор (S2)		
Третинний сектор (S3)		
Четвертинний сектор (S4)		
П'ятириковий сектор (S5)		

Тематика есе

1. Довгі хвилі (К-хвиля).
2. Теорія трьох секторів економіки за К. Кларком.
3. Аналіз і теоретичне обґрунтування змін секторів у процесі розвитку економіки за Ж. Фурастьє та С. Кузнецем.
4. Модель розвитку економічної системи за секторами відповідно до тверджень В. Іноземцева та Д. Белла з узгодженням із ієрархією потреб (пірамідою) А. Маслоу.
5. Теоретичні моделі функціонування міжнародної економіки та міжнародної економічної взаємодії.
6. Взаємозв'язку між циклічним характером розвитку економіки і структурними змінами, що мають місце в сучасній економіці.
7. Теорія економічного розвитку Й. Шумпетера.
8. Модель національного економічного зростання з опором на інновації.
9. Класифікація моделей розвитку економічних систем.
10. Відмінності емпіричних моделі та теоретичних економічних моделей.

11. Співставлення економічних понять «депресії» та «криза».
12. Нова площина вивчення глобалізації початку XXI ст.

Література для вивчення теми

Основна

1. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. – Електрон. дані. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 233 с.
2. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: навч. посіб. / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2009. – 364 с.
3. Ковтун О.І. Глобальна економіка: підручник / О.І. Ковтун, П.О. Куцик, Г.І. Башнянин; [за заг. ред. Ковутна О.І.]. – Львів: Видавництво ЛКА, 2014. – 704 с.

Додаткова

1. Філіпенко А. С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку : монографія / А. С. Філіпенко. – К. : Знання України, 2002. – 192 с.
2. Пелех О.Б. Циклічність економічного розвитку і структурні зміни в економіці / О.Б. Пелех // Економіка та управління національним господарством : [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bses.in.ua/journals/2018/27_1_2018/19.pdf
3. Штулер І. Ю. Модификация моделей развития национальной экономической системы / І. Ю. Штулер // Актуальні проблеми економіки №11(173), 2015 : [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/Suprem/Downloads/ape_2015_11_4.pdf
4. Едуардович С. С. Життєвий цикл соціально-економічних систем / С. С. Едуардович // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2016, № 1 : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://philarchive.org/archive/SARTLC-4>

Тема 5. Процеси регіоналізації в глобальній економіці

Анотація теми

Взаємозв'язок та відмінності понять регіоналізація і глобалізація. Поняття «регіоналізм» та його види. Поняття «новий регіоналізм» та його представники. Недоліки нового регіоналізму.

Інтеграційні об'єднання в процесах глобалізації. Інтеграційні регіональні угруповання та консультаційні групи держав: Г-7, Г-20, Е-7, ЄС, АТЕС, НАФТА, АСЕАН, МЕРКОСУР, Африканський Союз, Шанхайська організація співробітництва, Арктична рада.

Понятійний апарат

Регіоналізація – це інтеграція окремих країн через утворення регіональних об'єднань з метою отримання економічних, соціальних чи політичних вигод.

Передумовами регіоналізації зазвичай виступає територіальна, географічна близькість країн, що інтегруються, а також спільність проблем, які потребують свого вирішення.

Прискоренню глобалізації сприяють регіональні інтеграційні процеси, оскільки в межах всієї планети легше реалізуються сценарії об'єднання регіонів в єдину систему, ніж окремих країн поодиноці.

Спільні та відмінні ознаки глобалізації та регіоналізації:

1. Регіоналізація виступає своєрідним проявом і формою реалізації глобалізації.

2. Регіональна інтеграція розвивається на сучасному етапі значно динамічніше, ніж процеси глобальної інтеграції.

3. Посилення регіоналізму в сучасному світі на перший погляд суперечить тенденціям глобалізації. Проте глобалізація й регіоналізм є поняттями взаємозалежними.

4. Регіоналізація ґрунтується на правових основах з урахуванням рівноправності сторін. Глобалізація – це неюридичне поняття, і, зазвичай, диктується силовими центрами.

5. Регіональне об'єднання на базі регіоналізації формується між близькими територіально, соціально й економічно подібними за своїм характером країнами. Глобалізація охоплює прямо протилежні за своїми характеристикам країни і території.

6. У регіональному об'єднанні всі країни-учасники мають свої ефект від об'єднання. А глобалізація призводить до несправедливого

розподілу ефектів та вигод між країнами, зазвичай нерівномірного розподілу та посилення прірви між бідними та багатими країнами.

7. Глобалізація та регіональна інтеграція є складовими процесу інтернаціоналізації господарського життя.

8. Регіоналізація залежно від ступеня інтегрування охоплює різні сфери міжнародних економічних відносин країн, від економічної до політичної, культурної тощо. Глобалізація проявляється в поступовому втягуванні в цей процес окремих видів міжнародних економічних відносин.

9. Регіоналізація – інтернаціоналізація господарства на регіональному рівні, що проявляється через регіональну інтеграцію: формуються регіональні інтеграційні угруповання, які об'єднують сусідні країни на основі глибоких стійких взаємозв'язків і міжнародного поділу праці, взаємодії їх виробничих структур на різних рівнях і в різних формах.

10. Регіоналізація по суті екстравертно й інтровертно протекціонічна. Усередині регіонального об'єднання встановлюються регіональні пільги й свободи, призначені тільки для країн-учасниць. Країни, що не входять до регіонального об'єднання, фактично дискримінуються. Глобалізація принципово необмежено екстравертно лібералізована. Вигоди від глобальної конкуренції формально поширюються на всіх, фактично – на найсильніших суб'єктів глобальної економіки.

11. Глобалізація має всеосяжний характер і заторкує все світове господарство. Регіоналізація заторкує лише окремі країни, видозмінюючи глобальне економічне співробітництво.

Європарламент у 1988 р. прийняв «Хартію регіоналізації», в якій наведено визначення поняття «регіон»:

«**Регіон**» – це територія, що з географічного погляду створює політичну цілісність, або комплекс територій, який є закритою структурою і населення якого визначається певними спільними рисами та виявляє бажання й надалі зберігати існуючу цілісність»

Основні ознаки «регіону»: комплексність, цілісність, спеціалізація, керованість, тобто наявність політико-адміністративних органів управління.

«**Регіон**» із політичного аспекту – об'єкт державного управління з єдиним територіально-географічним, економічним, історичним, етнічним простором та як адміністративно-територіальну одиницю, або як суб'єкт самоврядування та самостійний чинник політичного прийняття рішень.

Головні індикатори поняття «регіон»:

1) певна територія, яка географічно виокремлюється зі складу загальної території країни;

2) населення, яке проживає на цій території і має певні спільні особливості щодо решти населення країни;

3) самоідентифікація або самоусвідомлення наявності в цієї групи людей певних особливостей, які відрізняють їх від загалу.

Найпоширеніше визначення «регіону» – це певна територія або декілька країн з однорідними природними та соціально-політичними умовами.

У глобальному контексті «регіон» може бути визначений як група прилеглих країн, що становлять окремий економіко-географічний чи близький за національним складом і культурою, або ж однотипний за суспільно-політичним устроєм район світу.

Міжнародно-політичний регіон – політичний простір, де взаємозалежність країн визначена потребами гарантувати безпеку на національному, субрегіональному, регіональному та міжрегіональному рівнях.

Міжнародно-економічний регіон – економічний простір країн для задоволення їх потреб брати участь у процесах світової торгівлі.

Незважаючи на неоднорідність розуміння поняття «регіон», сучасні регіони демонструють тенденцію виходу за межі кордонів своїх держав, активізацію своєї діяльності через посилення значення та важливості у глобальній економіці.

Види регіонів, відповідно до механізмами впливу:

- регіон як квазікорпорація;
- регіон як ринок;
- регіон як квазідержава;
- регіон як соціум.

«Регіоналізм» – спосіб, за допомогою якого окремі політичні партії та інші організації сприяють ідеї специфічності (виокремленості) регіону, тобто «регіоналізм» є водночас і ідеологією, і стратегією, яка виокремлюється з метою забезпечення переваг для регіону.

Міжнародний регіоналізм – проявляється у спробі захистити групу (регіон) країн від негативних зовнішніх чинників.

Транскордонний регіоналізм – інтегрована форма політичного співробітництва та вирішення проблем, що перетинає кордони національних адміністративних одиниць, усвідомлення взаємозалежності та спільності інтересів.

Основні причини виникнення та передумовами поширення регіоналізму: безперервна інтернаціоналізація територіальних

економік, постійне розмивання міждержавних кордонів; мобілізація периферії, регіонів і місцевостей проти національних центрів; потреба, посилення трудової і соціальної мобільності людей та формування нових міжнародних та соціальних інститутів.

Напрями та ідеологічних платформи регіоналізму у політиці:

- *консервативний регіоналізм*, пов'язаний з ідеєю спільності почуттів всупереч модернізації, він апелює до домодерних реалій і цінностей, маючи тенденцію до ізоляціонізму;

- *«буржуазний» регіоналізм* індустриальних та економічно розвинених регіонів закликає до індустриального розвитку і намагається подолати обмеження з боку держави, наполягаючи на створенні сучасних адміністративних та політичних структур;

- *«прогресивний» регіоналізм*, заснований на «лівій» ідеології, що використовують ідеї національно-визвольних рухів з метою подолання нерівномірного розвитку й внутрішнього колоніалізму;

- *соціал-демократичний регіоналізм* пов'язаний із європейськими соціал-демократами, які поступово перейшли на регіоналістські позиції та необхідністю адаптуватися до глобальних загроз;

- *правий популістський регіоналізм* спрямований проти централізованої держави, іноді проти перерозподілу бюджетних коштів у менш розвинені регіони, проти мігрантів.

У контексті взаємовідносин «держава – регіони» виділяють такі різновиди регіоналізму:

- *вузький регіоналізм* притаманний державам унітарного типу, де регіональне керівництво є директивним органом центральної влади і більшість посадових осіб на місцевому рівні одержують посади з центру;

- *самоврядування* (англ. «home rule», нім. «Selbstverwaltung») – наділення регіонів правом вирішувати низку питань стосовно власного устрою в межах конституційних повноважень або згідно з традицією. Таке самоврядування становить частину державного адміністрування і поєднується з усією політичною системою;

- *органічна децентралізація* представлена двома різновидами: провінційно видозмінена, коли в провінціях функціонують поряд центральні органи та директивні самоврядні органи; територіально видозмінена – у разі одноцільової центральної влади постають середні й місцеві органи, які іноді наділяли значними управлінськими функціями;

- **корпоративна децентралізація** (сутнісна децентралізація оптимального типу) – адміністративно-територіальні регіони службово не підпорядковані центру й мають усі права, які не заборонені конституцією чи звичаями\$

- **розвиток**, який асоціюється передусім з «економічним зростанням» регіону. У сучасному розумінні «регіональний розвиток» сприймається скоріше як якісне, а не кількісне зростання. Отже, регіональним розвитком є процес, унаслідок якого відбуваються якісні зміни в регіоні, перехід від одного якісного стану до іншого вищого.

Складові регіонального розвитку: сталість, збалансованість і соціальна орієнтація.

Економічні теорії регіонального розвитку та регіональної політики:

- 1) посткейнсіанська теорія суспільного добробуту передбачає державне регулювання міжрегіональних відмінностей через стимулювання інвестицій та припливу приватного капіталу в слабзорозвинені регіони, використовуючи водночас такі інструменти підтримки, як субсидії, кредитні та податкові важелі.

- 2) неокласична теорія регіонального розвитку ґрунтується на ідеї про те, що вільний нерегульований ринок сам по собі усуває нерівність між регіонами, тому державі не потрібно обмежувати чи певними способами регулювати стихійну дію ринкових сил.

«Новий» регіоналізм – регіональний розвиток через внутрішній потенціал регіонів у їхній економіці та перевагах міжсекторального виробництва

Політика регіонального розвитку Євросоюзу здійснюється для доповнення і посилення регіональної політики держав-членів у напрямі зменшення міжрегіональних соціально-економічних контрастів і збільшення ефективності міжрегіональної інтеграції в масштабах всієї структури ЄС.

Актуальність ідей «нового» регіоналізму в Європі зумовлена тим, що економічний простір сучасного Європейського Союзу має доволі складну структуру, а механізми ринкової конкуренції в межах ЄС можуть не тільки поліпшувати, а й погіршувати стан окремих регіонів під час їх інтегрування.

Характерна ознака «нового» регіоналізму Європи – засади регіональної політики формують не національні уряди країн-членів, а безпосередньо в Брюсселі.

Консультативні групи держав – це об'єднання держав для вирішення нагальних проблем економічного розвитку, які мають назви або клубів, або груп, назви груп відповідають їхній чисельності; країни

групується залежно від спільності інтересів у сфері світової економіки та вирішують проблеми, які постають у процесі розвитку міжнародних відносин.

Європейський Союз (European Union – EU) – створено на основі Договору, підписаного в 1992 р. в м. Маастрихт (Нідерланди) керівниками держав і урядів 12 держав-членів Європейського співтовариства, який набрав чинності 1 листопада 1993 р. Відповідно до цієї Угоди засновувався політичний та економічний союз. Юридично в ЄС не виділено столиці, але де-факто таким є місто Брюссель, де базуються більшість інституцій Європейського союзу.

Амстердамська угода – підписана 2 жовтня 1997р., як удосконалений варіант Маастрихтської угоди, з доповненнями стосовно питань принципів демократії, прав людини, соціальної політики, міждержавного співробітництва в сфері внутрішніх справ і юстиції, боротьби із злочинністю, тероризмом, корупцією, расизмом, тощо.

Цілі Європейського Союзу:

- утворення тісного союзу народів Європи;
- сприяння збалансованому та довгостроковому економічному прогресу, особливо завдяки створенню простору без внутрішніх кордонів;
- посилення економічного та соціального співробітництва;
- утворення економічного та валютного союзу і створення в перспективі єдиної валюти; утвердження власної ідентичності в міжнародній сфері, особливо шляхом проведення спільної зовнішньої політики і політики в сфері безпеки, а в перспективі – спільної оборонної політики;
- розвиток співробітництва у сфері юстиції та внутрішніх справ; збереження та примноження спільних надбань.

Європейська асоціація вільної торгівлі – ЄАВТ (European Free Trade Association – EFTA) створена у 1960 р. на основі Стокгольмської конвенції. На відміну від ЄС, ЄАВТ є регіональним економічним угрупованням зі збереженням суверенних прав країн-членів і відсутністю наднаціональних інститутів.

Мета ЄАВТ:

- сприяти стійкому зростанню економіки, фінансової стабільності, раціональному використанню ресурсів;
- сприяти розширенню світової торгівлі і послідовному усуненню торгових бар'єрів;
- розвивати торгівлю в умовах доброзичливої конкуренції;
- сприяти забезпеченню повної зайнятості населення, підвищенню рівня життя в країнах-членах.

Організаційна структура ЄАВТ: Рада, постійні комітети та секретаріат. Штаб-квартира організації знаходиться в Женеві (Швейцарія).

Європейський економічний простір (ЄЕП) створений у травні 1992 р. в результаті дворічних переговорів між ЄАВТ та ЄС, які підписали відповідну Угоду. Угода про ЄЕП набрала чинності в 1994р., її положення застосовуються на практиці 18 державами-учасницями (за виключенням Швейцарії).

Угода про ЄЕП передбачала вільне пересування товарів, послуг, капіталів та людей; узгодження політики в галузі економіки, наукових досліджень, споживання, навколишнього середовища, соціальної політики, освіти; створення правової системи для реалізації спільних норм і правил.

Спільні органи ЄЕП: Рада ЄЕП – вищий політичний орган і Об'єднаний комітет ЄЕП, який відповідає за поточні справи. Крім того, функціонують два дорадчих органи: Консультативний комітет ЄЕП і Об'єднаний парламентський комітет.

Центральноевропейська ініціатива (ЦЕІ) започаткована у Будапешті в листопаді 1989 р. представниками чотирьох держав для налагодження співробітництва у політичній і соціально-економічній сфері, зміцнення стабільності в регіоні, особливо західної частини Східної Європи.

Мета ЦЕІ – подолання розмежувальних ліній, зміцнення стабільності й безпеки у центрі континенту, сприяння інтеграційним процесам у Європі, забезпечення необхідної підготовки країн-учасниць до вступу у ЄС. Голови урядів країн-учасниць Ініціативи збираються на щорічні конференції. В рамках Ініціативи функціонують спеціалізовані робочі групи.

Рада держав Балтійського моря – РДБМ (Council of Baltic Sea States – CBSS) створена у 1992 р. за ініціативою Німеччини і Данії як координуючий орган країн Балтійського регіону. До складу Ради увійшли 11 держав: Німеччина, Данія, Ісландія, Латвія, Литва, Норвегія, Польща, Російська Федерація, Фінляндія, Швеція, Естонія. Україна входить до складу організації як спостерігач.

Мета РДБМ – сприяння регіональному співробітництву держав Балтійського моря, підтримання стосунків з іншими державами і міжнародними організаціями.

Структура РДБМ: зустрічі голів урядів, які відбуваються нерегулярно; Рада міністрів закордонних справ; Комітет вищих посадових осіб; Комісар з демократичних інститутів і прав людини, включаючи права меншин (ця посада запроваджена з 1994 р.); Робочі

групи з різних напрямів діяльності (демократичні інститути, ядерна безпека, економічне співробітництво тощо).

Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) (Black Sea Economic Cooperation – BSEC) – створена спочатку як неформальне об'єднання держав причорноморського регіону 25 червня 1992 р. у Стамбулі главами 11 держав на основі Декларації про Чорноморське економічне співробітництво – ЧЕС. 5 червня 1998 р. під час Ялтинського саміту глав держав/урядів країн-учасниць ЧЕС було підписано Статут Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), який набув чинності 1 травня 1999 р.

Сфери співробітництва ОЧЕС: торгівля та економічний розвиток; банківська справа і фінанси; зв'язок; енергетика; транспорт; сільське господарство і агропромисловість; охорона здоров'я і фармацевтика; охорона навколишнього середовища; туризм; наука і техніка, обмін статистичними даними та економічною інформацією; співробітництво між митними та іншими прикордонними органами; людські контакти; боротьба з організованою злочинністю, з усіма видами тероризму та нелегальною міграцією тощо.

Асоціація держав Південно-Східної Азії – АСЕАН (Association of South East Asian Nations – ASEAN) – була створена п'ятьма державами у 1967 р., які підписали Бангкокську декларацію. В 1976 р. цю декларацію було доповнено Угодою про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії і Декларацією АСЕАН, підписаною в Балі. У 1992 р. була підписана Сінгапурська декларація, спрямована на поглиблення економічного і політичного співробітництва й інтеграції в регіоні, а також збільшення числа членів.

Цілі організації АСЕАН: сприяння регіональному співробітництву в економічній, соціальній та культурній сферах з метою зміцнення миру в регіоні; прискорення економічного зростання, соціального прогресу та культурного розвитку в регіоні на основі спільних дій у дусі партнерства і рівноправ'я; заохочення активного співробітництва та взаємної підтримки в економічній, соціальній, культурній, технічній, науковій та адміністративній сферах; взаємодія у сфері науки й освіти, сільського господарства, промисловості та ін.; сприяння тісному співробітництву з міжнародними регіональними організаціями.

Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво – АТЕС (Asian-Pacific Economic Cooperation – APEC) – створене в 1989р. з метою підтримання зростання і розвитку країн-учасниць.

Цілі організації АТЕС: створення організації має сприяти зростаючій економічній взаємозалежності держав АТР у сфері послуг, капіталу, технологій; зміцненню відкритої багатосторонньої торгової системи; підвищенню ступеня лібералізації торгівлі та інвестицій в АТР; зміцненню і стимулюванню розвитку приватного сектора; використанню принципів вільного ринку для збільшення переваг регіонального співробітництва. АТЕС є форумом держав регіону та має консультативний статус.

Шанхайська організація співробітництва (ШОС) – регіональна міжнародна організація, що була заснована в 2001р. Країнами-членами угруповання є: Китай, Росія, Казахстан, Таджикистан, Киргизія, Узбекистан.

Основні цілі ШОС: зміцнення стабільності й безпеки на широкому просторі, що об'єднує держави-учасники, боротьба з тероризмом, сепаратизмом, екстремізмом, наркотрафіком, розвиток економічного співробітництва, енергетичного партнерства, наукової й культурної взаємодії.

Ліга арабських держав, або Арабська ліга – ЛАД (League Arab States – LAS) була утворена в 1945 р. сімома арабськими державами з метою поглиблення зв'язків між державами-членами в різних сферах (економіка, фінанси, транспорт, культура, охорона здоров'я), координації дій для захисту національної безпеки і забезпечення незалежності та суверенітету, реалізації спільних інтересів держав-членів.

Рада арабської економічної єдності – РАЕЄ (Council of Arab Economic Unity – CAEU), – створена в 1964 р.

Мета РАЕЄ: створення спільного ринку, в якому існує вільний рух товарів, капіталу і робочої сили. Діяльність РАЕЄ спрямована на уніфікацію законодавства країн-членів, узгодження економічної політики і координацію в усіх найважливіших галузях економіки, створення спільних арабських компаній.

Північноамериканська зона вільної торгівлі – НАФТА (North-American Free Trade Area – NAFTA) – почала свою діяльність 1 січня 1994 р., коли набрала чинності Угода між Канадою, США та Мексикою, підписана ще в 1992 р. Проте створення цієї організації відбувалося поступово. У 1965 р. була укладена Угода між США та Канадою про торгівлю продукцією автомобільної промисловості. 1 червня 1989 р. набрала чинності американсько-канадська Угода про вільну торгівлю, яка передбачала усунення до 1998 р. всіх обмежень у взаємній торгівлі. Але зовнішні тарифи кожна з країн встановлювала самостійно.

Співробітництво НАФТА: спрямоване на різні аспекти підприємницької діяльності в Північній Америці: доступ до ринків, інвестиції, гарантії, послуги, права інтелектуальної власності, державні закупівлі, дотримання стандартів, тимчасовий в'їзд для бізнесменів, розв'язання суперечок тощо.

Арктична рада (АР) – міжурядова організація, що була створена в 1996 р. Країнами-членами угруповання є 8 держав, що мають територію за Полярним колом: США, Канада, Ісландія, Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Російська Федерація.

Мета створення АР: зміцнити співпрацю з головних екологічних питань і в сфері досліджень Арктики; реагування на події, що спричиняють забруднення моря, проведення пошуково-рятувальних операцій тощо. Інтерес до угруповання посилюється через збільшення можливостей використання певного регіону, його дослідження та експлуатацію.

Південний спільний ринок – МЕРКОСУР (Southern Common Market) – створений у 1991 р. Аргентиною, Бразилією, Парагваем та Уругваем на основі Асунсьйонського договору з метою створення зони вільної торгівлі і митного союзу. Договором передбачається скасування всіх видів мита і нетарифних обмежень у взаємній торгівлі між чотирма країнами; вільний рух капіталів і робочої сили; введення єдиного спільного зовнішнього тарифу; координація політики в галузі промисловості, сільського господарства, транспорту і зв'язку, валютно-фінансовій сфері. В перспективі планується на основі розширення МЕРКОСУР створення Латиноамериканської зони вільної торгівлі (ЛАФТА), до якої приєднаються інші латиноамериканські країни.

Латиноамериканська асоціація інтеграції – ЛААІ (Latin American Integration Association – LAIA) – створена в 1980 р. одинадцятьма латиноамериканськими країнами на основі Договору Монтевідео, який набрав чинності в 1982 р.; ЛААІ замінила собою Латиноамериканську асоціацію вільної торгівлі (ЛАВТ), яка була створена в 1960 р.

Цілі ЛААІ: сприяння і регулювання взаємної торгівлі між країнами регіону; поетапне створення латино-американського спільного ринку стимулюванням утворення зони економічних преференцій. *Основні органи:* Рада міністрів, Комітет постійних представників, Генеральний секретаріат

Карибське співтовариство і Карибський спільний ринок – КАРИКОМ (Caribbean Community and Common Market – CARICOM) створені в 1973 р. на основі Карибської асоціації вільної торгівлі і

мають на меті: сприяння економічному співробітництву на засадах механізмів спільного ринку; координацію зовнішньої політики держав-членів; створення спільних інститутів і співробітництво в таких галузях, як охорона здоров'я, освіта, культура, комунікації і промисловість. Спільний ринок тлумачиться як складова частина Карибського співтовариства.

Митний та економічний союз Центральної Африки – МЕСЦА (Central African Customs and Economic Union – CACEU) – створений у 1966 р. шістьма африканськими державами на основі Браззавільського договору, як наступник Екваторіального митного союзу, з метою поетапного створення і розвитку спільного ринку Центральної Африки. *Членами організації* є: Габон, Камерун, Конго, Центральноафриканська республіка, Чад, Екваторіальна Гвінея.

Діяльність МЕСЦА спрямована на визначення найважливіших напрямів і координацію митної, податкової та економічної політики держав-членів, особливо переговорів з тарифних питань з третіми країнами і застосування загальних тарифів.

Спільний ринок Східної і Південної Африки – СРСПА (Common Market for Eastern and Southern Africa – COMESA) – утворений в 1994 р. як правонаступник Преференційної зони торгівлі держав Східної і Південної Африки на основі відповідного Договору з метою забезпечення стійкого зростання і розвитку. *Членами організації* є: Ангола, Бурунді, Заїр, Замбія, Зімбабве, Кенія, Коморські острови, Лесото, Маврикій, Мадагаскар, Малаві, Мозамбік, Намібія, Руанда, Свазіленд, Судан, Танзанія, Уганда, Еритрея, Ефіопія.

Співробітництво країн-членів у рамках СРСПА здійснюється в таких напрямах: лібералізація торгівлі і створення митного союзу; створення платіжного союзу з єдиною валютною і розрахунковою одиницею – ЕСКАУ, досягнення конвертованості валют; узгодження валютної та податкової політики; розвиток банківської справи і ринку капіталів; вільний рух капіталу тощо; розвиток галузей економіки; стандартизація і гарантія якості продукції; сприяння розвитку приватного підприємництва; співробітництво між торговими палатами й підприємницькими об'єднаннями; заохочення і захист інвестицій; забезпечення вільного пересування окремих осіб, робочої сили, послуг.

Економічне співтовариство держав Західної Африки (ЕКОВАС) – створене у 1975 р. згідно з Лагоським договором. *Членами* є 16 країн: Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-Д'Івуар, Кабо-Верде, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Ліберія, Малі, Мавританія, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того.

Цілі та напрями діяльності: утворення економічного союзу в Західній Африці, підвищення рівня життя, освіти й культури населення регіону, досягнення економічної стабільності, координація політики держав в економічній сфері, утворення спільного ринку.

Південноафриканське співтовариство розвитку (САДК) створене у 1992 р. *Члени* – 11 держав: Ангола, Ботсвана, Замбію, Зімбабве, Лесото, Малаві, Мозамбік, Намібія, Свазіленд, Танзанія, Південноафриканська Республіка (ПАР).

Цілі та напрями діяльності САДК: економічне зростання й підвищення добробуту населення країн регіону за рахунок самозабезпечення й взаємодоповнення національних економік; лібералізація торгівлі, забезпечення вільного руху капіталу, робочої сили й технологій.

Африканський союз (АС) – міжурядова організація, що була створена 2002 р. Країнами членами угруповання є 53 африканські країни. Адміністративний центр - Аддис-Абеба.

Завдання створення Союзу: зміцнення єдності та солідарності африканських держав і народів Африки; захист суверенітету, територіальної цілісності та незалежності держав-членів; прискорення політичної та соціально-економічної інтеграції континенту; сприяння сталому розвитку на економічному, соціальному і культурному рівнях, а також інтеграції африканських економік тощо.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте глобалізацію та регіоналізацію. Виділіть спільне та відмінне.
2. Розкрийте зміст поняття «регіоналізм» та визначте його види.
3. Що представляє собою «новий» регіоналізм та регіональний розвиток.
4. Визначте особливості розвитку інтеграційних регіональних угруповань: G-20, G-7, E-7, ЄС, АТЕС, НАФТА, АСЕАН, МЕРКОСУР, Африканський Союз, Шанхайська організація співробітництва, Арктична рада.

Тести для перевірки знань

1. *Поняття транскордонного регіоналізму як інтегрованої форми політичного співробітництва з'явилося у:*
 - а) 1970-1980 рр.;

б) 1980-1990 рр.;

в) 1990-2000 рр.;

2. *Ідеї сталості та збалансованого розвитку регіонів зародились у західних концепціях регіонального розвитку у....:*

а) 90-х рр. XX ст.;

б) 80-х рр. XX ст.;

в) 70-х рр. XX ст.;

3. *Яскравим представником чи прихильником ідей «нового» регіоналізму є*

а) Європейський Союз;

б) НАФТА;

в) ОПЕК;

г) МВФ.

4. *Нова базова угода щодо принципів функціонування Європейського Союзу 2007 р., яка була покликана замінити європейську конституцію та містить положення про інституційну реформу в Євросоюзі*

а) Договір реформування або Лісабонська угода

б) Договір реформування або Маастрихтська угода

в) Договір реформування або Гаагська угода

г) Договір реформування або Паризька угода

5. *Рішення про розширення ЄС та поглиблення інтеграції було прийнято*

а) у грудні 1969 р. у Гаазі;

б) у грудні 1969 р. у Лісабоні;

в) у січня 1959 р. у Гаазі;

г) у січні 1959 р. у Лісабоні.

6. *В організаційній структурі ЄАВТ виділяються:*

а) Рада, постійні комітети та секретаріат;

б) Рада, дорадчий орган, секретаріат;

в) Постійні комітети, дорадчий орган, Рада;

г) Вищий політичний орган і Об'єднаний комітет.

7. *Штаб-квартира ЄАВТ знаходиться*

а) у Лісабоні (Португалія);

б) у Брюсселі (Бельгія);

в) в Женеві (Швейцарія);

г) у Парижі (Франція).

8. *Рада держав Балтійського моря – РДБМ створена:*

а) за ініціативою Португалії і Бельгії;

б) за ініціативою Ісландії, Латвії та Литви;

в) за ініціативою Німеччини і Данії;

г) за ініціативою Фінляндії та Швеції.

9. Організація створена п'ятьма державами у 1967 р., які підписали Бангкокську декларацію:

- а) АТЕС;
- б) ОЧЕС;
- в) АСЕАН;
- г) ШОС.

10. Організація Південний спільний ринок, яку було створено на основі Асунсьйонського договору:

- а) АТЕС;
- б) МЕРКОСУР;
- в) АСЕАН;
- г) КАРИКОМ.

Питання для обговорення

1. Схожість процесів глобалізації та регіоналізації.
2. Основні причини появи концепції міжнародного регіоналізму.
3. Доцільність та перспективи втілення ідеї «нового регіоналізму».
4. Суперечності та недоліки концепції регіонального саморозвитку або «нового» регіоналізму.
5. Сучасні реалії підвищення ефективності економічного розвитку слаборозвинених регіонів.
6. Проблема усунення торгових бар'єрів в рамках ЄАВТ.
7. Перешкоди у забезпеченні повної зайнятості населення в Єврозоні.
8. Складність підтримання стосунків між державами.
9. Проблема збереження культурних відмінностей етносів і соціальних груп в умовах регіоналізації та посиленні почуття їх винятковості.
10. Наявність багаторівневої системи конкурентної взаємодії в мережі регіонів.

Евристичні завдання

Завдання 1. Дайте відповідь «вірно» чи «не вірно»

1. Регіоналізація, що передбачає встановлення пільгових режимів для країн учасниць регіональних об'єднань та дискримінаційних обмежень для інших держав, гальмує

загальнопланетарне об'єднання всіх країн світу у єдину систему, що сприяє посиленню групової регіональної відособленості, виникненню нових протиріч і поглибленню конкуренції.

2. Регіоналізм як явище не можна розглядати і як політичний курс, і як ідеологію державного втручання, і як організаційне підґрунтя для захисту периферійних територій.

3. Більшість теорій регіонального розвитку заперечують регіональне зростання з ефективним державним управлінням.

4. У розвинених державах поширеним стало розуміння регіону не як міні-держави, а як своєрідної багатопрофільної корпорації, що конкурує з іншими у сфері створення сприятливих умов для господарської діяльності.

5. Сучасний регіональний розвиток у межах Європейського Союзу пов'язаний із децентралізацією та деконцентрацією. Відцентрові процеси характерні для Німеччини, Франції, Іспанії, Італії, Австрії, Бельгії та інших країн ЄС.

Завдання 2. Заповніть усі осередки таблиці «Характеристика консультативних груп держав» (заповнений рядок «Групи Семи (Г-7)» є прикладом для виконання)

Назва	Членство	Функції
Групи Семи (Г-7)	З 1975 р. США, Японія, Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія, Канада	Обговорення глобальних економічних проблем, зокрема валютного і фінансового плану: ситуація з курсами валют, питання збалансованості національних економік
Група Дев'яти (Г – 9)		
Група Десяти (Г-10)		
Група Одинадцяти (Г-11)		
Група п'ятнадцяти (Г-15)		
Група Двадцяти чотирьох (Г-24)		
Група Сімдесяти семи (Г-77)		
Група Двадцяти (Г-20)		

Завдання 3. Заповніть усі пропущені осередки таблиці «Етапи розширення Європейського Союзу» (заповнений рядок «1952» є прикладом для виконання)

Роки	Кількість країн-членів	Країни, які приєдналися до Європейського Союзу
1952	6	Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Німеччина, Італія
1973		
1981		
1986		
1995		
2004		
2007		
2013		

Тематика есе

1. Регіоналізація, як своєрідний еволюційний крок до повної глобалізації.
2. Еволюція появи концепції міжнародного регіоналізму.
3. Ідеї сталості та збалансованого розвитку регіонів.
4. Політика регіонального розвитку Євросоюзу.
5. Актуальність ідей «нового» регіоналізму в Європі.
6. Виникнення нових диспропорцій між рівнями регіонального розвитку слабозрозвинених та високорозвинених регіонів.
7. Поглиблення співпраці основних економічних одиниць в Європі з глобальним ринком.
8. Європейський союз: історія створення й розвитку
9. Децентралізація та деконцентрація сучасного регіонального розвитку у межах Європейського Союзу.
10. Принцип єдиної правосуб'єктності Європейського Союзу.
11. Особливості співпраці країни з Європейським Союзом та Європейською асоціацією вільної торгівлі.
12. Регіони – учасники глобальної конкуренції за ресурси.

Література для вивчення теми

Основна

1. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. – Електрон. дані. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 233 с.

2. Ковтун О.І. Глобальна економіка: підручник / О.І. Ковтун, П.О. Куцик, Г.І. Башнянин; [за заг. ред. Ковутна О.І.]. – Львів: Видавництво ЛКА, 2014. – 704 с.

3. Лишилєнко В. І. Регіональна економіка : підручник [для студ. Вищ. навч. закл.] / В. І. Лишилєнко. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 225 с.

Додаткова

1. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: монографія / А. Романюк. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 391 с.

2. Татаренко Т. Регіональний фактор у політичному житті України: монографія / Т. Татаренко. – Луганськ: Вид-во «СНУ ім. В. Даля», 2005. – 416 с.

3. Маковський С. О. «Регіон», «регіоналізм», «регіоналізація» в європейському контексті: у пошуку оптимальної наукової дефініції / С. О. Маковський // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 118 (частина I). 2014 : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <file:///C:/Users/Suprem/Downloads/2287-8244-1-PB.pdf>

4. Константинов В. Ю. Еволюція поняття регіону у дослідженні міжнародних політичних регіонів / Константинов В. Ю. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 132. 2017 : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <file:///C:/Users/Suprem/Downloads/3175-11674-1-PB.pdf>

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПАРАМЕТРИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Тема 6. Механізми функціонування глобальних ринків

Анотація теми

Глобальна економіка та «філософія світового виробництва». Фактори виробництва в глобальній економіці. Глобальна галузь.

Глобалізація товарних ринків. Глобальна мережа. Глобальний ринок товарів, його структура та тенденції розвитку. Глобальний ринок послуг, його структура та тенденції розвитку. Віртуальний ринок товарів та послуг, його вплив на розвиток глобальної економіки.

Глобальний ринок капіталів та його сегменти. Тенденції інвестування в глобальній економіці. Фінансова глобалізація. Глобальні ринки робочої сили.

Понятійний апарат

Глобальна галузь – це така галузь, у котрій на конкурентні позиції фірм на певному географічному або національному ринках впливає їхня загальна позиція на світовому ринку загалом.

Глобальна фірма – це фірма, що, працюючи в декількох країнах, домагається таких переваг у наукових дослідженнях, виробництві, маркетингу й фінансах, які недоступні їхнім домашнім конкурентам; розглядає увесь світ як єдиний ринок; зводить до мінімуму значимість національних кордонів і вкладає капітал, здобуває вихідні матеріали й компоненти, робить і продає свої товари скрізь, де це може принести прибуток.

Основні глобальні зв'язувальні ланки між продавцем і кінцевим покупцем:

- 1) штаб-квартира компанії-продавця – контролює канали розподілу і є частиною самого каналу;
- 2) міждержавні канали – забезпечують доставку товарів до кордонів іноземних країн;
- 3) внутрішньодержавні канали – забезпечують доставку товарів з пунктів перетинання кордону іноземної держави до кінцевих споживачів.

Глобальний ринок капіталів виник наприкінці XX ст. Сьогодні цей ринок об'єднує і значні, і невеликі сегменти, що раніше були розрізненими.

Ринок капіталів англomовних країн (США, Великобританія тощо) – характеризується найбільшими фінансовими інститутами, розгалуженою фінансовою системою, що містить комерційні й інвестиційні банки, відкритою системою звітності, рейтинговими агентствами, що користуються величезним впливом, і дослідно-аналітичними компаніями. На цьому ринку акціонери наділені величезними правами, причому відсутнє централізоване управління ринком.

Японський ринок – характеризується широкою й інституціональною структурою і розгалуженою фінансовою системою, дотримується порівняно закритої форми звітності, надає акціонерам доволі обмежені права. Японський ринок капіталу зовнішньо виглядає орієнтованим на командно-управлінську модель функціонування. На цьому ринку рейтингові й дослідно-аналітичні компанії виконують дуже незначну функцію.

Європейський континентальний ринок – характеризується домінуванням відособлених універсальних банків, розвинутими інституціональними структурами фондового ринку, які невеликі за розміром і менше дотримуються дисципліни у здійсненні фінансових операцій, ніж на англomовному ринку; вимоги до процедури звітності вкрай пом'якшені, а рейтингові агентства і дослідно-аналітичні компанії перебувають в стадії становлення. За значно обмежених прав акціонерів спостерігається значна кількість різних форм управління інститутами фондового ринку – від централізованого управління до майже повної його відсутності. Кожний з розглянутих вище сегментів ринку має свою динаміку, свої особливі принципи інвестування, свої стандарти щодо оформлення документації і навіть свою термінологію.

Тенденцій глобальних ринків XXI ст.:

1) посилюється взаємозалежність фінансових і реальних секторів економік; транснаціоналізація та інтернаціоналізація кредитно-фінансової інфраструктури; формування транснаціональних банків (ТНБ), як основних носіїв транснаціонального капіталу.

Функції транснаціональних банків (ТНБ): контроль за своїми операціями у світовому масштабі; спроможність до гнучкості у різних напрямках діяльності, координація своєї диверсифікованої діяльності за допомогою гнучких інформаційних технологій; розміщення капіталу з найбільшою рентабельністю; загальне бачення ринків і конкуренції, знання конкурентів на світових ринках; об'єднання усіх

філій, дочірніх компаній та відділень у єдину міжнародну мережу із загальним управлінням;

2) зростають темпи концентрації фінансового і промислового капіталу, який призводить до збільшення злиттів і поглинань: активно відбувається тенденція злиттів і поглинань у фінансовому секторі, які визначають особливості міжнародного банківського, фінансового, страхового бізнесу тощо.

3) відбувається активне залучення банків до офшорних фінансових центрів. Загалом сьогодні нараховується близько 77 глобальних фінансових центрів, у першу десятку яких входять: Лондон, Нью-Йорк, Гонконг, Сінгапур, Цюрих, Сеул, Токіо, Чикаго, Женева, Торонто.

Фактори конкурентоспроможності фінансового центру:

- «з'єднання» (connectivity) з іншим світом – наскільки фінансовий центр відомий у світі й наскільки центр пов'язаний з іншими фінансовими центрами різними технологіями (Люксембург);

- «різноманітність» (diversity) – наскільки багато сфер, секторів представлені у цьому фінансовому центрі (Амстердам, Дублін, Сеул, Шанхай);

- «особливість» (specialty) – відмінна, особлива характеристика фінансового центру, де компаніям пропонують такі послуги: управління активами, інвестиційно-банківські, страхові та інші види професійних послуг (Пекін, Дубаї, Женева).

4) зростає значення фондових ринків, чому сприяло широке використання Інтернет-технологій; розвиток електронного бізнесу; детериторізація.

Функції транснаціональних корпорацій:

- контроль над своїми операціями у світовому масштабі;
- можливість до гнучкості в різних напрямках діяльності, координація своєї диверсифікованої діяльності за допомогою гнучких інформаційних технологій;

- розміщення капіталу з найбільшою рентабельністю;
- спільне бачення ринків і конкуренції, знання конкурентів на світових ринках;

- об'єднання всіх філій, дочірніх компаній і відділень у єдину міжнародну мережу із загальним керуванням.

Фінансова глобалізація – складова частина економічної глобалізації, що зорієнтована на формування світового фінансового ринку та глобальної фінансової системи.

Сфери світової економіки, які охоплює фінансова глобалізація:

- зовнішню, міжнародну, світову торгівлю товарами, послугами, технологіями;
- об'єкти інтелектуальної власності;
- міжнародний рух факторів виробництва (робочої сили, капіталу, інформації);
- міжнародні фінансово-кредитні і валютні операції (безкоштовне фінансування і допомога, кредити і позики суб'єктів міжнародних економічних відносин, операції з цінними паперами, спеціальні фінансові механізми й інструменти, операції з валютою);
- виробниче, науково-технічне, технологічне, інжинірингове й інформаційне співробітництво.

Фінансова глобалізація та інтеграція – це багаторівневі явища, що стосуються: регіональної, національної економіки (макрорівень); товарних, фінансових і валютних ринків, ринків праці (мезорівень); окремих компаній (мікрорівень).

На макроекономічному рівні фінансова глобалізація виявляється в прагненні держав і інтеграційних об'єднань до економічної активності поза своїми кордонами за рахунок лібералізації торгівлі, зняття торгових та інвестиційних бар'єрів, створення зон вільної торгівлі, що додатково призводить до зрушень у національних фінансових системах.

На мікроекономічному рівні фінансова глобалізація виявляється в розширенні діяльності компаній за межами внутрішнього ринку. Більшості великих транснаціональних корпорацій доводиться діяти в глобальних масштабах: їх ринком стає будь-який район з високим рівнем споживання, вони повинні бути здатні задовольнити попит споживачів скрізь, незалежно від кордонів і національної приналежності.

Джерела фінансової глобалізації:

- технологічні процеси, які призвели до стрімкого скорочення транспортних і комунікаційних витрат, значного зниження цінових параметрів на опрацювання, зберігання і використання інформації;
- лібералізація торгівлі та економічна лібералізація, що проявляється у обмеженні політики протекціонізму і розвитку вільної світової торгівлі, внаслідок чого істотно знижено тарифи, мита, усунуто багато інших бар'єрів у торгівлі товарами і послугами;
- розширення сфери діяльності компаній, що дало змогу розширити горизонти управління технологічним прогресом на основі нових засобів комунікації. Компанії, які орієнтувалися винятково на місцеві ринки, розширили свої виробничі та збутові можливості, вийшовши на національний та міжнародний рівні;

- гармонізація та досягнення однаковості в оцінці ринкової економіки і системи вільної торгівлі, який призвів до ідеологічної конвергенції, тобто на зміну суперечностям між ринковою економікою Заходу і соціалістичною економікою Сходу прийшла практично повна єдність поглядів на ринкову систему економіки.

- особливості етнокультурного розвитку, тобто йдеться про тенденції до формування «однорідних» засобів масової інформації, мистецтва, попкультури, використання англійської мови як засобу міжнародного спілкування.

Специфічні ознаки світового ринку праці:

- 1) гнучкість робочої сили;
- 2) виникнення стратегії соціальної політики;
- 3) існування глобальних лідерів.

Головна особливість світового ринку праці: гнучкість сукупної робочої сили, що переважно і забезпечує кількісні та якісні зміни, що сталися в структурі зайнятості, організації праці, методиках адаптації працівника до трудового процесу.

Головні компоненти стратегії соціальної політики:

- контролю за виконанням бюджету;
- створенні нових робочих місць і ринків праці;
- регулюванні цих ринків;
- послідовному проведенні реформ у життя.

Основні цілі компаній, орієнтованих на завоювання провідних позицій на світових ринках:

- 1) виробництво якісних виробів;
- 2) виготовлення замовлення в строк і надійність постачання;
- 3) виробництво продукції за низькими цінами;
- 4) удосконалювання виробництва.

Контрольні питання

1. Визначте основний зміст процесу глобалізації товарних ринків.
2. Дайте характеристику глобального ринку капіталів та його сегментів
3. Окресліть особливості і тенденції фінансової глобалізації.
4. Визначте особливості функціонування глобальних ринків робочої сили.
5. У чому полягає зміст глобальної економіки та «філософії світового виробництва».

Тести для перевірки знань

1. Яку структуру може мати світ у майбутньому із врахуванням сучасних тенденцій глобалізації?

- а) території і регіони більшою мірою будуть інтегровані у глобальні економічні та політичні системи
- б) залишаться окремі національні і регіональні угруповання
- в) всі країни стануть більш закритими до світової спільноти
- г) держави ліквідують національні кордони

2. Найбільш глобалізованим є:

- а) ринок капіталів
- б) ринок трудових ресурсів
- в) ринок матеріальних ресурсів
- г) правильної відповіді немає

3. Джерела фінансової глобалізації:

- а) технологічні процеси;
- б) лібералізація торгівлі та економічна лібералізація;
- в) особливості етнокультурного розвитку;
- г) розширення сфери діяльності компаній.

4. Девіз глобальних компаній «Весь світ – мій ринок!» означає, що:

- а) більшість країн світу є ринком збуту продукції (послуг компанії завдяки розгалуженій мережі філій, дистриб'юторів тощо);
- б) весь світ потенційно є ринком збуту продукції (послуг компанії завдяки наявності спільних потреб споживачів в різних країнах).

5. Глобальна компанія:

- а) застосовує стратегію глобального маркетингу;
- б) реалізує товари/послуги в більшості країн «Триади»;
- в) обидві відповіді вірні;
- г) немає вірної відповіді.

6. Для успішної глобалізації товару/послуги найбільш важливі:

- а) наявність у товару сукупності ознак, що дозволяють віднести його до групи товарів, потенційно придатних для застосування стратегії глобального маркетингу;
- б) вміле застосування маркетингових заходів для формування глобального попиту на товар.

7. Найвищий природний рівень глобальності мають такі товари:

- а) сировина, високотехнічне обладнання, унікальні товари;
- б) універсальні споживчі товари;

в) продукція харчової промисловості;

г) послуги.

8. *Профілактичне обслуговування виробництва на світовому рівні:*

а) складова система планування потреб матеріалів;

б) складова частина виконання завдання постійного удосконалення діяльності виробничої компанії;

в) показник рівня зворотного зв'язку між торговою і виробничою службами.

9. *У яких напрямках розвивається міжнародний поділ праці:*

а) виробничому;

б) часовому;

в) територіальному;

г) географічному;

10. *При злитті фірм, які виробляють подібні або однорідні товари з метою їх подальшої реалізації через спільну систему розподілу і отримання при цьому додаткового прибутку, має місце інтеграція:*

А) горизонтальна;

Б) вертикальна;

В) циклічна;

Г) паралельна.

Питання для обговорення

1. Якісні зміни глобалізації ринків і конкуренції, що відбуваються в умовах інформаційної епохи.

2. Наслідки захисту внутрішніх виробників і ринків від іноземних конкурентів.

3. Стимули для глобалізації ринків і конкуренції.

4. Використання можливостей глобалізації ринків транснаціональними компаніями.

5. Взаємозалежність країн усього світу, як спонукальна причина усвідомлення в компаніях потреби глобальнішого підходу до свого бізнесу.

6. Місія центральних банків на глобальних ринках.

7. Причини укрупнення фінансових структур (злиття і поглинання).

8. Рушійні сили злиттів і поглинань у банківському секторі.

9. Переваги та недоліки офшорного банківського бізнесу.

10. Залучення банківських структур до електронного бізнесу.

11. Двоякий вплив фінансової глобалізації на глобальну економіку.

12. Сучасні зміни світового ринку праці.

Евристичні завдання

Завдання 3. Дайте відповідь «вірно» чи «не вірно»

1. Діяльність міжнародних організацій, таких, як Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ), Світова торговельна організація (СОТ), спричинила зниження торговельних бар'єрів між країнами й відкриття доступу до міжнародних ринків..

2. Сьогодні компанія, що відкрила свій сайт в Інтернеті, одержує можливість продавати товари покупцям з іншого кінця світу з такою ж легкістю, як і споживачам, що проживають поблизу..

3. У транснаціональних компаніях ефект масштабу досягається лише шляхом економії виробничих витрат.

4. Міжнародна торгівля стає усе більше ліберальною, що сприяє зниженню конкуренція з боку іноземних виробників на внутрішніх ринках.

5. Глобалізація товарних ринків проявляється в тім, що міжнародна компанія розглядає проблему збуту продукції кінцевим споживачам з погляду всіх міжнародних каналів розподілу.

Завдання 1. Заповніть усі осередки таблиці «Індикатори фінансової безпеки» (заповнений рядок «Рівень інфляції» є прикладом для виконання)

Показники	Порогові значення
Рівень інфляції, %	5
Обсяг зовнішнього боргу, у % до ВВП	
Рівень монетизації, %	
Дефіцит бюджету, % до ВВП	
Вартість банківських кредитів (середньозважена ставка), %	
Офіційні резервні активи, без золота, млн дол.	

Завдання 2. Заповніть пропущені осередки таблиці «Характерні ознаки виробництва світового рівня» (заповнений рядок «Акцент на тотальну якість» є прикладом для виконання)

Ознаки	Характеристика
1. Акцент на тотальну якість	Впровадження концепції тотальної якості у всі ланки організації виробництва світового рівня є найнеобхіднішою умовою її постійного вдосконалення. Дослідники акцентували увагу на оцінюванні методів, що їх впроваджують організації для підвищення якості свого функціонування
2. Залучення співробітників у справи компанії	
3. Управління якістю торгового процесу	
4. Безвідходні технології	
5. Виробничий контроль	
6. Інформаційні потоки	
7. Профілактичне технічне обслуговування	
8. Стандарти системи вимірювань	

Тематика есе

1. Причини успіху нових, сфокусованих транснаціональних організацій.
2. Основні досягненням сучасних глобальних ринків.
3. Узгодження правил поведінки інвесторів, позичальників, емітентів та фінансових посередників на глобальних ринках.
4. Формування транснаціонального капіталу на світових фінансових ринках.
5. Загострення конкуренції у світовому та національному аспектах в умовах транснаціоналізації банківського капіталу.
6. Тенденція злиттів і поглинань у глобальному фінансовому секторі.
7. Концентрації банківського капіталу як один з головних показників «здоров'я» фінансової системи будь-якої країни.
8. Функціонування глобальних фінансових центрів
9. Функціонування офшорних фінансових центрів.
10. Сучасні нові інструменти фінансового ринку.
11. Детериторізацію у контексті прискорення соціального життя.
12. Проблема створення ефективної системи соціальної підтримки населення.

Література для вивчення теми

Основна

1. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. – Електрон. дані. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 233 с.
2. Глобальна економіка : навч. посіб. / за редакцією проф. С. І. Архиреева. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – 192 с. – укр. та англ. мовами.
3. Гордеев В. В. Мировая экономика и проблемы глобализации: учеб. пособие / В. В. Гордеев. – М.: Высш. шк., 2010. – 407 с.

Додаткова

1. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку [монографія] / [П. Куцик, О. Ковтун, Г. Башнянин]. – Львів : ЛКА, 2015. – 594 с.
2. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. / Ринкова економіка: основні поняття і категорії: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 263с.
3. Стукан І. Ю. Фінансова глобалізація: сутність, етапи та наслідки / І. Ю. Стукан // Європейські перспективи № 1, 2015. : [Електронний ресурс] – Режим доступу: file:///C:/Users/Suprem/Downloads/evpe_2015_1_5.pdf
4. Онищенко С. Фінансова глобалізація як складний інтегрований об'єктивний процес / С. Онищенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. – № 4 (8). – С. 126–135. : [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://journals.stu.cn.ua/problems_and_prospects_economics_management/article/view/97708/93056
5. Трифонова И. В. Роль транснациональных корпораций в глобализации мировой экономики // Молодой ученый. – 2013. – №9. – С. 243-245 : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://moluch.ru/archive/56/7687/>

Тема 7. Конкурентне лідерство глобальних корпорацій

Анотація теми

Лідерство країн у світовій економічній системі: тенденції змін за економічним потенціалом та якістю життя. Транзитивні країни в глобальній економіці. Глобальні міста, їх класифікація та тенденції розвитку. Стратегія транснаціональних та мультинаціональних корпорацій. Позиція транснаціональних корпорацій у глобальній економіці.

Понятійний апарат

Характеристики лідерства окремих країн: авторитет, значенням у світі, які формуються на основі багатьох якісних і кількісних характеристик, таких, як внесок у світову цивілізацію, кількість населення, розміри території, величина природно-ресурсного потенціалу, рівень економічного розвитку, частка в світовому виробництві чи в наданні послуг, рівень продуктивності праці, індекс людського розвитку, структура економіки та багатьох інших показників.

Економічний потенціал країни – сукупність можливостей економіки у виробництві матеріальних та нематеріальних благ, наданні послуг, задоволенні усіх економічних потреб суспільства.

Основа економічного потенціалу розвинених країн – рівень розвитку їх промисловості. Загалом економічний потенціал країни характеризує рівень використання всіх ресурсів країни і пов'язаний з можливостями всіх фаз суспільного відтворення.

Основні складові економічного потенціалу країни – виробничий, трудо-ресурсний, фінансовий, науковий та інші види потенціалів.

Лідерство країн у глобальній економіці визначається економічним рівнем розвитку, що є наслідком ефективного використання наявного в них економічного потенціалу. Універсальними показниками, за якими вимірюється рівень економічного розвитку або могутності країн, є валовий внутрішній продукт (ВВП) і валовий національний дохід (ВНД).

Міжнародний долар – умовна розрахункова грошова одиниця, яку застосовують для порівняння макроекономічних показників різних країн світу і вираховують як частку від ділення одиниці валюти відповідної країни на розрахунковий показник паритету купівельної

спроможності, яку долар США мав усередині США в обумовлений час (зазвичай у 1990-2000 рр.).

Країни за економічним потенціалом поділяють на економічно потужні держави, ВВП яких становить від 500 млрд до 1 трлн дол. США»;

- країн із середнім економічним потенціалом, в яких загальний обсяг ВВП становить 100-500 млрд дол. США.;

- країн з малим економічним потенціалом, ВВП яких менший від 50 млрд дол. США.

- вкрай економічно слабкі країни, річний обсяг ВВП в яких не перевищує 5 млрд дол. США: острівні країни, Бутан, Лесото, Гвінея-Бісау, Ліберія, Зімбабве тощо.

Класифікація країн за величиною ВВП на душу населення:

- найбідніші, в яких на одну особу припадає менш як 1000 дол. США за рік;

- бідні – 1000-2999 дол. США.;

- країни середнього статку – 3000-9999 дол. США.;

- заможні – 10000-29999 дол. США.;

- багаті – понад 30000 дол. США.

Класифікація економік країн світу на базі оцінювання ВВП на душу населення (Світовий банк):

- Країни з низьким рівнем доходу (low-income economies) у розмірі 1,045 дол. США.

- Країни із середнім рівнем доходу (middle-income economies) 1,045-12,736 дол. США:

- Країни з доходом, нижчим від середнього (lower-middle-income) 1,045-4,125 дол. США.

- Країни з доходом, вищим від середнього (upper-middle-income economies) 4,125-12,736 дол. США.

- Країни з високим рівнем доходів (high-income economies) 12,736 та більше.

Класифікація економік країн світу за рівнем економічного розвитку (ООН):

- розвинені країни (developed economies) (27 країн: США, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія; ЄС 15: Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Швеція, Велика Британія; нові члени ЄС: Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія; інші країни Європи: Ісландія, Норвегія, Швейцарія.

Найрозвиненіші країни входять до групи G7 або Великої сімки (від англ. Group of Seven), що є міжнародним клубом урядів семи економічно високо-розвинених країн світу: США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Канада);

- країни з перехідною економікою (economies in transition) (17 країн: Південно-Східна Європа: Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Сербія (колишня республіка Югославія); пострадянські країни – 12: Вірменія, Азербайджан, Білорусія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан, Україна, Узбекистан);

- країни, що розвиваються (developing economies) (107 країн, з них: 51 країна з Африки, 32 країни з Азії та 24 країни в Північній, Південній та Латинській Америці).

Прогноз експертів, щодо зміни частки банківських активів на глобальному ринку (до 2050 р.): частка США зменшиться з 21,7 до 14,8%, частка активів Японії скоротиться з 11,0 до 3,8%, Німеччини – з 6,5 до 2,7%, Великобританії – з 7,3 до 1,1%, Франції – з 5 до 2,5%, Італії – з 4,8 до 1,8%, Канади – з 2,4 до 1,5%.

Лідерство країн за різними індексами якості життя:

1. Індекс людського розвитку, ІЛР (англ. Human Development Index, HDI): Норвегія, Австралія, Швейцарія, Нідерланди, США.

2. Індекс якості життя (розрахований консалтинговою компанією Economist Intelligence Unit, ЕІУ): Швейцарія, Австралія, Норвегія, Швеція, Данія.

3. Індекс якості життя (англ. Better Life Index), розрахований за методикою ОЕСР: Австралія, Швеція, Канада, Норвегія, Швейцарія.

Країни з транзитивною (перехідною) економікою – 17 країн, більшість із яких є колишніми соціалістичними країнами, що здійснюють перехід до ринкових методів господарювання: Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Сербія, Вірменія, Азербайджан, Білорусія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан, Україна, Узбекистан.

Основними трансформаційними перетвореннями країн Центральної і Східної Європи (ЦСЕ) та СНД у 1980-2010 рр.:

1. Зміна значення та місця держави в управлінні соціально-економічними та політичними процесами в умовах відсутності чіткої стратегії та механізмів трансформації, що стало підґрунтям для економічних порушень та зловживань.

2. Вибір моделі трансформаційної економіки.

«Шокова терапія» – модель трансформаційної економіки, яку реалізував Л. Бальцерович у Польщі. Передбачала дуже швидкий перехід та проведення радикальних реформ без дотримання мінімальних соціальних стандартів.

Еволюційна (градуалістська) модель – поміркована, поступальна модель реформування економік постсоціалістичних країн Європи, що передбачає забезпечення дотримання мінімальних соціальних стандартів, пройшла доволі успішну апробацію в Угорщині. Основні ідеї моделі були використані під час реформування економік Чехії, Словаччини, Словенії, Естонії, Латвії та Литви.

Змішана модель передбачає формування програм переходу до ринкової економіки на основі елементів двох моделей – «шокової терапії» і градуалізму. У таких державах, як Румунія, Болгарія, країни колишньої Югославії, а також в Україні, Росії, Молдові використовували змішану модель трансформації економіки.

Основна відмінністю градуалізму від «шокової терапії» – етапність у здійсненні ринкових реформ та забезпечення мінімальних соціальних стандартів.

Модель «домінуючого соціалізму» – полягає у пануванні суспільних форм власності на засоби виробництва, домінуванні відносин співробітництва та кооперації між суб'єктами господарювання, державного управління соціально-економічним розвитком на базі програмно-цільового методу планування та вагомої участі держави у розвитку освіти, науки та культури.

Глобальні міста – це найбільші світові центри, місця концентрації найважливіших економічних, фінансових, політичних функцій, що займають стратегічні місця у світовій економіці і концентрують командні функції і сервісні фірми високого рівня, орієнтовані на всесвітні ринки.

Класифікація глобальних міст:

- *Альфа міста* (глобальні континентальні «столиці») – це комунікаційно-сервісні центри світового значення із ареалом «обслуговування» до 20 млн осіб, зокрема мультимодельні транспортні вузли, комунікаційно-комерційно-сервісні центри глобального впливу, наприклад, Лондон, Париж, Нью-Йорк, Токіо, Чикаго, Франкфурт, Гонконг, Лос-Анджелес, Мілан, Сінгапур.

- *Бета-міст* – міста-шлюзи (субконтинентальні столиці), ареал обслуговування яких досягає від 10 до 20 млн населення. Це вузли повітряного сполучення, комерційні та сервісні центри субконтинентального значення: Сан-Франциско, Сідней, Торонто, Цюрих, Брюссель, Мадрид, Мехіко, Сан-Пауло, Москва, Сеул.

- *Група Гамма* є периферійними (регіональними столицями), під ареал обслуговування яких підпадають від 5 млн населення прилеглих територій. Вони є регіональними центрами комунікацій, сервісу та комерції: Амстердам, Бостон, Каракас, Даллас, Дюссельдорф, Женева, Хьюстон, Джакарта, Йоханнесбург, Мельбурн, Осака, Прага, Сантьяго, Тайпей, Вашингтон, Бангкок, Пекін, Рим та інші.

- *Дельта-міста* – міста з незначним ареалом обслуговування. Це типові адміністративні центри, постійною тенденцією в яких є підвищення значення та впливовості у масштабах регіону: Окланд, Дублін, Хельсінкі, Люксембург, Нью-Делі, Філадельфія, Ріо-де-Жанейро, Тель-Авів, Відень та інші.

Зони концентрації глобальних міст у територіальному сенсі:

- *Західноєвропейської зони* глобальних міст – найдовша історія урбаністичного розвитку, протягом якої відбувалося формування міст - лідерів регіональної та глобальної економіки та їх постійна ротація.

- *Північноамериканська зона* глобальних міст має коротшу історію, ніж західноєвропейська, але вона є найбільшою і найглибше втягнутою в систему світового господарства. Її основу становить складна мережа національних центрів США: Нью-Йорк, Лос-Анджелес і Чикаго.

- *Азіатсько-Тихоокеанська зона* глобальних міст - наймолодша за часом, характеризується явно домінантною функцією столиці Японії, численністю та високим динамізмом зростання другорядних світових міст. Найбільшими центрами нових індустріальних країн є Бангкок, Сінгапур, Сеул, Маніла. За останнє десятиліття помітно збільшився ступінь конкурентоспроможності центрів Китаю – Шанхая і Пекіна.

Контрольні питання

1. У чому полягає лідерство країн у світовій економічній системі.

2. Визначте тенденції змін щодо лідерства країн за економічним потенціалом та за якістю життя.

3. Окресліть особливості розвитку транзитивних країн в глобальній економіці.

4. Що представляють собою глобальні міста. Визначте їхню сутність, класифікацію та тенденції розвитку.

5. Визначте позиції транснаціональних корпорацій у глобальній економіці.

Тести для перевірки знань

1. У 2018 році у світі налічується

- а) 195 незалежних держав і 252 країни;
- б) 180 незалежних держав і 218 країн;
- в) 190 незалежних держав і 222 країни;
- г) 215 незалежних держав і 180 країн;

2. Для міжнародного зіставлення Світовий банк обраховує ВВП і ВНД країн світу в єдиних валютах:

- а) доларах США і так званих міжнародних доларах;
- б) доларах США і євро;
- в) доларах США, євро і фунтах стерлінгах;
- г) міжнародних доларах євровалютах.

3. Дослідження показали, що незалежно від показників, які використовують для інтегрального оцінювання якості життя, лідерами є традиційно:

- а) балканські країни, Канада, Австралія та Швейцарія;
- б) країни Бенілюксу;
- в) США, Великобританія, Німеччина;
- г) скандинавські країни, Канада, Австралія та Швейцарія.

4. Еволюційна (градуалістська) модель реформування економіки характерна для:

- а) Словаччини;
- б) Польщі;
- в) Білорусії;
- г) України.

5. Змішана модель реформування економіки характерна для:

- а) Словаччини;
- б) Польщі;
- в) Білорусії;
- г) України.

6. Модель «шокової терапії» характерна для:

- а) Словаччини;
- б) Польщі;
- в) Білорусії;
- г) України.

7. Модель «домінуючого соціалізму» характерна для

- а) Словаччини;
- б) Польщі;
- в) Білорусії;
- г) України.

8. Термін який вперше було вжито у 1991р. у праці американського економіста і соціолога С. Сассена і який характеризує найбільші світові центри:

- а) глобальні корпорації;
- б) конгломерації;
- в) глобальні анклави;
- г) глобальні міста.

9. Основний індикатор глобального міста:

а) орієнтація на всесвітні ринки;

б) наявність у ньому командних функцій і сервісних фірм високого рівня;

в) наявність у ньому штаб-квартир ТНК.

10. Комунікаційно-сервісні центри світового значення із ареалом «обслуговування» до 20 млн осіб, зокрема мультимодельні транспортні вузли:

- а) Альфа міста;
- б) Бета-міст;
- в) групи Гамма;
- г) Дельта-міста.

Питання для обговорення

1. Можливість зміни глобальних лідерів за економічним розвитком у недалекому майбутньому.

2. Можливості сучасним лідерам рейтингів забезпечувати гідний рівень проживання її громадян та високу якість життя.

3. Взаємозв'язок між темпами економічного зростання країн та рівнем якості життя населення.

4. Проблеми перехідних країн на шляху їхньої інтеграції до глобальної економіки.

5. Зміст теорії зворотної трансформації транзитивних країн.

6. Конкурентні можливості розвитку транзитивних країн в умовах глобальної системи.

7. Ресурсна підтримку перехідних країн для посилення глобальної експансії західних корпорацій.

8. Необхідність трансформації та модернізації національної соціально-економічної системи транзитивних країн.

9. Відмінність градуалізму від «шокової терапії».

10. Основні індикатори глобального міста.

Евристичні завдання

Завдання 1. Дайте відповідь «вірно» чи «не вірно»

1. Темпи зростання у країн, що розвиваються, є майже удвічі вищі, ніж у країн з розвинутою економікою.
2. До 2030 р. загальна вартість банківських активів у Китаї перевищить 30 трлн дол. США, що зробить її найпотужнішою у світі країною з банківською системою за обсягами ринкової капіталізації.
3. За показником ВВП, розрахованого за паритетом купівельної спроможності, до 2020 р. країни з групи «Е7» мають випередити країни групи «G7». За показником ВВП за ринковим обмінним курсом лідерство країн у світі зміниться в 2032 р..
4. Експерти прогнозують, що до 2050 р. частка банківських активів США в загальному обсязі світових банківських активів збільшиться.
5. Транзитивні країни є повноправними суб'єктами глобальної економіки оскільки знаходяться в умовах проведення радикальних реформ і шукають можливості віднайти своє місце у глобальній економіці.

Завдання 2. Заповніть усі осередки таблиці «Розвиток глобальної економіки до 2050 року» (заповнений рядок «Е7 замість G7» є прикладом для виконання)

Країни-претенденти	Передбачувані дати перерозподілу сил на підставі оцінки ВВП (ПКС)	Передбачувані дати перерозподілу сил на підставі оцінки ВВП (РОК)
Е7 замість G7	2017	2032
Китай замість США		
Індія замість Японії		
Росія замість Німеччини		
Бразилія замість Великобританії		
Мексика замість Франції		
Індонезія замість Італії		

Тематика есе

1. Динамізм лідерства країн за економічним потенціалом як.
2. Стійкі провідні позиції у світі країн Великої сімки.
3. Глобальна боротьба за клієнтів банків на глобальному ринку.
4. Якість життя населення як важливим показник розвитку економічних систем держав світу.
5. Безпека як одним із індикаторів якості життя.

6. Транзитивні країни – не повноправні суб'єкти глобальної економіки.
7. Глобальні проблеми пострадянських країн.
8. Тотальна державна корупція транзитивних країн в період трансформацій (1980-2010 рр.).
9. Аналіз моделі «шокової терапії» реформування економіки.
10. Аналіз еволюційної (градуалістської) моделі реформування економіки.
11. Перспективи розвитку глобальних міст.

Література для вивчення теми

Основна

1. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. – Електрон. дані. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 233 с.
2. Глобальна економіка : навч. посіб. / за редакцією проф. С. І. Архієреєва. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. – 192 с. – укр. та англ. мовами.
3. Савчук В.С. Трансформаційна економіка: навч. посіб. / За ред. В.С. Савчук, Ю.К. Зайцева. — К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.

Додаткова

1. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : [монографія] / [П. Куцик, О. Ковтун, Г. Башнянин]. – Львів : ЛКА, 2015. – 594 с.
2. Економічні пріоритети національного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія. Ч. 2 ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2008. – 423 с.
3. Бондарець М. В. Імперативи глобалізації сталого розвитку транзитивних країн у кризових умовах. Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. 2013. № 2. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/6255>.
4. Герасимчук В.Г. Лідерство у світовій економіці: від «G72 до «E7» / В.Г. Герасимчук // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/10644/1/14.pdf>
5. World Economic Situation and Prospects 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/2018/wesp_full_en.pdf.

Тема 8. Технологічний ресурс глобального економічного розвитку

Анотація теми

Технологічно-економічна парадигма глобальної економіки та її характеристика. Технологічні революції в глобальній економіці. Сучасний технологічний розвиток країн світу. Головні виконавці / замовники та джерела фінансування НДДКР у країнах світу. Моделі технологічного розвитку глобальної економіки. Фактори глобальної конкурентоспроможності та технологічного лідерства національних економік. Класифікація товарів та послуг за міжнародною (рівень технологічної інтенсивності) та національною (технологічні уклади) методиками.

Понятійний апарат

Період техніко-економічної парадигми – час, за який відбуваються зміни що відповідають новим принципам управління у всіх сферах життя людини, що стають загально визнаними у суспільстві у певний етап його розвитку.

Зміна парадигм – перехід людства до нового етапу науково-технічної революції, зумовлює радикальні зміни звичного типу інженерного та управлінського мислення тощо.

Ключові фактори парадигми – нові технології і засоби виробництва, які впливають на поліпшення якості життя людей через удосконалення та розширення асортименту товарів, зниження витрат на купівлю товарів і послуг та підвищують корисні ефекти від їх використання.

Країни-лідери глобальної економіки, вчасно розпізнаючи та ідентифікуючи головні чинники майбутніх техніко-економічних парадигм, опановують технології таких парадигм з випередженням і забезпечують собі передумови для майбутнього зростання.

Галузі, які інтенсивно використовують головні чинники майбутніх парадигм, прогнозуючи попит на нові технологічні зміни та інвестуючи кошти в передові технології, формують нові техніко-економічні парадигми. Саме вони стають пріоритетними галузями та є важливими елементами формування економічної політики держав.

Високорозвинені країни якраз створюють умови для випереджувального виявлення таких чинників та створення умов для

ефективного перерозподілу ресурсів до пріоритетних галузей майбутніх техніко-економічних парадигм.

Країни, що інвестують кошти у технології, або головні чинники минулих техніко-економічних парадигм, не можуть забезпечити собі довгострокові умови для майбутнього сталого розвитку. Це повинні враховувати законодавчі та виконавчі органи влади, розробляючи програми інноваційного та технологічного розвитку своїх країн. Особливо це актуально і для України.

Проблема усвідомлення теорія техніко-економічної парадигми в Україні: неспроможність здійснювати структурну перебудову національної економіки відповідно до вимог нової технологічної парадигми, побудови нової ефективної системи стратегічного управління, небажання ідентифікувати пріоритетні галузі для підтримки і розвитку, зволікання з проведенням структурних змін в економіці не просто гальмують її розвиток, а й призводить до того, що структура економіки України не відповідає чинній та майбутній технологічним парадигмам.

Технологічні уклади – це комплекси, що відображають історичний рівень розвитку індустріального та переходу до постіндустріального технологічного способу виробництва.

Перехід від парового до електричного двигуна як досконалішого й ефективнішого визначив формування *третього технологічного укладу*, сутність якого полягала у перетворенні електроенергії на головну рушійну силу розвитку економіки загалом. Двигун внутрішнього згорання став ключовим чинником розвитку *четвертого технологічного укладу*, представленого автомобілебудуванням, кольоровою металургією, нафтохімією, утвердженням масового і серійного виробництва. До *п'ятого технологічного укладу* відносять електронні вироби, комп'ютери, обчислювальна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації та інше – це вже не традиційна індустріальна техніка, не машини у звичному розумінні, а нові засоби, що працюють не механічно, а за командою людини.

Науково-технічний прогрес (НТП) – поступальний, органічно взаємопов'язаний розвиток науки і техніки, що зумовлює еволюційні та революційні зміни в межах технологічного способу виробництва, а опосередковано – зміни інших елементів економічної системи (організаційно-економічних відносин, економічної власності та господарського механізму), всієї сукупності суспільних відносин (соціальних, політичних, правових та ін.).

Науково-технічний прогрес – це об'єктивна, постійна закономірність розвитку матеріального виробництва, результатом якої є послідовне вдосконалення техніки, технології та організування виробництва, підвищення його ефективності.

Науково-технічна революція – це вужче поняття. Вона є однією зі стадій (етапів) чи форм НТП, коли останній набуває прискореного, стрибкоподібного характеру.

Науково-технічна революція – революційні перетворення науки, техніки і технології, які зумовлюють докорінні зміни у взаємодії людини і природи, особистісних і речових факторів виробництва, системи продуктивних сил та її речової (техніко-економічної) форми, що, своєю чергою, детермінує перетворення науки на безпосередньо продуктивну силу, принципові зміни ролі людини в суспільному виробництві.

Прояви науково-технічної революції – докорінна перебудова всієї технічної і технологічної основи виробництва, його управління, які здійснюються на базі практичного використання фундаментальних відкриттів сучасної науки.

Етапи НТП – періоди переходу від одних головних для розвитку суспільного виробництва технологій до інших.

Основні етапи:

1. Перший почався з виникненням первісного ладу, появою найелементарніших знарядь праці і тривав до кінця XVIII – початку ХЕХ ст., тобто до виникнення машинного виробництва. Цей етап охоплював приблизно 3 млн років існування людського суспільства з технологічним способом виробництва, що ґрунтувався на ручній праці.

2. Другий етап технічного прогресу розпочався з промислової революції кінця XVIII – початку ХІХ ст., внаслідок якої утвердився новий технологічний спосіб виробництва, що ґрунтувався на машинній праці.

3. Третій етап НТП або друга промислова революція зародилася в США на початку ХХ ст. зі складального конвеєра, що започаткував епоху масового виробництва товарів. Варто згадати, що цей етап НТП характеризується зближенням технічної та наукової революції, яка розпочалась ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. як наслідок вивчення структури матерії, різних видів випромінювання, відкриття елементарних частинок, вивчення створення нових хімічних елементів, теорії відносності тощо.

Основні сутнісні ознак НТР у глобальній економіці:

1. Перетворення науки у безпосередню продуктивну силу, самостійний фактор виробництва, на порівняно самостійну рушійну силу економічного прогресу.

2. Кардинальні зміни в техніці.

3. Перетворення головної продуктивної сили людини у працівника нового типу.

4. Докорінне перетворення предметів праці, створення нових видів матеріалів з заданими наперед бажаними властивостями на основі синтезу наявних: композитні матеріали, сплави різних металів, полімери, надчисті матеріали, хімічне волокно, нові метали тощо.

5. Упровадження принципово нових технологій, що з'явилися на базі фундаментальних відкриттів: лазерних, плазмових, мембранних, електронно-променевих тощо.

6. Револьюційні зміни у підході до використання людьми сил природи через використання у виробництві силу вітру, пари, електроенергії.

7. Револьюційні зміни у формах і методах організування виробництва: системи аналітичного оцінювання робіт, збагачення змісту праці, людських стосунків тощо.

8. Револьюційні зміни у засобах зв'язку зумовлені виникненням принципово нових інформаційно-комунікаційних технологій завдяки космічним, волоконно-оптичним засобам зв'язку тощо.

Індекси оцінки технологічний розвиток країн світу:

1) *Індекс технологічного розвитку* – показник, що відображає значення техніки та науки в розвитку економіки. Він враховує кількість зайнятого персоналу на НДДКР, кількість патентів та наукових публікацій у розрахунку на мільйон мешканців держави;

2) *Індекс інноваційних можливостей* – інтегральний показник, що визначається як сума Індексу людського капіталу та Індексу технологічного розвитку нації;

3) *Індекс економіки, що ґрунтується на знаннях* – комплексний індекс, розроблений Всесвітнім банком, враховує режими та форми економічних стимулів, рівень розвитку освіти в державі, інновації та інформаційну інфраструктуру.

4) *Індекс глобальної конкурентоспроможності* – інтегральний показник, що враховує рівень розвитку установ та інфраструктури, макроекономічне середовище, стан охорони здоров'я та початкової освіти, рівень розвитку вищої освіти і професійної підготовки, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, рівень розвитку фінансового ринку, технологічну готовність, розмір ринку тощо..

Додаткові показники, що характеризують сучасний технологічний розвиток країн світу:

1. *Розмір інвестицій (витрати) на НДДКР.* Географічно концентровані НДДКР у трьох країнах світу, на які припадає більше ніж половина світового НДДКР. Динаміка зростання світових витрат на НДДКР відображає посилення тенденції до загострення міжнародної конкуренції та змагань між народами за технологічну першість. Важливим сигналом конкуренції на глобальному ринку технологій є швидкі темпи збільшення витрат на НДДКР в країнах Східної / Південно-Східної та Південної Азії, зокрема в таких країнах, як Китай, Індія, Японія, Малайзія, Сінгапур, Південна Корея, Тайвань і Таїланд.

2. *Інтенсивність НДДКР* – цей показник співвідношення валових внутрішніх витрат на НДДКР країни до її ВВП. Цей показник дає хорошу основу для міжнародних зіставлень та порівнянь технологічних зусиль країн та розвитку внутрішніх НДДКР без конвертації валют до єдиної світової валюти – долара США.

3. *Головні виконавці/замовники та джерела фінансування НДДКР у країнах світу.* Ще один аспект, в якому можна порівнювати технологічний розвиток країн у глобальній економіці, є ступінь загальної національної підтримки НДДКР, що спрямовані на фундаментальні дослідження.

Моделювання технологічного розвитку глобальної економіки є загальнонауковим методом дослідження, який має важливе значення у розвитку конкретних галузей наукових знань, зокрема і глобальної економіки. Прогнозування економічних процесів, розроблення моделей технологічного розвитку глобальної економіки є актуальними з погляду формування ефективної системи глобального управління, що є і залишається в центрі уваги світової спільноти.

Глобальне управління передбачає наявність таких елементів, як власне управління, показники кількісного вимірювання, математичні моделі, що описують управлінські процеси, і системи регулювання та усунення відхилень показників від цільових. Одним із важливих елементів управління є побудова моделі об'єкта управління, що дає змогу проводити контрольовані експерименти й обґрунтовувати управлінські рішення, що ухвалюються.

Проблеми глобального управління:

- загострення проблем технологічного розвитку внаслідок стрімкого зростання розривів між високорозвинутими країнами та країнами третього світу,

- загострення екологічних проблем внаслідок бурхливого використання технологій змушує порушувати на зустрічах високого рівня питання про розроблення ефективних моделей технологічного розвитку глобальної економіки.

Алярмістські моделі глобального розвитку – попереджують про кризу апокаліптичного характеру, якщо тенденції розвитку не зміняться на краще.

Максималістські моделі глобального розвитку – потребують максимального наближення до ідеальних параметрів глобальних моделей розвитку.

Комплексні (системні) моделі глобального розвитку – висувають помірковані системні вимоги досягнення стану «глобальної рівноваги».

Технократична глобалістика – враховує науково-технічний прогрес як головну причину загострення глобальних проблем людства, вирішення яких можливе тільки через подальше удосконалення техніки і технологій.

Модель Д. Белла належить до оптимістичного спрямування розвитку глобальної економіки. Автор вважає, що визначальним чинником розвитку в «постіндустріальному суспільстві» має бути не капітал, а нове знання і влада у вигляді «нового класу» технократів і висококваліфікованої інтелігенції.

Головні ознаки «індустріального суспільства»:

- зміщення акцентів з виробництва товарів на виробництво послуг;
- поява і поширення впливу «нового класу» технократів і інтелектуалів;
- визначальна функція теоретичного знання як «нервового вузла соціальної системи», джерела її розвитку і підґрунтя вибору політики майбутнього;
- здійснення свідомого контролю над технологічним зростанням, що має спричинити принципово нову форму суспільної еволюції;
- розроблення нової «інтелектуальної технології», яка позбавить анархії стихійного ринку завдяки широкому застосуванню системного аналізу, теорії ігор, імітаційного моделювання і сучасних методів опрацювання й аналізу інформації на комп'ютерних системах.

Модель оптимістичного спрямування Г. Кана і А. Вейнера «Рік 2000» представляє собою утопічні картини існування суспільства «соціальної рівності» і «зростаючого дозвілля», які межують з описами майбутніх досягнень у галузях фізики, хімії, біології, медицини, які

начебто усунуть усі суперечності в суспільстві. Тобто наголошується на важливості технологій у вирішенні різноманітних проблем людства, зокрема, расові питання передбачено вирішувати за допомогою широкого застосування хімічних засобів для депігментації шкіри чорношкірих американців; проблеми працевлаштування – народженням дітей із заздалегідь запрограмованими нахилами, фізичними й інтелектуальними якостями тощо.

«Технотронна ідилія» З. Бжезинського. Його футурологічний проект належить до оптимістичного спрямування, теж пов'язаний з «технологічною елітою», до складу якої входять учені і техніки, котрі, на думку автора, скинувши владу партій і профспілок, зможуть забезпечити свідомий контроль за розвитком суспільства й особисту свободу його громадян. Футурологічні проекти розвитку глобальної економіки розробляли і розробляють члени відомого у світі Римського клубу.

Першою роботою під егідою Римського клубу – **математична модель Джея Форрестера «Світ-1»**, професора прикладної математики та кібернетики Массачусетського технологічного університету описує взаємозв'язок таких 5 параметрів: населення, капіталовкладення, використання непоновлюваних ресурсів, забруднення навколишнього середовища й виробництво продовольства. Модель передбачала, що людство прямує до неминучої катастрофи, вона була доволі недосконалою, тому вирішили створити нову «*Світ-2*», а потім і «*Світ-3*».

Заходи попередження неминучої катастрофи людства в рамках еволюції моделі «Світ-1»:

- призупинення збільшення населення, тобто урівнювання приросту населення зі смертністю;
- припинення розширеного виробництва (обмеження зростання капіталу до рівня його амортизації);
- зменшення рівня споживання ресурсів до 0,25 частини від рівня споживання 1970 р.

Основні дослідницькі проекти Римського клубу:

1. «Межі зростання», 1972 р. (Д. Медоуз);
2. «Людство на зворотньому пункті», 1974 р. (М. Месарович і Е. Пестель);
3. «Перегляд міжнародного порядку», 1976 р. (Я. Тінберген);
4. «За межами сторіччя марнотратства», 1978 р. (Д. Габор);
5. «Цілі для людства», 1977 р. (Е. Ласло);
6. «Енергія: зворотній відрахунок», 1978 р. (Т. Монтбріл);

7. «Немає меж навчанню», 1979 р. (Дж. Боткін, М. Эльманджера, М. Малиця);
8. «Третій світ: три чверті світу», 1980 р. (М. Греньє)
9. «Діалог про добробут та благополуччя», 1980 р. (О. Джаріні)
10. «Маршрути, що ведуть у майбутнє», 1980 р. (Б. Гаврилишин);
11. «Мікроелектроніка та суспільство», 1982 р. (М. Фрідріхс, А. Шафф);
12. «Революція босоногих», 1985 р. (Б. Шнейдер) і ін.
13. «Перша глобальна революція», 1989 р. (А. Кінг, Б. Шнайдер)

Проект «Майбутнє світової економіки» виконала група експертів ООН під керівництвом В. Леонт'єва (США) з метою вивчення екологічних аспектів майбутнього світової економіки, виявлення оптимальної стратегії, яка б сприяла збереженню екологічного балансу, необхідного для виживання людства. Автори дійшли висновку, що ліміти економічного зростання і впровадження оптимальної стратегії в системі «людина – природа» є чинниками не фізичного, а політичного і соціального характеру.

Доповідь «До повної зайнятості і стабільності цін» підготувала група експертів Організації економічного співробітництва і розвитку на чолі з професором Мічиганського університету П. Макрекеном (США), і вона присвячена вивченню досвіду і перспектив розвитку провідних країн з ринковою економікою. Вона мала нормативний характер, особливу увагу в ній приділено розробленню й обґрунтуванню «оптимального компромісу» між безробіттям і інфляцією, який має лежати в основі подолання сучасних кризових тенденцій.

Національна конкурентоспроможність – зумовлене економічними, соціальними і політичними факторами становище національного товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках; здатність країни (національної фірми) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках «третьох країн».

Фактори досягнення національної конкурентоспроможності: політико-правові, економічні, соціокультурні, ресурсні, інфраструктурні тощо.

Модель національної конкурентоспроможності, запропонував професор Гарвардської школи бізнесу М. Портер. До основних факторів національної конкурентоспроможності він зараховує: фактори виробництва, умови попиту, пов'язані з діяльністю фірми та галузі, які її підтримують; стратегія фірми та наявність у неї

конкурентів, а до додаткових змінних – значення уряду та випадкові обставини.

Оцінювати національну конкурентоспроможність країни можна за такими підходами:

- ресурсний (рівень технологій, наявність капіталу для внутрішнього і зовнішнього інвестування, чисельність та рівень кваліфікації людських ресурсів, забезпеченість країни природними ресурсами, економіко-географічне розташування країни);
- факторний (зміни становища країни на міжнародних ринках);
- рейтинговий (інтегральне оцінювання стану економіки за тією чи іншою системою показників).

Проблему досягнення глобальної конкурентоспроможності національної економіки можна вирішувати вибором ефективної моделі відкритості економіки, формуванні критеріїв та масштабів «відкритості» тощо.

Проблема «відкритості» в умовах глобалізації особливо актуальною є в країнах із перехідними економіками, зокрема в теоретичних і практичних питаннях щодо напрямів, масштабів і темпів досягнення оптимальної, з погляду національних інтересів, відкритості економіки.

Ефективна відкритість економіки означає, з одного боку, можливість використовувати зовнішні джерела і ринки для національного розвитку, а з іншого, – здатність протистояти несприятливій міжнародній кон'юктурі, особливо в періоди світових або регіональних криз. Забезпечити відкритість національної економіки можна через досягнення її збалансованості з нормально функціонуючим реальним і здоровим фінансовим сектором економіки, оптимальними співвідношенням виробничої і невиробничої сфер, державного і приватного секторів тощо.

Методи класифікація виробництв за критерієм їх належності до тієї чи іншої технологічної парадигми:

1) перший метод пов'язаний з експертною аналітичною оцінкою історії закономірностей розвитку технологій та прогнозуванням їхнього майбутнього. Такий перелік технологій є результатом наукових досліджень і прогнозних оцінок;

2) другий метод побудовано на точнішому аналізі, яким є вимірювання показника наукомісткості різних виробництв.

Результати галузевої класифікації, отримані за цими двома методами, загалом збігаються: високо-, середньо- та

низькотехнологічні галузі відповідають 5-му, 4-му та 3-му технологічним укладам.

Галузеву класифікацію нових виробництв, які обумовлювали кожний з п'яти послідовних технологічних парадигм (укладів), яку запропонував *К. Фрімен*:

Перша технологічна парадигма (уклад) почала формуватися у 1770-ті та 1780-ті рр. у Великобританії, Франції та Бельгії. Основними галузями були: текстильна промисловість, текстильне машинобудування, металообробка, будівництво магістральних каналів, а новими провідними секторами машинобудування, використання парових двигунів. Головними складовими першого технологічного укладу були бавовна та чавун.

Друга технологічна парадигма (уклад) виникла у 1830-ті та 1840-ві рр. у Великобританії, Франції, Бельгії, Німеччині та США. Основними галузями були: залізничне будівництво та машинобудування, пароплаводівництво, верстато-інструментальна промисловість, чорна металургія, а новими провідними секторами - виробництво сталі, газу, штучних фарб, важке машинобудування, енергетика. Головними складовими другого технологічного укладу були вугілля, залізничний транспорт.

Третя технологічна парадигма (уклад) бере свій початок у 1880-ті та 1890-ті рр. в Німеччині, США, Великобританії, Франції, Бельгії, Швейцарії, Нідерландах. Основними галузями були: електричне, електротехнічне та важке машинобудування, прокладання ліній електропередач, будівництво матеріаломістких споруд, суднобудівництво, основна хімія, виробництво штучних фарб. Новими провідними секторами були автомобілебудування, радіо- та телекомунікації, виготовлення алюмінію та пластмас, виробництво споживчих товарів довгострокового користування, видобуток нафти. Головною складовою була сталь.

Четверта технологічна парадигма (уклад) розпочинається у 1930-ті та 1940-ві рр. в США, Німеччині, Великобританії, Франції, інших країнах ЄЕС, Японії, Швейцарії, Швеції, СРСР, Канаді, Австралії. Основними галузями стали: автомобіле-, тракторо-, літакобудування; моторизоване оснащення; виробництво споживчих товарів довгострокового користування, штучних матеріалів; нафтохімічна промисловість. Новими провідними секторами були виробництво ЕОМ, телебачення, виготовлення радарів, машин з програмним управлінням, ядерна зброя і генерування енергії. Головною складовою було виробництво енергії, переважно з нафтопродуктів.

П'ята технологічна парадигма (уклад) формується у 1980-ті та 1990-ті рр. в Японії, США, Німеччині, Швеції, ЄС, ЕАСТ, СРСР та країнах Ради економічної взаємодопомоги, Тайвані, Кореї, Японії, Швейцарії, Швеції, Канаді, Австралії. Основними галузями стали: електронна промисловість, виготовлення обчислювальної техніки, розробка програмного забезпечення, виробництво засобів телекомунікації, виготовлення оптичних волокон, робото-будівництво, виготовлення керамічних виробів, формування баз даних, надання інформаційних послуг. Новими провідними секторами можна вважати біотех-нології, виготовлення космічної техніки та тонку хімію. Головна складова - мікроелектронні компоненти.

Класифікація товарів за рівнем інтенсивності НДДКР (запропонував Т. Гатціхроноглу в 1997 р.) передбачає застосування принципу розподілу промислових виробництв на групи за рівнем прогресивності технологій, що використовуються:

- 1) Високотехнологічні з показником інтенсивності НДДКР вище 5 %.
- 2) Середньо-високотехнологічні з показником інтенсивності НДДКР 2-5 %.
- 3) Середньо-низькотехнологічні з показником інтенсивності НДДКР 1 - 2 %.
- 4) Низькотехнологічні показником інтенсивності НДДКР менше ніж 1 %.

Класифікація за технологічними укладами: високотехнологічні галузі відповідають п'ятому укладу, середньотехнологічні – четвертому, і низькотехнологічні – третьому укладу.

Високотехнологічні галузі за методикою ОЕСР: літальні та космічні апарати; фармацевтика; канцелярська, бухгалтерська та обчислювальна техніка; радіо, телебачення і телекомунікаційне обладнання; медицина, виробництво точних і оптичних інструментів.

Середньо-технологічні галузі за методикою ОЕСР: електричні машини та апарати, що не зараховані до інших груп; моторні транспортні засоби, причепи та напівпричепи; хімічні засоби, за винятком лікарських препаратів; залізничне та транспортне обладнання, що не зараховані до інших груп; машини та обладнання, що не зараховані до інших груп.

Галузі нижче за середній рівень технологічності за методикою ОЕСР: будівництво та ремонт суден і човнів; виробництво гумових та пластмасових виробів; кокс, продукти

переробки нафти і ядерне паливо; інші мінеральні неметалеві продукти; основні метали і готові металеві вироби.

Низькотехнологічні галузі за методикою ОЕСР: виробництво, що не зараховане до інших груп; переробка; деревина, целюлоза, папір, вироби з паперу, друк і видавництво; харчові продукти, напої та тютюнові вироби; текстиль, текстильні вироби, шкіра та взуття.

Контрольні питання

1. У чому полягає техніко-економічна парадигма глобальної економіки?
2. Визначте специфічні особливості технологічні революції в глобальній економіці.
3. Окресліть сучасний технологічний розвиток країн світу.
4. Що представляють собою модель технологічного розвитку глобальної економіки?
5. Визначте фактори глобальної конкурентоспроможності та технологічного лідерства національних економік.
6. Окресліть специфіку класифікації товарів та послуг за міжнародною (рівень технологічної інтенсивності) та національною (технологічні уклади) методиками.

Тести для перевірки знань

1. Термін «науково-технологічна революція» уперше з'явився у обігу:

- а) наприкінці 30-х рр. XX ст.;
- б) наприкінці 40-х рр. XX ст.;
- в) наприкінці 50-х рр. XX ст.;
- г) наприкінці 60-х рр. XX ст..

2. *Інтегральний показник, що визначається як сума Індексу людського капіталу та Індексу технологічного розвитку нації:*

- а) Індекс технологічного розвитку;
- б) Індекс інноваційних можливостей;
- в) Індекс економіки, що ґрунтується на знаннях;
- г) Індекс глобальної конкурентоспроможності.

3. *Комплексний індекс, розроблений Всесвітнім банком, враховує режими та форми економічних стимулів:*

- а) Індекс технологічного розвитку;
- б) Індекс інноваційних можливостей;

- в) Індекс економіки, що ґрунтується на знаннях;
- г) Індекс глобальної конкурентоспроможності.

4. Показник співвідношення валових внутрішніх витрат на НДДКР країни до її ВВП:

- а) Інтенсивність НДДКР;
- б) Інвестиційна привабливість НДДКР;
- в) Рентабельність НДДКР;
- г) Капіталоємність НДДКР.

5. Моделі глобального розвитку, які попереджують про кризу апокаліптичного характеру, якщо тенденції розвитку не зміняться на краще:

- а) алярмістські;
- б) максималістські;
- в) комплексні (системні).

6. Доповідь, яку підготувала група експертів Організації економічного співробітництва і розвитку на чолі з професором Мічиганського університету П. Макрееном (США), яку було присвячено вивченню досвіду і перспектив розвитку провідних країн з ринковою економікою:

- а) «Майбутнє світової економіки»;
- б) «Перегляд міжнародного порядку»;
- в) «До повної зайнятості і стабільності цін»;
- г) «Межі зростання».

7. Проект, який виконала група експертів ООН під керівництвом В. Леонтьєва (США) з метою вивчення екологічних аспектів майбутнього світової економіки, виявлення оптимальної стратегії:

- а) «Майбутнє світової економіки»;
- б) «Перегляд міжнародного порядку»;
- в) «До повної зайнятості і стабільності цін»;
- г) «Межі зростання».

8. Модель національної конкурентоспроможності, запропонував:

- а) М. Портер;
- б) Дж. Форрестера;
- в) Д. Медоуз;
- г) Е. Пестель.

9. Вперше класифікацію товарів за рівнем інтенсивності НДДКР:

- а) Т. Гатцікроноглу в 1997 р.;
- б) М. Портер в 1978 р.;

в) Дж. Форрестер в 1986 р..

10. До високотехнологічних галузей за методикою ОЕСР відносять:

- а) фармацевтика;
- б) електричні машини та апарати, що не зараховані до інших груп;
- в) будівництво та ремонт суден і човнів;
- г) продукти переробки нафти і ядерне паливо.

Питання для обговорення

1. Взаємодія технічної та економічної сфер у межах техніко-економічної парадигми.

2. Яким чином країни-лідери глобальної економіки, забезпечують собі передумови для майбутнього зростання в рамках техніко-економічної парадигми?

3. Результати інтенсивного використовують галузями головних чинників майбутніх парадигм.

4. Проблема усвідомлення об'єктивного характеру теорії техніко-економічної парадигми в Україні.

5. Пріоритети розвитку країни в рамках техніко-економічної парадигми.

6. Забезпечення прискореного розвитку галузей 5-го та 6-го технологічних укладів.

7. Шляхи підсилення країнами власного виробництва високотехнологічних товарів і послуг.

8. Які можливості дає реалізація ефективної моделі технологічного розвитку.

9. Необхідність свідомого контролю над технологічним розвитком суспільства.

Важливість дослідницької роботи і доповідей Римського клубу

Евристичні завдання

Завдання 1. Дайте відповідь «вірно» чи «не вірно»

1. Сьогодні економічне зростання розвинених країн на 70-80% забезпечується за рахунок впровадження інновацій, серед яких важливе місце посідає розроблення та впровадження нових технологій..

2. Крім внутрішнього фінансування, інвестиції в НДДКР надходять з-за кордону переважно за рахунок підприємств,

університетів, урядів та інших організацій, розташованих поза межами країни. Велика Британія – найпомітніша у цій категорії з 17% фінансування НДДКР з-за кордону. Франція майже на 8% фінансує НДДКР з-за кордону. У Німеччині і США – близько 4%, у решти країн ці показники набагато нижчі.

3. США, Скандинавські країни, країни Західної Європи та найбільш передові регіони Азії мають показники інтенсивності НДДКР нижче ніж 1,5%. Це підтверджує глобальний розподіл багатства.

4. Жодна з країн-лідерів у сфері виконання НДДКР не можуть наблизитися до Японії.

5. Обсяги НДДКР в економічно розвинених країнах світу коливаються у межах до 3% від ВВП. Частка витрат приватного бізнесу, ТНК сягає 70% і вище від загальних національних витрат на НДДКР

Завдання 2. Заповніть усі осередки таблиці «Характеристика техніко-економічних парадигм у глобальній економіці» (заповнений рядок «Перша» є прикладом для виконання)

Номер техніко-економічної парадигми	Період становлення	Ключові чинники
Перша	1790-1850 рр.	
Друга	1851-1895 рр.	
Третя	1896-1946 рр.	
Четверта	1947-1989 рр.	
П'ята (діюча)		
Шоста (майбутня)		

Завдання 2. Заповніть пусті осередки таблиця «Періодизація технологічних укладів» (заповнений рядок «Перший» є прикладом для виконання)

Технологічні уклади	Період домінування	Країни-лідери	Технології, що переважають
Перший	1770-1830 рр.	Велика Британія, Франція, Бельгія	Водяний двигун, виплавка чавуну і обробка заліза, будівництво каналів
Другий	1840-1880 рр.	Велика Британія, Франція, Бельгія, США, Німеччина	

Технологічні уклади	Період домінування	Країни-лідери	Технології, що переважають
Третій	1890-1930 рр.	Велика Британія, Франція, США, Німеччина	
Четвертий		США, Західна Європа, Японія	
П'ятий		США, Євросоюз, Японія, країни Пів-денно-Східної Азії	

Тематика есе

1. Головні чинники нових техніко-економічних парадигм.
2. Підтверджена на практиці теорія техніко-економічної парадигми.
3. Технологічні уклади: еволюція розвитку.
4. Революційний стрибкоподібний розвиток науки і техніки.
5. Еволюція НТП.
6. Сучасне становлення нових етапів НТР.
7. НТР як процес діалектичного поєднання наукової і технічної революції.
8. Інноваційно-технологічні процеси як головні фактори забезпечення конкурентоспроможності окремого підприємства, галузі чи країни загалом.
9. Попит людства на нові технології та можливості швидкого підвищення ефективності виробництва.
10. Футурологічні проекти розвитку глобальної економіки.
11. Еволюція математичної моделі Джея Форрестера «Світ-1».
12. Основні дослідницькі проекти Римського клубу.
13. Релевантність моделі М. Портера.

Література для вивчення теми

Основна

1. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. – Електрон. дані. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 233 с.
2. Глобальна економіка: навчальний посібник / Т.В. Шталь, Ю.Б. Доброскок, О.О. Тищенко, Н.В. Проскурніна, Ю.О. Світлична – Харків: Видавництво «Форт», 2016. – 358 с.

3. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: навч. посіб. / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2009. – 364 с.

Додаткова

1. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : [монографія] / [П. Куцик, О. Ковтун, Г. Башнянин]. – Львів : ЛКА, 2015. – 594 с.

2. Кинг А. Первая глобальная революция. Доклад Римского клуба / А. Кинг, Б. Шнайдер. – М., 1991.

3. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України: монографія / [Федулова Л.І., Бажал Ю.М., Осецький В.Л. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Д.І. Федулової; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 656 с.

4. Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія. У 2 ч. - Ч. 1 / за ред. В.М. Геєця, А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с.

5. Брижань А.І. Моделювання екологічних наслідків розвитку промисловості / І.А. Брижань // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2013. - №4(60) : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <file:///C:/Users/Suprem/Downloads/643-1620-1-PB.pdf>

6. Основні тренди глобального розвитку: ризики та нові можливості для України. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/articles/722. .

Тема 9. Людський ресурс глобальної економіки

Анотація теми

Якість життя населення як критерій сталого розвитку глобальної економіки. Міжнародна оцінка якості життя та людського ресурсу: Індекс розвитку людського потенціалу та Індекс якості життя.

Соціальна структура та зайнятість населення у світі. Нові форми самозайнятості населення (фрілансери). Міжнародна міграція робочої сили. Сутність та класифікація міжнародних міграційних процесів за основними ознаками. Сучасні центри найбільшого перебування робочої сили. Оплата праці робочої сили.

Понятійний апарат

Концепція сталого розвитку – одна із прогресивних та актуальних теорій соціально-економічного розвитку в XXI ст., що передбачає врахування економічних, екологічних та соціальних проблем людства (вперше науково оформлена та проголошена на початку 90-х рр. XX ст. Римським клубом у відомій праці «Межі зростання»).

Суть концепції полягає в обов'язковій узгодженості економічного, екологічного та людського розвитку так, щоб від покоління до покоління не зменшувались якість і безпека життя людей, не погіршувався стан навколишнього середовища, а відбувався соціальний прогрес, який забезпечує належну якість життя кожної людини і відтворення довкілля.

Нова концепція розвитку була схвалена на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, так званому Саміті Землі (United Nations Conference on Environment and Development - Earth Summit), що проходив 1992 р. у Ріо-де-Жанейро.

Позитивний результат конференції – ухвалення «Декларації з навколишнього природного середовища і розвитку», а також «Порядку на XXI століття» (Agenda 21 – плану дій щодо сталого розвитку).

Сталий економічний розвиток – перехід від одного стану економіки до іншого, досконалішого завдяки інноваційним, структурним та інституціональним зрушенням.

Принципи сталого розвитку:

- *принцип обережності*: збереження сучасного стану навколишнього середовища як перешкоди безповоротним чи небезпечним змінам;

- *принцип «передбачати і запобігати»*: дешевший, менш ризиковий підхід, ніж ліквідація збитків навколишньому середовищу;
- *принцип балансу між ресурсами і забрудненням*: використання ресурсів у межах масштабів регенеративної здатності екосистем; контроль над обсягом надходжень забруднень і відходів у межах асиміляційного потенціалу екосистем;
- *принцип збереження природного багатства на нинішньому рівні*: недопущення чи зменшення втрат природно-ресурсного потенціалу;
- *принцип «забруднювач платить»*: повна вартість екологічного збитку повинна бути компенсована користувачем (споживачем).

Базові принципи сталого розвитку за Готтхард Бехманном:

- *сталий розвиток* – концепція глобальна, а тому екологічні та соціо-культурні проблеми, на котрі вона спрямована, не обмежуються національними межами й окремими регіонами;
- *сталий розвиток* – концепція комплексна, а тому глобальні кризи, екологічна, соціальна, економічна розглядаються як прояв єдиної кризи цивілізації;
- *сталий розвиток* – концепція радикальних підходів до вирішення наявних проблем, а тому вона вимагає відмови від традиційних уявлень, переорієнтації поглядів суспільства щодо вирішення нагальних проблем людства;
- *сталий розвиток* – концепція динамічна і відкрита, яка відзначається креативністю і необхідністю конкретизації постулатів і конкретних шляхів подальшого розвитку людства.

Традиційні чинники економічного зростання: розвиток науки, технологій, інформаційних послуг, політичні і соціально-економічні чинники, а також і екологічні, які в комплексі є джерелами сталого розвитку.

Загальноприйнятий критерій сталого розвитку – стійкість (стабільність), соціально-економічної системи, яка забезпечується через ринкову рівновагу, на яку, своєю чергою, впливають різноманітні фактори, спроможні стабілізувати або дестабілізувати її, що унеможлиблює досягнення сталого розвитку.

Суспільно-соціальний підхід до обґрунтування концепції сталого розвитку має глобальний характер і стосується проблем розвитку людини на основі підпорядкування їй природи та економіки.

Еколого-економічний підхід до обґрунтування концепції сталого розвитку визначає первинність екологічної складової, яка є основною метою та головним джерелом реалізації сталого розвитку.

Економіко-екологічний підхід до обґрунтування концепції сталого розвитку, має на меті вирішення всіх екологічних проблем, джерелом його досягнення вважає економічну складову. Він є найреальнішим для переходу до моделі сталого розвитку.

Головний критерій економічного зростання – темпи зростання ВВП.

Проблема досягнення сталого розвитку полягає у дотриманні раціонального балансу між щораз більшими потребами і обмеженими ресурсами, необхідними для їх задоволення.

Індикатори сталого розвитку:

1) *групу соціальних індикаторів*: боротьба з бідністю; демографічна динаміка і стійкість; поліпшення освіти, поінформованості й виховання суспільства; захист і поліпшення здоров'я людей; поліпшення розвитку населених місць;

2) *групу економічних індикаторів*: міжнародна кооперація для прискорення сталого розвитку та пов'язана з цим місцева політика; зміна характеристик споживання; фінансові ресурси та механізми; передавання екологічно сприятливих технологій, співробітництво і створення потенціалу;

3) *групу екологічних індикаторів*: збереження якості водних ресурсів та їх постачання; захист океанів, морів і прибережних територій; комплексний підхід до планування та раціонального використання земельних ресурсів; раціональне управління вразливими екосистемами, боротьба з опустелюванням і засухами; сприяння веденню стійкого сільського господарства і розвитку сільських районів; боротьба за збереження лісів; збереження біологічного різноманіття; екологічно безпечне використання біотехнологій; захист атмосфери; екологічно безпечне управління твердими відходами і стічними водами; екологічно безпечне управління токсичними хімікатами; екологічно безпечне управління небезпечними відходами; екологічно безпечне управління радіоактивними відходами;

4) *групу інституційних індикаторів*: облік питань екології та розвитку в плануванні і управлінні для сталого розвитку; національні механізми та міжнародне співробітництво для створення потенціалу в країнах, що розвиваються; міжнародний інституційний порядок; міжнародні правові механізми; інформація для прийняття рішень; посилення значимості основних груп населення.

Підходи до побудови індексів та індикаторів сталого розвитку: системи індикаторів, за допомогою яких можна зрозуміти окремі аспекти сталого розвитку країни: екологічний, соціальний, економічний тощо; системи інтегральних, агрегованих індексів, за

допомогою яких можна комплексно уявляти розвиток країни (або регіону).

Система екоіндикаторів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР): група екологічних показників для оцінювання ефективності діяльності в галузі охорони навколишнього середовища; кілька груп галузевих показників для забезпечення інтеграції природоохоронних питань у галузеву політику; група показників, які виводять з природоохоронної звітності.

Категорії індикаторів з урахуванням їх цільової спрямованості:

1) *індикатори – рушійні сили*, що характеризують людську діяльність, процеси і характеристики, які впливають на сталий розвиток;

2) *індикатори стану*, що характеризують поточний стан різних аспектів сталого розвитку;

3) *індикатори реагування*, дають змогу здійснювати політичний чи якийсь інший спосіб реагування для зміни поточного стану.

Система індикаторів для поліпшення керування природокористуванням у Центральній Америці розроблена спільно Світовим банком, Програмою ООН з навколишнього середовища і Міжнародним центром тропічного сільського господарства з метою застосування її на глобальному, регіональному та локальних рівнях.

Система еколого-економічного обліку (СЕЕО) запропонована Статистичним відділом Секретаріату ООН у 1993 р. з метою врахування екологічного чинника в національних статистиках була розроблена

Сталий розвиток – зміна станів, кожен з яких характеризується певною стійкістю і здатністю до змін в площинах яких формується системи відповідних критеріїв.

До загальнопоширених *критеріїв сталого розвитку країни* можна зарахувати наступні (табл. 10.1):

Рівень життя – ступінь задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб населення, який оцінює якість життя населення і слугує критерієм під час вибору напрямів і пріоритетів економічної політики держави.

Поняття «якість життя» є ширшим, ніж суто матеріальна забезпеченість і характеризується системою показників щодо рівня реалізації життєвих стратегій людей, задоволення їхніх життєвих потреб, ступінь задоволення потреб у творчості, саморозвитку і самореалізації своїх здібностей тощо.

Змістовна частина «якості життя» розкриває сам сенс поняття і ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини.

Операційна частина «якості життя» – конкретизує спосіб кількісного виміру рівня якості життя.

Особливості сутності якості життя як соціально-економічної категорії:

1) «якість життя» надзвичайно широке поняття, ширше, ніж «рівень життя»;

2) «якість життя» має два аспекти: об'єктивний і суб'єктивний. Об'єктивне оцінювання якості життя полягає у науково обґрунтованих нормативах потреб та інтересів людей. Суб'єктивне оцінювання полягає в індивідуальному рівні задоволення потреб окремими індивідуумами;

3) поняття «якість життя» стало категорією багатоаспектною та багатогранною, яка не охоплює інші соціально-економічні категорії.

Форми оцінювання якості життя:

1) ступінь задоволення науково обґрунтованих потреб та інтересів;

2) рівень задоволеності якістю життя самих людей.

Групи показників, що комплексно розкриватимуть якість життя людей у різних країнах:

1) здоров'я;

2) індивідуальний розвиток за допомогою навчання;

3) зайнятість і якість трудового життя;

4) час на дозвілля, час на відпочинок;

5) можливість придбання товари і користування послугами;

6) особиста безпека і безпека продукції, правова система;

5) соціальні можливості і соціальна активність.

Показники оцінювання якості життя як критерію сталого економічного розвитку:

1. Індекс людського розвитку (ІЛР) (англ. Human Development Index, HDI), публікується в рамках програми розвитку ООН.

2. Індекс якості життя, розрахований консалтинговою компанією Economist Intelligence Unit, EIU.

3. Індекс якості життя (англ. Better Life Index), розрахований за методикою ОЕСР.

4. Міжнародний індекс щастя (англ. Happy Planet Index).

5. Валове національне щастя (англ. Gross National Happiness).

Індекс людського розвитку – інтегральний показник, який щорічно розраховують для міждержавного порівняння і вимірювання

рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території.

Групи показників для оцінювання Індексу людського розвитку:

1. Індексу освіти, що враховує рівень грамотності дорослого населення країни (віком 15 років і більше) та ставлення тих, хто навчаються, до населення у віці 6-24.

2. Індексу довголіття, що визначає очікувану тривалість життя населення.

3. Рівня життя, оціненого через ВВП на душу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності (ПКС) в доларах США.

Класифікація країн залежно від значення ІЛР:

- дуже високий(42 країни);
- високий (43 країни);
- середній (42 країни);
- низький (42 країни) рівень.

Індекс якості життя (Economist Intelligence Unit (EIU) (англ. Quality-Of-Life Index) розроблений у компанії «Economist Intelligence Unit», ґрунтується на методології, що пов'язує результати досліджень, основою яких є суб'єктивні оцінки життя в країнах з об'єктивними детермінантами якості життя в цих країнах. Economist Intelligence Unit (EIU), дочірня компанія газети The Economist – новинного тижневика з центральною редакцією в Лондоні, який заснував ще 1843 р. Джеймс Вілсон (James Wilson).

Груп показників якості життя для рейтингування країн:

1. Здоров'я: очікувана тривалість життя (в роках). Джерело: US Census Bureau.

2. Сімейне життя: рівень розлучень (на одну тисячу осіб), виставляють оцінку від 1 (мало розлучень) до 5 (багато розлучень). Джерела: ООН; Euromonitor.

3. Громадське життя: змінна приймає значення 1, якщо в країні високий рівень відвідуваності церкви або профспілкового членства. Джерело: World Values Survey.

4. Матеріальне благополуччя: ВВП на душу населення, паритет купівельної спроможності. Джерело: Economist Intelligence Unit.

5. Політична стабільність та безпека: рейтинги політичної стабільності та безпеки. Джерело: Economist Intelligence Unit.

6. Клімат та географія: широта, для розрізнення холодних та жарких кліматів. Джерело: CIA World Factbook.

7. Гарантія роботи: рівень безробіття (у %). Джерело: Economist Intelligence Unit.

8. Політична свобода: середній індекс політичної та громадянської свободи. Шкала від 1 (повністю вільна) до 7 (невільна). Джерело: Freedom House.

9. Статеву рівність: вимірюють діленням середньої зарплати чоловіків на зарплату жінок. Джерело: UNDP Human Development Report.

Індекс якості життя (Better Life Index), розрахований за методикою ОЕСР. Розрахований ОЕСР за 2013 р. в індекс входять такі параметри, як: вартість житла, різниця в доходах, зайнятість, освіта, захист навколишнього середовища, охорона здоров'я, безпека, задоволеність життям тощо. Максимальна оцінка за кожним показником 10 балів.

Міжнародний індекс щастя, МІЩ (англ. Happy Planet Index) – індекс, що відображає добробут людей та стан навколишнього середовища в різних країнах світу, який був запропонований New Economics Foundation (NEF) в липні 2006 р. Головне завдання індексу відобразити «реальний» добробут націй. Для порівняння рівня життя в різних країнах використовують значення ВВП на душу населення або ГРПП, але ці індекси не завжди можуть відтворити реальний стан речей. Зокрема порівняння значення ВВП вважають недоречним, оскільки метою більшості людей є не бути багатими, а бути щасливими та здоровими.

Валове національне щастя (англ. Gross National Happiness) – холістичне мірило якості життя, що передбачає моральні і психологічні цінності, на відміну від (ВНП). Термін походить від англійського Gross National Happiness, як протиставлення Gross National Product.

10.3. Соціальна структура і зайнятість населення у світі

Зміна соціальної структури і зайнятості населення у світі у XX ст.:

- у розвинених країнах знизилась кількість дрібних приватних власників (ремісників, селян), але у країнах, що розвиваються, їхня частка все ж велика;
- сформувався так званий клас «державна еліта», що об'єднує керівників націоналізованих і змішаних компаній;
- важливу функцію виконують менеджери великих і середніх компаній;

- спостерігається формування значного класу «середньої верстви населення», дрібних міських і сільських власників, селянства, наукової та технічної інтелігенції.

Межі працездатності у більшості країн світу:

- нижньою межею працездатного віку вважається вік у 14-16 років (в Україні – 16 років);

- верхня межа визначається середньою тривалістю життя – для більшості країн світу вона встановлена у 60-65 років.

Економічно активне населення згідно Міжнародної організації праці (МОП) – фактично працюючі, безробітні, ті, хто шукають роботу, військовослужбовців, частина населення, яка живе на доходи від вкладеного капіталу.

Характеристика структури зайнятості за сферами діяльності:

- у розвинених країнах значна частка економічно-активного населення зайнята у промисловості та будівництві (5-10%), хоча в останні роки поступово знижується%

- у країнах Південної Європи сільське господарство виконує помітну функцію – у ньому зайнято від 15% (Італія) до 40% (Греція) працівників;

- у США в сільському господарстві працює близько 2% усіх зайнятих. Кінець ХХ ст. продемонстрував збільшення частки населення, зайнятого у сфері послуг. Спочатку цей процес охопив США, Великобританію, Францію, Німеччину, Бельгію, Швецію, потім поширився на Іспанію, Грецію, деякі країни Африки та Азії (Єгипет, Марокко, ПАР, Японія, Таїланд, Індонезія);

- соціальна структура країн, що розвиваються, характеризується переважанням селян над робітниками, особливо це стосується африканських країн.

Характеристика сучасних демографічних процесів:

- у Африці спостерігаються найвищі показники у світі щодо неповної зайнятості, лише 25% робітників працюють повний робочий день;

- чоловіча праця в розвинених країнах застосовується у сферах промисловості, а жіноча – у сфері послуг.

Основні чинники рівня безробіття у світі:

- структурна зміна індустріального виробництва;
- кризовий стан деяких застарілих галузей промисловості;
- інтенсивний процес концентрації виробництва;
- впровадження нових технологій та роботизація, що витісняють або замінюють працю людей.

Трансформація інституту зайнятості – це, перш за все, небували раніше масштаби застосування нестандартних (атипових, нетрадиційних) форм зайнятості і серед них:

- зайнятість на умовах неповного робочого часу або неповна зайнятість;
- зайнятість на умовах строкових трудових договорів;
- тимчасова, непостійна зайнятість, у тому числі запозичена праця;
- вторинна зайнятість;
- дистанційна зайнятість;
- зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру;
- неформальна зайнятість, у тому числі самозайнятість;
- нереєстрована зайнятість у формальному секторі.

Головний чинник поширення нових форм зайнятості наприкінці ХХ-ХХІ ст. – глобальні інтернет-технології.

Причини популярності самозайнятості:

- населення може безпосередньо виходити на ринки праці, самостійно організувати свою працю та індивідуально приймати рішення щодо багатьох питань;
- вибір зручного графік та часу роботи протягом тижня;
- відсутність необхідності створення та реєстрації організацій, обов'язкового найму персоналу тощо.

Електронна самозайнятість пов'язана з:

- поширенням інформаційно-комп'ютерних технологій, які постійно удосконалюються та стають доступнішими для загалу;
- технологічною та управлінською конкуренцією між компаніями по всьому світу, яка зумовила винайдення нових гнучких форм зайнятості, які ґрунтуються на широкому використанні мереж.

Вперше дистанційна зайнятість з'явилась у США, а концепцію віддаленої роботи (remote work) першим обґрунтував професор Університету Південної Каліфорнії Дж. Ніллес на початку 1970-х рр. Він ввів термін «телеком'ютинг» (у зарубіжних країнах вживають синоніми дистанційної зайнятості – «телеробота» і «телеком'ютинг»).

Фрілансер – це висококваліфікований професіонал, який не є найманою робочою силою та не наймає працівників, забезпечує виконання різноманітних проєктів у межах своєї спеціалізації для широкого кола клієнтів, не укладаючи трудових договорів чи довгострокових контрактів.

Класифікація фрілансерів за способом комунікації, що визначає процес роботи фрілансера, виділяють:

- *класичних фрілансерів* – фрілансерів, які для роботи з клієнтами використовують різноманітні способи комунікації, окрім Інтернету, зокрема: рекомендації знайомих, попередніх клієнтів, різні види реклами тощо. До класичних фрілансерів можна зарахувати репетиторів, перукарів, масажистів, стилістів, фотографів, дизайнерів тощо;

- *e-лансерів* – фрілансерів, які отримують замовлення, виконують його та відсилають клієнту за допомогою комп'ютера та Інтернету. До них належать фахівці таких напрямів роботи: копірайтинг, журналістика, інтернет-реклама, просування сайтів, робота з графікою, дизайн, програмування, робота з перекладами тощо.

- *фрілансерів, що використовують змішані форми комунікації*, частково використовують у роботі засоби інтернет-комунікації, а іноді спілкуються з клієнтом особисто, а не передають виконані проекти через Інтернет. Такі фрілансери як репетитори, перукарі, масажисти, дизайнери за допомогою Інтернету шукають клієнтів, але надають послуги, безпосередньо працюючи з клієнтом.

Світовий (міжнародний) ринок праці – це система відносин, що виникають між державами з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту. Такі відносини формуються у зв'язку з нерівномірністю розміщення робочої сили по країнах світу та відмінностями в її відтворенні на національному рівні.

Міжнародний ринок праці – це не просто сума національних ринків, а система, що ґрунтується на їхніх взаємозв'язках та взаємозалежностях.

Сегменти міжнародного ринку праці:

1) робочу силу, яка характеризується доволі постійною зайнятістю, стабільністю трудових навичок, високим рівнем кваліфікації й зарплати, а також доволі чіткою ієрархією кваліфікації.

2) робоча сила, яка походить з районів світу з порівняно низьким рівнем економічного розвитку;

3) прошарок осіб, що пов'язаний з використанням висококваліфікованих спеціалістів, а також фахівців у нових галузях економіки.

Причини (мотиви, чинники) міграції:

- економічні (виробничі потреби, рівень життя, висока заробітна плата тощо);

- соціальні (одруження, стан здоров'я і рекреація тощо);
- політичні (переслідування за політичні погляди, незгода із політичним режимом);
- інші (форс-мажорні обставини, зокрема війни, засухи, повені, релігійні переконання, расові проблеми тощо)

Просторовий характер міграції:

- внутрішня (всередині країни, а саме між селом і містом, між містами, регіонами);
- зовнішня (за межі країни)

Часова ознака міграції:

- остаточна (виїзд на постійне місце проживання);
- тимчасова або ротаційна, зокрема сезонна (наприклад, збирання врожаю);
- маятникова (регулярні пересування з пункту постійного проживання до місця роботи).

Напрямок руху мігрантів:

- еміграція (виїзд);
- імміграція (вїїзд);
- рееміграція (повернення мігрантів на батьківщину, інколи -виїзд у третю країну).

Законність перетинання кордонів:

- легальна
- нелегальна

Організаційна ознака міграції:

- добровільна, зокрема самодіяльна і організована, наприклад, робота за контрактом;
- примусова (вивіз чорних рабів з Африки до Америки в період 1650-1850рр., підневільна праця військово-полонених під час Другої світової війни).

Якісний склад мігрантів

- робітники, зокрема промислові, сільськогосподарські, а також без певної професії або спеціальності;
- фахівці, зокрема вищої кваліфікації;
- представники ліберальних професій (актори, музиканти, письменники, художники тощо).

Моделі мотивації та оплати праці: американська, європейська та японська.

Американська мотиваційна система відрізняється від інших цілеспрямованим характером формування мотивів трудової діяльності, ґрунтується на заохоченні підприємницької активності і збагачення населення; домінуючим стрижнем американської моделі є система оплати праці за кваліфікаційний рівень працівника, а для її впровадження необхідним є чітке визначення рівня кваліфікації виконавців, переліку професій, які необхідні на підприємствах, встановлення шкали оплати залежно від обсягу набутих професійних

знань і навиків персоналом (працівники отримують доплату лише за освоєння тих професій, які необхідні на підприємстві).

Японська мотиваційна модель вирізняється пошуком нестандартних форм синтезу матеріальних і моральних стимулів праці виробничого й управлінського персоналу, що докорінно відрізняє її від європейської та американської; в основі мотиваційних підходів лежить взаємозв'язок між зростанням ефективності роботи підприємства та підвищенням продуктивності праці працівників; головним чинником динамічного розвитку компанії розглядається людський фактор, а основою мотивації праці є гармонізація між працею і капіталом; переважання стилів управління, що ґрунтуються на переконаннях, а не на примусах, формування атмосфери підтримки і взаємодопомоги, гармонійних міжособистісних відносин визначають основні ознаки трудової мотивації в Японії.

Європейська мотиваційна модель характеризується багатогранністю, оскільки її формують країни Європи, водночас маючи спільні ознаки та свої національні особливості.

Мотиваційна модель Франції характеризується великою різноманітністю економічних інструментів: стратегічне планування та стимулювання конкуренції, гнучка система оподаткування; прикметна її особливість – долучення стратегічного планування в ринковий механізм; оплата праці французьких фірм здійснюється за принципом індивідуалізації, тобто врахуванням рівня професійної кваліфікації, якості виконуваної роботи, кількості внесених раціоналізаторських пропозицій, рівня мобільності працівника.

У **Великобританії існують два різновиди системи оплати праці**, що залежать від прибутку: грошова і акціонерна, що припускає часткову оплату винагороди у вигляді акцій; передбачається можливість застосування системи заробітної плати, що повністю залежна від прибутку фірми; основний акцент у мотивуванні роблять на участь у прибутках на основі індивідуальних і колективних угод.

У **Німеччині в системі мотивування праці** враховано те, що в її центрі є людина з її інтересами як вільна особистість, що усвідомлює свою відповідальність перед суспільством; держава створює умови для всіх громадян, що спрямовані на задоволення потреб усіх працівників; вищими мотиваційними цілями управлінської політики фірм Німеччини є: зміцнення почуття спільності працівників фірми, виховання кадрів у дусі партнерства; налагодження прямих неформальних контактів; сприяння розвитку та індивідуальних навичок працівників, виховання ініціативності, творчих рис; відповідність цілей працівників до цілей підприємства.

У Швеції мотивації праці відрізняються сильною соціальною політикою, спрямованою на скорочення майнової нерівності за рахунок перерозподілу національного доходу на користь менш забезпечених верств населення; політика солідарної заробітної плати спрямована на виконання низки цільових завдань; існує принцип, за яким працівники різних підприємств, що мають однакову кваліфікацію і виконують аналогічну роботу, отримують однакову заробітну плату незалежно від результатів господарської діяльності підприємств.

Найгірші соціальні гарантії в Уганді, Бурунді, Сьєрра-Леоне, М'янмі (Бірма) та Кубі, адже мінімальна зарплата в цих країнах менше 10 дол. США.

Найкращі показники оплати праці у Норвегії, Австралії, Люксембурзі, Монако, Сан-Маріно, Новій Зеландії та Бельгії, де мінімальна місячна оплата праці законодавчо закріплена на позначці не менше ніж 2 тис. доларів.

Контрольні питання

1. Розкрийте зміст якості життя населення як критерій сталого розвитку глобальної економіки?
2. Визначте особливості міжнародного оцінювання якості життя та людського ресурсу.
3. З чого складаються соціальна структура та зайнятість населення у світі.
4. Що представляють собою нові форми самозайнятості населення?
5. Визначте особливості та зміст міжнародної міграції та оплати праці робочої сили.

Тести для перевірки знань

1. *«Концепція сталого розвитку» була вперше науково оформлена та проголошена на початку 90-х рр. XX ст.:*

- а) наприкінці 60-х рр. XX ст.;
- б) на початку 70-х рр. XX ст.;
- в) на початку 90-х рр. XX ст.;
- г) наприкінці на 90-х рр. XX ст..

2. *«Концепція сталого розвитку» була науково оформлена та проголошена:*

- а) Римським клубом у відомій праці «Межі зростання»;

б) Римським клубом у відомій праці «Майбутнє світової економіки»;

в) на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку;

г) ООН на так званому Саміті Землі.

3. *Принцип недопущення чи зменшення втрат природно-ресурсного потенціалу лежить в основі:*

а) принципу балансу між ресурсами і забрудненням;

б) принципу «передбачати і запобігати»;

в) принципу «забруднювач платить»;

г) принципу збереження природного багатства на нинішньому рівні.

4. *Принцип компенсації повної вартості екологічного збитку користувачем (споживачем):*

а) принципу балансу між ресурсами і забрудненням;

б) принципу «передбачати і запобігати»;

в) принципу «забруднювач платить»;

г) принципу збереження природного багатства на нинішньому рівні.

5. *Економіко-екологічний підхід до обґрунтування концепції сталого розвитку:*

а) має на меті вирішення всіх екологічних проблем, джерелом його досягнення вважає економічну складову;

б) визначає первинність екологічної складової, яка є основною метою та головним джерелом реалізації сталого розвитку;

в) має глобальний характер і стосується проблем розвитку людини на основі підпорядкування їй природи та економіки).

6. *Головний критерій економічного зростання:*

а) темпи зростання ВВП;

б) темпи зростання ВНП;

в) темпи зростання НД;

г) темпи зростання доходу на душу населення.

7. *Система індикаторів ОЕСР пояснює:*

а) взаємозв'язки між економікою і соціальним середовищем, виявляє економічні та соціальні взаємозв'язки;

б) взаємозв'язки між економікою і захистом навколишнього середовища, виявляє економіко-екологічні та соціально-екологічні взаємозв'язки.

8. *Найповнішу за охопленням систему індикаторів сталого розвитку розроблено:*

а) Комісією ООН;

- б) ОЕСР;
- в) Світовим банком;
- г) Римським клубом.

9. *Поняття «якість життя» означає:*

- а) ступінь задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб населення;
- б) спосіб кількісного виміру рівня якості життя;
- в) ступінь задоволення потреб у творчості, саморозвитку і самореалізації своїх здібностей.

10. *Індекс якості життя розрахований:*

- а) за методикою Римського клубу;
- б) за методикою ОЕСР;
- в) за методикою ООН;

Питання для обговорення

1. Яким має бути економічне зростання щоб загальмувати виснаження екосистем та деградацію довкілля?
2. Важливість взаємозв'язку економічного зростання з проблемою сталого економічного розвитку?
3. Чи може економічне зростання відбутися за умов відсутності економічного розвитку?
4. За допомогою чого відбувається збільшення обсягів виробництва економічних благ у країнах.
5. Створення належних умов для переходу до сталого розвитку.
6. У чому полягає критика Індексу людського розвитку?
7. Що впливає на різність меж працевдатності у різних країнах світу?
8. Чи існують основні глобальні тенденції на світовому ринку праці?
9. Які існують переваги та недоліки електронної самозайнятості?
10. Фрілансинг: плюси та мінуси.

Евристичні завдання

Завдання 1. Дайте відповідь «вірно» чи «не вірно»

1. Для порівняння рівня життя в різних країнах відповідно Міжнародного індексу щастя використовують значення ВВП на душу населення.
2. Україна знаходиться на 32 місці з 71 країн у рейтингу

якості життя у 2019 році.

3. Крім показників якості життя країн у глобальній економіці є поширеними низка рейтингових досліджень міст за аналогічним показником.

4. На одного робітника в країнах Західної Європи припадає 1,6 утриманця, у Північній Америці – 1,5, в Австралії – 1,3, в Японії – 1,1. Головну частину утриманців держави становлять пенсіонери, інваліди, діти з дитячих будинків, мешканці будинків престарілих.

5. Відповідно до власних корпоративних філософій у японських компаніях, працівники і керуючої, і керованої системи управління однаковою мірою є членами фірми, і взаємовідносини між ними будуються як між членами родини.

Завдання 2. Заповніть пропущені осередки таблиці «Критерії сталого розвитку країни» (внесені складові «1.1; 2.1 і 3.1» є прикладом для виконання)

Критерії	Складові
1. Екологічні:	1.1. Якість навколишнього середовища порівняно з гігієнічними та екологічними нормативами (атмосферне повітря, питна вода, шум, електромагнітні поля, рекреаційні зони).
2. Економічні:	2.1. Залежність від зовнішніх джерел сировини.
	2.5. Залежність від зовнішніх споживачів відходів.
3. Соціальні:	3.1. Реальні доходи населення.

Завдання 2. Заповніть пропущені осередки таблиці «Сучасні центри найбільшого перебування» (заповнений осередок «Західна Європа» є прикладом для виконання)

Регіон	Характеристика
Західна Європа	Загальна кількість зайнятих щорічно коливається в межах 4-7,5 млн осіб. Їхня питома вага в загальній чисельності працівників у деяких країнах становить: Люксембург - 33%;

Реґіон	Характеристика
	Швейцарія - 20%; Австрія - 9%; Бельґія - 9%; Німеччина - 8%; Франція - 8%; Нідерланди - 5%; Данія - 4%; Італія - 2%.
США	
Нафтодобувні і країни Близького Сходу	
Латинська Америка	
Австралія	
Азіатсько-Тихоокеанський реґіон	
Африка	

Тематика есе

1. Темпи економічного зростання як критерій сталого економічного розвитку.
2. Забезпечення стійкості (стабільності), соціально-економічної системи через ринкову рівновагу.
3. Порівняння понять «сталий економічний розвиток» і «економічне зростання».
4. Обґрунтування необхідності переходу до сталого економічного розвитку.
5. Особлива актуальність концепції сталого економічного розвитку в сучасних умовах.
6. Економічне зростання - «головна причина екологічної деградації».
7. Протиріччя між економічним зростанням і сталим розвитком.
8. Поняття «якості життя» та його суб'єктивна самооцінка.
9. Світові дослідження особливостей і значення показника Індекс якості життя.
10. Світові дослідження особливостей і значення показника Міжнародний індекс щастя.
11. Дослідження сутності меж працездатності у різних країнах світу.
12. Еволюціонування та розвиток безробіття у світі.
13. Види електронної самозайнятості: їхній зміст та оцінка.
14. Важливість соціальних мереж і персональних відносин для

функціонування глобальної економіки.

15. Спільні та відмінні в американській, європейській та японській моделях мотивації та оплати праці.

Література для вивчення теми

Основна

1. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. – Електрон. дані. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 233 с.

2. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: навч. посіб. / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2009. – 364 с.

3. Глобальна економіка: навчальний посібник / Т.В. Шталь, Ю.Б. Доброскок, О.О. Тищенко, Н.В. Проскурніна, Ю.О. Світлична – Харків: Видавництво «Форт», 2016. – 358 с.

Додаткова

1. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : [монографія] / [П. Куцик, О. Ковтун, Г. Башнянин]. – Львів : ЛКА, 2015. – 594 с.

2. Тарасова Н.П. Индексы и индикаторы устойчивого развития / Н.П. Тарасова, Е.Б. Кручинина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cawater-info.net/ecoindicators/pdf/tarasova_Kruchina.pdf.

3. Моніторинг якості життя населення та економічна безпека в контексті сталого розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://5ka.at.ua/load/ekonomichnateorija/monitoringjakostizhittjanaselennjataekonomichnabezpeka_v_konteksti_stalogo_rozvitku_referat/20-1-0-25527.

4. Солярчук Н.Ю. Фріланс та загальна характеристика фрілансера / О.С. Кузьмін, Н.Ю. Солярчук // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: зб. наук.-техн. праць. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 375-380. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

[file:///C:/Users/Suprem/Downloads/nvnltu_2012_22.7_66%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Suprem/Downloads/nvnltu_2012_22.7_66%20(1).pdf)

5. Лизанець А.Г. Розвиток віртуального ринку праці в умовах інформаційного суспільства / А.Г. Лизанець, С.В. Нестерова // Економіка і суспільство: Випуск № 12. – 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/81.pdf

6. Офіційний сайт інтернет-біржі «FreelanceSwitch Jobs». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jobs.freelanceswitch.com>.

Тема 10. Глобальний контекст розвитку української економіки

Анотація теми

Стратегія інтеграції України у міжнародний економічний простір. Передумови інтеграції України у сучасну світогосподарську систему: політико-правові, економічні, соціально-культурні, інфраструктурні. Внутрішньо- і зовнішньоекономічні чинники, що визначають шляхи інтеграції України. Головні вектори геополітичної спрямованості зовнішньоекономічних зв'язків України. Формування інтеграційних пріоритетів національної економіки. Поле регіональних інтересів України. Інтеграційний вибір України. Пріоритети та основні напрями євроінтеграційної політики України. Етапи інтеграції України до ЄС. Напрями інтеграції України до Європейського Союзу. Європейська політика сусідства. Угода про Асоціацію з ЄС.

Вплив проявів глобальної економіки на економічну позицію України: наслідки глобальної економічної кризи. Методологічні засади гео економічного аналізу і прогнозування, необхідні для формування стратегії розвитку України. Стратегічні цілі та стратегічні пріоритети України. Конкурентні переваги України. Механізм розбудови інноваційного потенціалу економіки України на макрорівні.

Понятійний апарат

Чинники визначення ролі і місця будь-якої країни у світовому господарстві й міжнародному поділі праці (МПП):

- динаміка розвитку національної економіки;
- ступінь її відкритості й залучення у МПП;
- вміння адаптуватися до умов міжнародного господарського

життя.

Входження України у світове господарство можливе за умов: оздоровлення економіки через структурну перебудову і без створення дійових законодавчих, організаційних, матеріальних і технічних підвалин гідне.

Детермінанти політики суверенної держави:

- рівень соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку;
- географічне положенням країни;
- національно-історичними традиції та культурна спадщина країни;

- співвідношенням державних засад і демократії тощо.

Особливості та пріоритети регіоналізації:

1. Україна вбачає одне з найпріоритетних своїх завдань у налагодженні ефективних та гідних її потенціалу зв'язків з Європейським Союзом.

2. Розпочато практичні дії з формування між Україною та ЄС зони вільної торгівлі.

3. Значною проблемою є перспективи економічних відносин з країнами СНД і особливо з Росією.

4. Європейський вибір України не передбачає її однозначного тяжіння до Європи, а припускає створення системи взаємовідносин України у просторі Європа-Північна Америка-Чорномор'я-СНД.

5. Унікальність географічного положення України дає їй можливість виконувати функцію однієї з найважливіших ланок на осі Схід-Захід або, інакше кажучи, на шляху «Європа-Тихоокеанський регіон».

6. В основу розвитку економічних зв'язків у межах «Північ-Південь» може бути покладене зручне географічне положення України між технологічно розвинутою північчю та півднем Європи, який швидко розвивається, та прилеглим до нього Близьким Сходом і північноафриканськими країнами.

Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС підписано 14 червня 1994 р., але на її ратифікацію всіма членами ЄС пішло майже чотири роки. Вона вступила в силу 1 березня 1998 р., і з цього моменту для України відкрилися нові можливості виходу на ринки країн-членів ЄС з вітчизняною продукцією. Проте угода поставила перед Україною завдання подальшої реструктуризації економіки, заміни механізму співробітництва з ЄС і підготовки правничого поля, яке забезпечило б реалізацію цієї угоди.

Договір про створення Економічного союзу в СНД від 24 вересня 1993 р. ставив за мету послідовне й погоджене економічне зближення колишніх радянських республік через створення системи вільного переміщення товарів, послуг, капіталів та робочої сили, а також погодження бюджетної, грошово-кредитної, зовнішньоекономічної, митної та податкової політики. Після ухвалення договору про створення Економічного союзу було складено план інтеграційного розвитку, у межах якого передбачалося створення Платіжного та Митного союзів країн СНД.

Азійсько-тихоокеанський регіон (АТР) – регіон в якому нині проживає майже половина людства, виробляється понад 55% товарної продукції світу й зосереджено приблизно 40% обсягів світової

торгівлі. АТР виконує одну з головних функцій у глобальній політиці, оскільки тут перетинаються інтереси США, Китаю, Японії, Росії, Індії.

Магістральний шляхом розвитку економіки України XXI ст. – створення економіки відкритого типу, тобто такої економічної системи, яка останнім часом збрала найбільшу кількість прибічників у світі, яка, з одного боку, дасть можливість Україні, яка відкрилася світові, бути зрозумілою для країн-партнерів і розмовляти з ними однією мовою бізнесу, а з іншого, відкриє для ТНК шлях в Україну.

Основними причинами світової фінансової кризи – надмірно експансивна грошова політика Федеральної резервної системи (ФРС) США, наявність величезного дисбалансу у світовій економіці, зокрема, великий профіцит у зовнішній торгівлі Китаю, значний торговельний дефіцит у США, недолки системи управління ризиками в інвестиційних банках, недосконалість регулювання фінансових ринків на національному і міжнародному рівнях.

Причини фінансової кризи в Україні (на думку деяких українських вчених) – полягають у залежності фондового ринку від коштів нерезидентів, надмірній зовнішній заборгованості суб'єктів економіки, нестачі ліквідності в банківській системі.

Шлях попередження фінансової кризи – державі необхідно виштовхувати гравців фінансового ринку зі сфери спекулятивних операцій у сектор реальної економіки і засобами фіскальної політики, і жорсткішими заходами.

Комплексу заходів для попередження фінансової кризи:

- 1) запровадити податок на доходи від реалізації цінних паперів;
- 2) заборонити непокриті короткі продажі;
- 3) заборонити кредитування цінними паперами, оскільки такі операції спрямовані на створення оптимізаційних фінансових схем і спекуляції та не мають іншого сенсу;
- 4) створити податкові механізми, які б дестимулювали спекулятивну діяльність на ринку похідних цінних паперів;
- 5) посилити нормативи банків щодо вкладень в акції і проведення термінових операцій;
- 6) заборонити банкам видавати кредити професійним учасникам ринку цінних паперів та їхнім дочірнім структурам, а також будь-яких кредитів на купівлю цінних паперів;
- 7) заборонити офшорну систему володіння підприємствами, основна діяльність яких проводиться на території України і кінцевими бенефіціарами яких є українські громадяни;
- 8) заборонити українським компаніям проводити IPO за кордоном;

9) посилити пруденційний контроль за професійними учасниками фондового ринку.

Прояви світової фінансової кризи в українській економіці:

1) вона призвела до кризи ліквідності у банківському секторі. Останні кілька років банки активно розвивали кредитування населення (іпотечні, авто-, споживчі кредити) за рахунок залучених із-за кордону коштів і коли закордонні банки згорнули свої кредитні програми (а це була змушена зробити більшість банківських установ, яка постраждала від іпотечної кризи в США), українські банки опинилися перед загрозою кризи ліквідності.

2) криза в житловому будівництві, зумовлена значним скороченням іпотечного кредитування банками та побоюванням щодо повторення американської іпотечної кризи в Україні.

3) зростання цін на енергоносії надзвичайно серйозно впливає на всю економіку України, оскільки автоматично призводить до зростання цін на більшість товарів та послуг, вироблених в Україні.

4) через доволі значний рівень інтегрованості економіки України в загальносвітову економіку, зростання рівня світової інфляції істотно вплинуло на рівень інфляції в Україні.

Сучасний вплив світової фінансової кризи на економіку України здійснюється через :

1) циклічне уповільнення світової економіки, що загалом може скоротити попит на експортну продукцію, а отже, експортну виручку та призвести до зменшення надходжень державного бюджету, девальвації гривні, зниження заробітної плати тощо;

2) різкі стрибки цін на товари,) на світових товарних ринках, зумовлені нестабільністю фінансових і валютних ринків. У разі їх значного падіння виникне проблема істотного скорочення торговельного балансу, що істотно ослабить позицію України на міжнародних ринках;

3) обвал котирувань на світових фондових ринках призвів до різкого падіння акцій вітчизняних компаній;

4) паніку на фінансових ринках, банкрутство великих інвестиційних банків перекирило зовнішні фінансові ринки та загрожують труднощами у рефінансуванні зовнішнього боргу вітчизняних банків та корпорацій.

Сучасні проблеми економіки України

1) проблема величезного від'ємного сальдо торговельного балансу та нестачі золотовалютних резервів, необхідних для оплати товарів критичного імпорту та виконання кредитних зобов'язань

держави, банків, приватних корпорацій перед іноземними кредиторами;

2) проблема істотного спаду виробництва в бюджетоутворюючих галузях економіки – металургії та хімічній промисловості. Це не лише проблема істотного скорочення валютних надходжень від експортних операцій підприємств цих галузей (разом вони формують до половини експортної виручки України), а й значного скорочення податкових платежів до бюджетів усіх рівнів;

3) істотне зростання загального обсягу простроченої заборгованості і за кредитами банків, і за кредиторськими зобов'язаннями одних приватних компаній перед іншими, а також за податковими платежами.

4) зростання, починаючи з 2010 р. кількості пенсіонерів, та як наслідок – збільшення витрат і Пенсійного фонду України, і державного бюджету.

Тому, з метою подолання наслідків світової фінансової кризи, на думку українських економістів, Україна повинна здійснити таке:

1) впроваджувати заходи, що дають змогу істотно скоротити негативне сальдо торговельного балансу;

2) має бути посилений митний контроль за надходженням у країну так званого «сірого» та «чорного» імпорту, який, окрім несплати мита та інших податків, призводить до подальшого вивезення іноземної валюти з країни. Потрібно істотно підвищити контроль за якістю товарів, котрі надходять в Україну;

3) щоб запобігти кризі в банківському секторі та зростанню простроченої заборгованості в економіці, слід усвідомлювати, що в основі функціонування ринкової економіки лежить принцип довіри суб'єктів господарювання одне до одного.

Немає сумнівів, що світова спільнота подолає глобальну фінансову кризу, результатом якої стане зміна співвідношення сил та зовнішньої політики країн світу.

Контрольні питання

1. Визначте головні вектори геополітичної спрямованості зовнішньоекономічних зв'язків України.

2. Який існує вплив проявів глобальної економіки на економічну позицію України? Визначте наслідки глобальної економічної кризи.

Тести для перевірки знань

1. *Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС підписано:*

- а) 24 червня 1999 р.;
- б) 14 червня 1994 р.;
- в) 10 липня 2000 р.;
- г) 1 березня 1998 р..

2. *Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС ратифіковано:*

- а) 24 червня 1999 р.;
- б) 14 червня 1994 р.;
- в) 10 липня 2000 р.;
- г) 1 березня 1998 р..

3. *Європейський вибір України передбачає:*

- а) її тяжіння до Європи;
- б) припускає створення системи взаємовідносин України у просторі Європа-Північна Америка-Чорномор'я-СНД;
- в) припускає створення системи взаємовідносин на шляху «Європа-Тихоокеанський регіон».

4. *Економічним показником геополітичної ваги держави є визначення її:*

- а) конкурентоспроможності;
- б) економічного розвитку;
- в) якості життя в регіоні;
- г) економічної залежності.

5. *Найчастіше до Глобальної Півночі відносять:*

- а) Західну Європу;
- б) Сполучені Штати, Канаду;
- в) розвинені країни Азії;
- г) Африку, Латинська Америку.

6. *Найчастіше до Глобальної Півдня відносять:*

- а) Західну Європу;
- б) Сполучені Штати, Канаду;
- в) розвинені країни Азії;
- г) Африку, Латинська Америку.

7. *Політичний і економічний термін, що позначає країни, розташовані по периметру Тихого океану і численні острівні держави в самому океан:*

- а) Регіон країн Північної та Південної Америки;
- б) Регіон країн Світової Океанії;

- в) Азіатсько-Тихоокеанський регіон;
- г) Європейсько-Тихоокеанський регіон.

8. *Договір про створення Економічного союзу в СНД дійсний від:*

- а) 24 червня 1999 р.;
- б) 14 червня 1994 р.;
- в) 10 липня 1992 р.;
- г) 24 вересня 1993 р..

9. *Після ухвалення договору про створення Економічного союзу було складено план інтеграційного розвитку, у межах якого передбачалося створення:*

- а) Зони вільної торгівлі СНД;
- б) Митного союзів країн СНД;
- в) Спільного ринку СНД;
- г) Платіжного союзу СНД.

10. Система, яка у глобальному контексті передбачає набір стратегій і перспектив шляхів розвитку України у XXI ст.:

- а) Європа-Схід_Захід;
- б) Європа-Північ-Південь;
- в) Європа-Північна Америка-Чорномор'я-СНД.

Питання для обговорення

1. Який вплив має Україна як суверенна держава на МПП й інтеграційні процеси?
2. Які кроки України як суверенної держави можна вважати першими на світовій арені?
3. Які існують принципово важливі проблем переходу України до економіки відкритого типу?
4. Чому існує необхідність розширення присутності України у АТР?
5. Які чинники можуть відкрити ТНК шлях в Україну?
6. У чому полягають засади гео економічного аналізу і прогнозування, необхідні для формування стратегії розвитку України?

Евристичні завдання

Завдання 1. Дайте відповідь «вірно» чи «не вірно»

1. АТР – один із найбагатших і найбільш передових регіонів у галузі розроблення новітніх технологій та їх впровадження у життя, який сьогодні генерує майже половину всіх світових інвестицій. Крім

економічного значення.

2. З метою входження у світовий економічний простір Україна має впровадити у практику принципи протекціонізму й неухильно проводити приватизацію й формувати ефективну, віддану справі, скорочену до ефективного максимуму державну адміністрацію.

3. Головною проблемою прояву світової фінансової кризи в Україні стало те, що гроші надавалися споживачам на тривалий строк – 5-7 років для авто й 20-30 років для нерухомості, а закордонні кредити вітчизняні фін установи залучали в іноземних банках на незначний строк – 3-5 років.

4. За період 2007 – 2018 рр. географія українського експорту продемонструвала тенденцію зміщення в бік Азії та Африки.

5. Україна має відкритий тип економіки, де через експорт та імпорт товарів й послуг реалізується менше вартості ВВП.

6. Україна за 1991-2013рр. перебування в орбіті «економічної інтеграції з РФ та її сателітами» має суперечливі результати. Майже 50% машино-технічної продукції постачалося на ці ринки, що зберігало зайнятість. Проте низькі стандарти та відсутність реальної конкуренції на цьому ринку зберегли низькі технологічні уклади з низькою продуктивністю.

Завдання 2. Заповніть пропущені осередки таблиці «Україна – зміна ключових характеристик від 1992 до 2018 року» (заповнений осередок «ВВП» є прикладом для виконання) і зробіть відповідні висновки.

Україна у 1992 році		Україна у 2018 р.	
Показник	Значення	Показник	Значення
ВВП	71,89 млрд дол США (у поточних цінах)	ВВП	92,62 млрд дол США (у поточних цінах)
ВВП на одну особу (за паритетом купівельної спроможності)		ВВП на одну особу (за паритетом купівельної спроможності)	
Населення		Населення	
Територія		Територія	
Частка доданої вартості промисловості України у структурі ВВП		Частка доданої вартості промисловості України у структурі ВВП	

Завдання 3. Заповніть пропущені осередки таблиці «Місце України у рейтингу ГІК за 2008-2018 роки» (заповнений осередок «Західна Європа» є прикладом для виконання) і зробіть відповідні висновки.

ї

Рік	Місце
2008	72
2010	
2011	
2012	
2013	
2014	
2015	
2016	
2017	
2018	

Тематика есе

1. Логіка розвитку України на найближче десятиліття.
2. Концепція національного інтересу країни.
3. Пріоритетні завдання регіоналізації економіки України.
4. Проблеми і перспективи економічних відносин України з країнами СНД і особливо з Росією.
5. Нездатність і неможливість реалізувати інтеграційні плани у межах СНД відповідно договору про створення Економічного союзу.
6. Розвиток АТР та перспективи для України.
7. Зміна співвідношення сил та зовнішньої політики країн світу.
8. Пріоритети глобального економічного розвитку України.

Література для вивчення теми

Основна

1. Глобальна економіка : курс лекцій / Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб. – Електрон. дані. – Х.: ХДУХТ, 2017. – 233 с.
2. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навч. посіб. – К.:КНЕУ, 2005. – 204 с.
3. Мазурок П.П. Глобальна економіка: навч. посіб. / П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, В.В. Кулішов, О.М. Сазонец. – Львів: "Магнолія 2006", 2009. – 208 с.

Додаткова

5. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : [монографія] / [П. Куцик, О. Ковтун, Г. Башнянин]. – Львів : ЛКА, 2015. – 594 с.
6. Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна. / Наук. ред. В.Юрчишин. – Київ: Заповіт, 2018. – 202 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_global_trends.pdf
7. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. — Львів: Кальварія, 2017. — 164 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf>
8. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЛОБАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	4
Тема 1. Економічна природа глобальних трансформацій.....	4
Тема 2. Становлення глобальної економіки.....	20
Тема 3. Регулятивні інститути глобальної економіки.....	32
Тема 4. Політекономія глобального економічного циклу.....	46
Тема 5. Процеси регіоналізації в глобальній економіці.....	59
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПАРАМЕТРИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	76
Тема 6. Механізми функціонування глобальних ринків.....	76
Тема 7. Конкурентне лідерство глобальних корпорацій.....	86
Тема 8. Технологічний ресурс глобального економічного розвитку	95
Тема 9. Людський ресурс глобальної економіки.....	112
Тема 10. Глобальний контекст розвитку української економіки....	130

Навчальне електронне видання
комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному
режимах

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА: Навчальний посібник

УКЛАДАЧІ:

КОТ Олена Володимирівна
КРУГЛОВА Олена Анатоліївна
НОСАЧ Лариса Леонідівна
ЧЕРНИШОВА Лариса Олексіївна
ВЕЛИЧКО Катерина Юріївна
ПЕЧЕНКА Оксана Іванівна

Відповідальний за випуск
зав. кафедри міжнародної економіки Кот О.В.

План 2019 р., поз.

Підп. до друку 26.12.2018 р. Один електронний оптичний диск (CD-ROM);
супровідна документація. Об'єм даних 0,564 Мб. Тираж 50 прим.

Видавець і виготівник

Харківський державний університет харчування та торгівлі
вул. Клочківська, 333, Харків, 61051.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4417 від 10.10.2012 р.